

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

На правах рукопису

ПРИЙДАК Тетяна Борисівна

УДК 338.432:633.63

**СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Науковий керівник:

Макаренко Петро Миколайович,

член-кореспондент НААН України

доктор економічних наук, професор

Полтава – 2016

З М І С Т

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА	11
1.1. Сутнісна характеристика розвитку бурякоцукрового виробництва і його державного регулювання.....	11
1.2. Концептуальні засади формування державної стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва.....	30
1.3. Методичні засади оцінки ефективності у бурякоцукровому виробництві	43
Висновки до розділу 1	67
РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗВИТКУ ТА РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА	69
2.1. Сучасні тенденції розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні і світі.....	69
2.2. Стратегічний аналіз розвитку бурякоцукрового виробництва.....	92
2.3. Рівень ефективності бурякоцукрового виробництва	102
Висновки до розділу 2.....	114
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА	117
3.1. Організаційно-економічні заходи формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва	117
3.2. Шляхи удосконалення державного регулювання розвитку та підтримки бурякоцукрового виробництва.....	132
3.3. Перспективи розвитку виробництва цукрових буряків як сировинної бази для отримання цукру та біоетанолу	149
Висновки до розділу 3	160
ВИСНОВКИ.....	163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
ДОДАТКИ.....	185

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан бурякоцукрового виробництва як однієї зі складових національної економіки України та її експортного потенціалу потребує створення умов подальшого розвитку і підвищення ефективності на основі гармонійного поєднання функцій держави та ринкового механізму. На виробництво буряків і цукру суттєвий вплив здійснюють нестабільні погодні й мінливі умови ринкового середовища, обмеженість ємності внутрішнього та невизначеність зовнішніх ринків, відсутність для сільськогосподарських виробників і цукрових заводів дешевих джерел фінансування інвестицій. Серед негативних чинників особливо слід виділити зростання ціни на енергоносії, сільськогосподарську техніку, добрива, агрохімікати тощо; високі річні відсоткові ставки по кредитах; втрату традиційних зовнішніх ринків, нерозвиненість ринкової інфраструктури та низький рівень платоспроможного попиту населення.

Проблемні аспекти ринкових перетворень і перспектив розвитку бурякоцукрового виробництва досить ґрунтовно розглянуті в працях: А. Бабенка, В. Білаша, Р. Буряка, О. Варченко, А. Діброви, С. Дусанівського, О. Зайця, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Коденської, П. Макаренка, В. Месель-Веселяка, Л. Михайлової, В. Олійничук, М. Пархомця, П. Руснака, П. Саблука, С. Стасіневич, О. Томіліна, О. Шпичака, А. Фурси, М. Ярчука та інших.

Проте, результати опрацювання їх наукового доробку показують, що на сьогодні залишаються недостатньо вирішеними теоретичні, методичні і практичні питання щодо формування концепції державної стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва, механізму його державного регулювання; кластеризації суб'єктів господарювання, ринкової інфраструктури та профільних науково-дослідних установ; формування і розвитку виробництва біоетанолу із цукрової сировини як альтернативного, екологічно безпечного джерела енергії. Іншими словами, має бути створена цілісна і дієва система

державного регулювання розвитку і підвищення ефективності виробництва бурякосировини і цукру в Україні.

З огляду на це, на сьогодні залишається актуальним вибір теми дисертації, її предметно-об'єктної сфери, обґрунтування мети та завдань дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Полтавської державної аграрної академії за темами «Розробити наукові напрямки організаційного, економічного, фінансового і соціального розвитку, управління та регулювання в агропромисловому комплексі, на галузевому рівні та в організаційно-правових формах ринкового господарювання» (0111U002780) та «Організаційно-економічний механізм формування конкурентоспроможності агропромислового комплексу» (номер державної реєстрації 0110U000835). У межах цих тем дисертантом сформовані напрями розвитку бурякоцукрового виробництва та підвищення його ефективності в умовах ринкових трансформацій економіки України.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в розробці та обґрунтуванні теоретичних та прикладних засад формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва. Для досягнення поставленої мети були визначені та вирішувались наступні завдання:

- визначити сутнісну характеристику розвитку бурякоцукрового виробництва та його державного регулювання;
- обґрунтувати необхідність та концептуальні підходи до формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва в сучасних ринкових умовах;
- проаналізувати стан розвитку та рівень ефективності функціонування бурякоцукрового виробництва;
- розробити організаційно-економічні заходи формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва;

- запропонувати шляхи удосконалення державного регулювання розвитку та підтримки бурякоцукрового виробництва;

- обґрунтувати перспективи розвитку виробництва цукрових буряків як сировинної бази для отримання цукру та біоетанолу.

Об'єктом дослідження є процеси ринкового розвитку бурякоцукрового виробництва.

Предмет дослідження сукупність теоретичних, методичних і практичних питань формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва.

Методи дослідження. У процесі виконання дисертаційного дослідження були використані наукові методи, які враховують закони та закономірності економічної теорії, аграрної економіки, аграрного менеджменту, діалектичний та історичний підходи наукового пізнання. У роботі всебічно вивчено законодавчі й нормативно-правові документи з питань розвитку сільського господарства загалом та бурякоцукрового виробництва зокрема. Були застосовані наукові положення, які містяться у працях відомих вітчизняних і зарубіжних учених економістів-аграрників з окресленого кола питань; аналітичні та статистичні матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Полтавській області, Департаменту агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації тощо.

Для вирішення поставлених завдань, в якості наукового інструментарію під час виконання роботи використовувались такі прийоми та методи дослідження: абстрактно-логічний (для здійснення теоретичних узагальнень та формулювання висновків щодо формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва), монографічний (для проведення ретроспективного аналізу та визначення тенденцій розвитку досліджуваних проблем у сучасних умовах), статистичні методи (для оцінки економічної ефективності бурякоцукрового виробництва), системно-структурний (для обґрунтування організаційно-економічного механізму формування стратегії

розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні); SWOT-аналізу та екстраполяції (при прогнозуванні подальшого розвитку бурякоцукрового виробництва з урахуванням його сильних та слабких сторін), розрахунково-конструктивний та експериментальний (для розробки заходів, спрямованих на реалізацію стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва та визначенні їхньої ефективності) тощо.

Інформаційною базою дослідження стали наукова і спеціальна література з економічної теорії, агробізнесу та менеджменту, відповідні законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, зведені статистичні дані Державної служби статистики України та Департаменту агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації, дані наукових установ НАН та НААН України, монографії та статті вітчизняних і зарубіжних авторів, статистичні дані окремих підприємств, матеріали періодичних видань, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці теоретичних засад та практичних рекомендацій формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва. До найважливіших результатів дисертаційного дослідження, що характеризують наукову новизну, належать:

вперше:

- розроблено концепцію формування державної стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва, яка направлена на створення сукупності норм, орієнтирів, напрямів, сфер, способів і правил діяльності, що забезпечують зростання виробництва й високу конкурентоспроможність продукції та суб'єктів господарювання на внутрішньому і зовнішньому ринку;

удосконалено:

- механізм державного регулювання бурякоцукрового виробництва, який включає взаємопов'язані місію, стратегію, цілі, задачі, принципи, інструменти регулювання, заходи та ресурси, а результатом дії такого

механізму є реалізація й гарантування продовольчої і зміцнення енергетичної безпеки держави;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення в напрямі забезпечення умов розвитку, державного регулювання та підтримки бурякоцукрового виробництва для ринків цукру й біоетанолу, що дасть можливість забезпечити більш динамічне його функціонування, подолати циклічність і нестабільність виробництва цукрового буряку та цукру;

- оцінка стану та формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва, що, на відміну від загальноприйнятої, передбачає використання SWOT-аналізу, розробку заходів із урахування сильних сторін і можливостей та відпрацювання шляхів подолання загроз і слабких сторін не тільки на рівні суб'єктів господарювання, а й на міжгалузевому рівні;

- напрями кластеризації територіально-галузевого виробництва бурякосировини, цукру і біоетанолу, що передбачають поєднання інтересів усіх зацікавлених сторін (сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм, цукрових заводів, агропромислових холдингів, профільних науково-дослідних установ, ринкової інфраструктури) з метою досягнення ефективних та взаємовигідних економічних відносин на міжгалузевому рівні;

- пропозиції щодо формування й розвитку біоетанолового виробництва із цукрової сировини як альтернативного екологічно безпечного джерела енергії для громадських і особистих потреб, що дасть можливість зменшити залежність держави від імпорту енергоносіїв, вирішити важливі соціально-економічні проблеми населення бурякосіючих зон, забезпечити додаткові надходження до бюджету.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його науково-теоретичні результати, практичні пропозиції, висновки та узагальнення формують наукову основу для вирішення проблем подальшого розвитку та підвищення

ефективності бурякоцукрового виробництва.

Розроблені здобувачем матеріали щодо формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва, спрямовані на приведення в дію існуючих резервів виробництва та підвищення його ефективності, прийняті до впровадження та будуть використані в практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Полтавської державної обласної адміністрації (довідка № 01-14/72 від 11.03.2016 року) та Управління агропромислового розвитку Полтавської районної державної адміністрації (довідка № 3208/4-21 від 9.03.2016 року). Розроблені здобувачем заходи щодо формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва знайшли схвалення і прийняті до впровадження у ТОВ АК «Перше травня» Хорольського району (довідка № 18 від 25.01.2016 року).

Основні результати дисертаційного дослідження використовуються професорсько-викладацьким складом Полтавської державної аграрної академії у процесі підготовки навчально-методичних комплексів та викладання дисциплін «Державне регулювання економіки», «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Стратегія стійкого розвитку в глобальному середовищі», «Стратегічне управління», у науково-дослідній роботі та в ході написання курсових і дипломних робіт (довідка № 01-06/140 від 31.12.2015 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною та завершеною науковою працею. Основні положення та результати дослідження отримані й обґрунтовані автором особисто. Опубліковані наукові праці за темою дисертації містять положення, висновки та пропозиції, які сформульовані особисто автором і відображають його особистий внесок у теорію та практику формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації дисертації доповідалися на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіка і

підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, фінансів та аудиту» (м. Полтава, 25–26 вересня 2008 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів і студентів «Вирішення економічних проблем в наукових здобутках молодих вчених» (м. Полтава, 15 квітня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Основи проблеми на сьвременната наука – 2010» (м. Софія, 17–25 квітня 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Strategiczne pytania swiatowej nauki – 2011» (м. Перемішль, 07–15 лютого 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічний розвиток України і регіонів» (м. Запоріжжя, 20–21 жовтня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки: теоретичні та практичні аспекти» (м. Дніпропетровськ, 27–28 січня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Фінансово-економічні проблеми сучасного світу: шляхи і перспективи їх вирішення на мікро-, макро- та мегарівнях» (м. Кременчук, 24 лютого 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування системи і механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України» (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Формування соціально-економічного розвитку регіонів» (м. Одеса, 8–9 лютого 2013 року).

Результати дослідження відображені у щорічних наукових звітах Полтавської державної аграрної академії й апробовані на щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу.

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано 22 наукові праці, з яких 19 – одноосібних, 8 статей у наукових фахових виданнях України, 1 – у виданнях іноземних держав. У матеріалах конференцій та інших виданнях опубліковано 13 праць. Загальний обсяг публікацій складає 5,97 ум. друк. арк., з яких частка дисертанта складає 5,31 ум. друк. арк.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 195 сторінок, з яких основний зміст викладений на 165 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 21 таблицю, 26 рисунків та 5 додатків, розміщених на 10 сторінках. Список використаних джерел із 190 найменувань розміщено на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Сутнісна характеристика розвитку бурякоцукрового виробництва і його державного регулювання

Сучасний стан бурякоцукрової галузі як однієї з основних галузей аграрного сектору України потребує створення умов для забезпечення ефективного виробництва цукрових буряків та цукру. На сьогоднішній день чинники, які впливають на ефективність бурякоцукрового виробництва, працюють недосконало, внаслідок чого збільшується собівартість виробництва цукрових буряків та цукру, створюється дефіцит або профіцит на ринку цукру, існують значні амплітуди коливань цін на цукрові буряки та цукор. Низький рівень ефективності національних товаровиробників не дозволяє розширювати географію експорту цукру.

Україна має значні можливості для розвитку бурякоцукрового виробництва, перетворення його у високоефективний, експортоспроможний сектор економіки, забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки держави. За роки незалежності на селі здійснено глибокі структурні реформи, докорінно перебудовано земельні та майнові відносини, створено організаційно-правові структури ринкового спрямування на основі приватної власності на землю, індивідуальної, сімейної та колективної форм організації праці. Бурякоцукрове виробництво може стати осередком підвищеної економічної активності, лідером у проведенні реформ та зміцненні інвестиційної привабливості. Україна зацікавлена в поглибленні співпраці з країнами ЄС у питаннях модернізації та розвитку бурякоцукрового комплексу, його інтегрування в європейський агропромисловий простір, що потребує постійної державної підтримки та стимулювання.

На сьогоднішній день бурякоцукрове виробництво, на нашу думку,

перебуває у незадовільному стані. Так, основними проблемами його розвитку в Україні є відсутність чіткого регулювання ринку цукру, висока собівартість цукру, скорочення матеріально-технічного забезпечення бурякосіючих господарств і цукрових заводів. Циклічність та нестабільність виробництва власного бурякового цукру призводить до значних коливань цін на цукор, що сильно дестабілізує ситуацію на внутрішньому ринку.

Діяльність України у сфері виробництва і реалізації цукру завжди була стратегічно важливою ланкою національної економіки. Цукор є потенційно високоліквідним товаром як для внутрішнього, так і для зовнішнього ринку. Галузь тісно пов'язана з багатьма іншими виробництвами, а тому залишається і сьогодні найважливішою складовою продовольчої та технологічної незалежності держави. Проте, сьогодні бурякоцукрове виробництво зі стратегічно важливої ланки перетворилося на дотаційну, що може викликати дефіцит цукру на внутрішньому продовольчому ринку.

Відновлення експорту українського бурякового цукру, підвищення його конкурентоспроможності й активізації просування на продовольчі ринки зарубіжних країн є одним з найголовніших стратегічних завдань держави. За часи незалежності завершилась приватизація цукрових заводів, створено агропромислові холдинги, а кон'юнктура світового ринку, цінова ситуація та деякі державні заходи останніх років спричинили зацікавленість сільськогосподарських виробників у вирощуванні цукрового буряка.

Собівартість виробництва цукру в Україні значно вища за нинішні й прогнозовані ціни на цукор на світових ринках. Тому на сьогодні й на передбачуване майбутнє цукрова промисловість України не є конкурентоспроможною. Конкуренція з боку виробників дешевого, переважно тростинного цукру, а також виробників дорожчого цукру, які проте одержують субсидування, дуже жорстка. Оскільки перевезення білого цукру обходиться дорого, існує тенденція розміщувати виробництво поблизу великих центрів споживання. Тому цукрові заводи в Україні й надалі матимуть конкурентну перевагу на внутрішньому ринку.

Невиконання державою встановлених нею ж правил гри та диспаритет цін негативно позначається на інвесторах та суб'єктах бурякоцукрового виробництва, які дедалі прагматичніше відносяться до доцільності вкладення коштів у вітчизняне бурякоцукрове виробництво. Ці негативні фактори можуть призвести до стагнації, а то і занепаду виробництва цукру, ріст якого намітився протягом останніх років. Це, в свою чергу, може призвести до занепаду не тільки бурякоцукрового виробництва, а і усього агропродовольчого сектору нашої країни.

Першочерговими завданнями країни на сьогодні є формування саморегульованого ринку цукру з елементами державного регулювання, а основною фігурою на такому ринку повинен бути товаровиробник. Теоретично та практично доведено, що ефективне функціонування саме такого ринку можливе за умови його завершеності й цілісності. Навіть якщо бракує хоча б одного елемента, ринок не може нормально функціонувати чи не функціонуватиме зовсім. Проблеми, які відчуваються на сучасному ринку цукру України, говорять про недосконалість та значну наукову невідпрацьованість механізму формування внутрішнього ринку й державних заходів виходу на зовнішні.

На нашу думку, необхідно сформувати відповідний ринковий економічний механізм, і насамперед механізм цінового управління з урахуванням особливостей виробництва сировини, збуту й споживання цукру. Вільний, стихійно створений, нерегульований ринок цукру несе велику загрозу аграрному сектору економіки України, зокрема щодо поставки великої кількості цукрової сировини для її переробки. Разом з тим, варто створити умови для зацікавлення сільського населення у збільшенні насаджень цукрового буряка. Це має дати такі позитивні наслідки:

- 1) підвищення ВВП;
- 2) зростання експорту;
- 3) підвищення зацікавленості вітчизняних і зарубіжних інвесторів;
- 4) зменшення кількості часу простоювання цукрових заводів;

5) зростання зайнятості, добробуту населення тощо.

Теоретичною основою розвитку агропромислової інтеграції є об'єктивна закономірність синтезу промислового і сільськогосподарського виробництва, необхідність якого зумовлена розвитком продуктивних сил, прискоренням науково-технічного прогресу, розширенням і зміцненням взаємозв'язків сільського господарства з іншими сферами економіки. З позицій розвитку матеріально-технічної бази інтегрованого виробництва, поєднання господарської діяльності сільськогосподарських і промислових підприємств вимагає насамперед застосування сучасних ресурсозберігаючих машинних технологій у сільському господарстві, спрямованих на значне підвищення ефективності використання земельних угідь, матеріальних і трудових ресурсів. Незважаючи на значні переваги інтегрованого цукробурякового виробництва, цей процес поки що не набув у нашій країні належного практичного розвитку. При планово-розподільній системі економічні інтереси господарств-виробників цукрової сировини і цукрових заводів не були зорієнтовані на одержання високих кінцевих результатів їх виробничої діяльності. Цукрова промисловість по суті не впливала на розвиток своєї сировинної бази. Остання розширювалась і удосконалювалась за загальною схемою розвитку сільськогосподарського виробництва на основі планового розподілу між галузями матеріально-технічних ресурсів.

Цукор має важливе значення в харчуванні людей усього світу – є джерелом енергії, що зумовлено високим вмістом цукрози (99,5 – 99,9 %). Він добре та швидко засвоюється клітинами організму та необхідний для нормального функціонування мозку, печінки, живлення м'язів, особливо серцевого, а також для зміцнення нервової системи. Споживання цукру рекомендується у межах 80-100 г на добу (30-35 кг на рік) однією особою. У різних країнах світу споживання цукру зумовлено певними чинниками, зокрема: національними особливостями харчування, купівельною спроможністю населення тієї чи іншої країни, станом світового ринку тощо. Цукор широко застосовують у кулінарії, кондитерській, хлібопекарській,

лікєро-горїлчанїй, вїноробнїй та їнших галузях харчової промїсловостї. Для одержання цукру потрїбнї цукровї буряки та цукрова тростина. В Українї переважають першї [10].

Цукробурякове виробництво – один з важливих напрямїв розвитку аграрної економїки Українї. У 1990 р. галузь займала провїдне мїсце у свїтовому виробництвї цукру, а саме з цукрових бурякїв. У країнї працювало 192 цукрових заводи, вироблялося близько 5 млн. тонн цукру, 2 млн. тонн меляси, 30 млн. тонн жому, 5 рафїнадних заводїв виробляли 1,8 млн. т. цукру-рафїнаду. До цукробурякового пїдкомплексу Українї включалися вїсім тисяч колективних господарств, якї вирощували буряки, десять кар'єрїв з добування вапняного каменю, дванадцять машинобудївних ї ремонтних заводїв, будївельно-монтажнї та їншї пїдприємства, науково-дослїднї ї проектно-конструкторськї їнститути, пїдприємства ї органїзацїї виробничої та соцїальної їнфраструктури. Кїлькїсть працювнїкїв, зайнятих у цукробуряковому пїдкомплексї Українї, перевищувала 1,5 млн. осїб. Держава отримувала бїльше 1 млрд. дол. США прибутку до бюджету [8].

У 1992 р. Україна приєдналася до Мїжнародної угоди з цукру. У зв'язку з цим в Українї було запроваджено особливий режим регулювання ринку цукру, спочатку згїдно з постановою Кабїнету Мїнїстрїв Українї вїд 24 травня 1997 р. № 490 «Про регулювання ринку цукру», а згодом – згїдно їз Законом Українї вїд 17 червня 1999 р. «Про державне регулювання виробництва ї реалїзацїї цукру».

Цей Закон визначає бурякоцукровий комплекс як сукупнїсть господарюючих суб'єктїв усїх форм власностї, якї вирощують цукровї буряки, переробляють їх на цукор ї реалїзують його. Регулюється ринок цукру шляхом квотування реалїзацїї виробленого в Українї цукру. При цьому встановлюються квоти 3 видїв: квота «А» – рїчна квота поставки цукру на внутрїшнїй ринок; квота «В» – квота поставки цукру за межї Українї за мїжнародними договорами ї квота «С» – цукор, вироблений в Українї понад квоти «А» та «В» ї призначений для реалїзацїї його власниками виключно за

межами України [82].

Фактори, що впливають на розвиток цукробурякового виробництва:

- тенденція до зменшення споживання цукру в Україні через зменшення кількості населення;
- погодно-кліматичні умови;
- важкий доступ до кредитних ресурсів;
- відсутність державної комплексної стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні;
- слабка захищеність внутрішнього ринку від імпорту;
- нестача сировини (тому велика кількість заводів, особливо вертикально неінтегрованих, не працюють або не використовують всі свої потужності);
- зношеність устаткування;
- відсутність ISO 9001 (складність та висока ціна витрат на його отримання), що ускладнює експорт цукру з України;
- залежність від високої ціни природного газу, що значно впливає на собівартість продукції;
- політичний фактор.

Обсяг виробництва цукру в країні значною мірою залежить від валового збору цукрових буряків, їх врожайності та розміру площ, зайнятих під посівами. Незважаючи на те, що впродовж 1990-2014 рр. щорічно площі під посівами буряків зменшувались, а врожаї зростали, валовий збір їх значно знижувався. Таке явище зумовлене, передусім, зниженням посівних площ під буряки, а це, у свою чергу, є важливим стратегічним питанням, тому необхідно розробити програму функціонування бурякового виробництва, оскільки вона є стратегічною галуззю в аграрному комплексі, в іншому випадку галузь буде зруйнована.

На сьогодні зношеність основних фондів підприємств сягає від 55 % до 85 %. Очевидно, що ситуація зміниться на краще ще не скоро, оскільки на неї впливають багато факторів. Тому цукрові заводи працюють по 1-3 місяці на

рік, а іноді і менше, що вкрай збитково. Звідси впливає досить висока собівартість цукру, і це є додатковим як соціальним, так і економічним навантаженням на населення нашої країни [30].

Що ж стосується експорту цукру, Україна стала більш ніж на 25 % імпортозалежною державою і втратила продовольчу безпеку в цьому сегменті ринку. На сьогоднішній день цукрові заводи можуть виробляти 5 тис. тонн бурякового цукру, однак, через втрату зовнішніх ринків збуту обсяги виробництва обмежуються потребою внутрішнього ринку. Також варто сказати, що в буряку, який вирощується в Україні, знижений вміст цукру, лише 12 % маси цукрового буряка екстаргується у вигляді цукру, що на 10-12 % нижче від рівня ЄС. Білий цукор, що виробляється в Україні, як правило, не відповідає міжнародним стандартам (вміст золи, колір, зернистість), тому на міжнародному ринку його можна продавати лише зі знижкою [30].

Останнім часом в Україну у все більших обсягах ввозяться синтетичні цукрозамінники, які широко використовуються у харчовій промисловості та витіснили значний сегмент ринку вітчизняного цукру. Проте використання цукрозамінників та синтетичних підсолоджувачів негативно впливає на стан здоров'я населення, особливо на дитячі організми, а також призводить до зменшення обсягів споживання природного бурякового цукру [10, с. 170].

Аналіз динаміки індексу споживчих цін цукру показав, що дана характеристика внутрішнього ринку є надзвичайно мінливою. Шокове зростання цін на цукор в 2011-2013 роках навряд можна пов'язувати з економічною кризою – за висновками більшості вітчизняних експертів, об'єктивних підстав для цього не було [81]. Ймовірно, причина криється у здебільшого суб'єктивних чинниках зростання. Так чи інакше, але споживачі зазнали суттєвих збитків.

В останні роки різко погіршилася також технологічна якість цукрових буряків. Технологічна якість цукрових буряків – це комплекс біологічних, хімічних і фізичних властивостей, що обумовлюють особливості проведення

технологічних процесів, розміри втрат цукру, вміст цукру в мелясі, вихід та якість цукру.

На формування технологічних якостей цукрових буряків впливає цілий ряд факторів, передусім: агротехніка вирощування, насіння цукрових буряків, застосування добрив і засобів захисту рослин та погодно-кліматичні умови тощо.

Особливе значення для отримання високоякісних буряків має селекційна робота. На сьогодні на бурякових ланах використовується багато насіння зарубіжних гібридів (біля 70 %). Слід відзначити, що вітчизняні селекційні матеріали краще пристосовані до коливань погодних умов в Україні під час вегетації, більш стійкі до хвороб та придатні для зберігання.

Надходження з полів цукрових буряків урожаю 2010-2014 років зниженої технологічної якості та низької урожайності має місце через [174]:

- порушення технології вирощування цукрових буряків (порушення сівозмін, неякісна осіння оранка без внесення мінеральних і органічних добрив, недостатнє внесення мінеральних добрив);

- велику забур'яненість багаторічними та однорічними бур'янами, боротьба з якими за допомогою гербіцидів практично не ведеться;

- низьку густоту посівів (при оптимальній 95-105 тис. рослин на 1 га);

- посів цукрових буряків насінням невідомого походження сумнівної якості, фальсифікація насіння;

- погіршення ґрунтово-кліматичних умов, відбувається загальне зниження родючості ґрунтів.

Буряки такої якості зберігалися незадовільно. Враховуючи те, що в кагати закладалася цукросировина забруднена, уражена хворобами, це додатково погіршувало її зберігання, і вже на 3 добу зберігання відбувалося її псування.

Виробництво цукру в Україні – пріоритетна галузь не лише агропромислового комплексу, а й економіки країни в цілому. Це пояснюється насамперед тим, що рівень розвитку даної галузі визначає не тільки

ефективність формування ринку цукру, а й рівень функціонування інших продовольчих галузей, які використовують цукор та цукробурякову продукцію (харчова, кондитерська, спиртова промисловості, сільське господарство та інші). Однак, на сьогоднішній день ефективність роботи цукробурякового комплексу України значно погіршилась: зменшилися площі посіву, втрачено ринки збуту. Ситуація, яка склалася у цукровій промисловості України, може призвести до фактичного руйнування галузі. Щоб цього не сталося, необхідно розробити комплекс заходів щодо розвитку вітчизняної сировинної бази, розширити ринки збуту готової продукції, налагодити систему відносин між власниками сировини та її переробниками.

У світовій практиці протягом останніх десятиліть досить ефективною формою виробництва цукрових буряків та цукру є толінгове виробництво, але у вітчизняній промисловості така форма ведення господарства розвинена недостатньо. Таким чином, проблема подолання кризової ситуації в галузі виробництва цукру та її перспективного розвитку на засадах толінгових схем є надзвичайно актуальною та потребує негайного вирішення.

Різко зменшились обсяги виробництва цукрових буряків та цукру і його реалізації як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, що є свідченням невиваженої політики у регулюванні економічними процесами та послаблення ролі держави в управлінні цукробуряковим виробництвом. Для того, щоб покращити ситуацію, потрібно забезпечити стимулювання вирощування цукрових буряків дрібними та середніми суб'єктами господарювання, які являються основним постачальником сировини на сьогоднішній день; підвищити закупівельні ціни на цукросировину, що відповідним чином вплине на зростання посівних площ цукрових буряків і, як наслідок, на зростання обсягів виробництва цукру.

Причину такого стану вбачають у монопольній змові провідних фірм і посередницьких структур та в недостатньо активній діяльності аграрного фонду. Частково це так, але монопольні прояви відносно деформацій ринку не є причиною кризи в галузі, а одним, хоча і значним, її наслідком. Причини

значно глибші.

Вони криються насамперед у практичній відсутності чітких важелів державного регулювання всієї системи економічних відносин у галузі, ціновому диспараті на продукцію цукрового комплексу (цукрові буряки й цукор) та промислові товари, що використовуються в галузі (мінеральні добрива, пальне, засоби захисту, газ, вугілля та ін.), відсутності контролю державних органів за рухом запасів цукру, роз'єднаності дій та інтересів усіх учасників цукрового ринку – виробників цукрових буряків, виробників цукру, комерційних структур та держави як одного з учасників і гравців на ринку [30].

Цукрова промисловість належить до числа найбільш матеріаломістких галузей, у якій на виробництво одиниці готової продукції витрачається 8-10 одиниць цукрових буряків. Витрати сировини та матеріалів становлять до 85 % собівартості цукру, через що облік витрат та контроль за використанням матеріалів у цій галузі має відчутне значення.

Крім того, надходження на заводи некондиційних та забруднених буряків, сировини зі значними механічними пошкодженнями та іншими якісними видами знижує рівень виготовлення цукру. Така сировина погано зберігається, потребує додаткових витрат на приймання, очищення, зберігання й переробку.

У кінцевому підсумку, все це зменшує сировинні ресурси та знижує норму прибутковості внаслідок збільшення кількості витрат та зростання собівартості продукції [30].

На сьогодні для розвитку цукробурякового виробництва крім необхідності впровадження сучасних технологій вирощування цукрових буряків, достатнього забезпечення бурякосіючих господарств високоякісним насінням, мінеральними добривами й засобами хімічного захисту рослин, підвищення якості машинного парку, дедалі актуальнішого значення набуває якнайшвидша реконструкція та модернізація цукрових заводів, розширення їх виробничих потужностей до економічно оптимальних меж.

Ряд європейських країн – виробників бурякового цукру технічно перебудовують галузь шляхом поступового виведення з експлуатації малопотужних неперспективних цукрових заводів та нарощування потужностей тих підприємств, які забезпечують ефективне виготовлення продукції.

Середній цукровий завод в Україні може переробляти 2,67 тис. тонн цукрових буряків на день. Лише 19 із 192 заводів в Україні мають потужність понад 5,0 тис. тонн на день. Багато українських цукрових заводів надзвичайно старі. Із 192 цукроварень 58 було збудовано ще до 1860 року, ще 66 – до початку століття [30].

Зважаючи на хронічні проблеми бурякоцукрової галузі України, важкий матеріально-технічний стан виробників цукрових буряків та цукру, вплив кризових явищ в українській та світовій економіці на їх діяльність, розвиток бурякоцукрового виробництва на перехідному етапі потребує заходів державної підтримки.

Таким чином, основними причинами кризових явищ у бурякоцукровому виробництві є:

- загальна економічна криза і послаблення ролі держави у розвитку бурякоцукрового виробництва;
- втрата економічної зацікавленості виробників у вирощуванні цукросировини;
- недосконалість механізмів економічного регулювання виробництва, що призвело до серйозних соціальних наслідків – втрати робочих місць, зниження рівня заробітної плати, росту заборгованості, зменшення надходжень до бюджетів усіх рівнів;
- незавершеність і недосконалість приватизаційних процесів у бурякоцукровій галузі;
- порушення цінового паритету, що спричинило вимивання обігових коштів спочатку сільськогосподарських товаровиробників, а згодом і цукрової промисловості;

- втрата зовнішніх ринків збуту цукру;
- практична відсутність кредитування виробника, що вимушено призвело до переходу на давальницькі схеми переробки сировини і бартерні відносини у галузі;
- нерозвиненість ринкових відносин у сфері виробництва, переробки і реалізації цукру;
- інтервенція на український ринок цукру з тростини, цукромістких продуктів та насіння;
- майже повна відсутність інвестицій у галузь, її непривабливість для вітчизняних і зарубіжних стратегічних інвесторів;
- відсутність чіткого законодавства та правових основ організації виробництва та регулювання ринку цукру;
- різке скорочення матеріально-технічного забезпечення бурякосіючих господарств і цукрових заводів;
- висока собівартість продукції.

Економічними регуляторами ринку продукції цукробурякового виробництва є інтервенційні ціни і квоти, оптова торгівля й ін. Як показує проведений аналіз, проблема економічних регуляторів вітчизняного ринку цукру у повному обсязі ще не вирішена ні в теоретичному, ні в методичному, ні в практичному аспектах.

Через те, що наша країна являється залежною від імпорتنих енергоресурсів, освоєння відновлювальних джерел енергії потрібно розглядати як важливий фактор підвищення рівня енергетичної безпеки України. Одним з таких видів палива є біоетанол, який можна отримати в процесі переробки цукрових буряків на цукор з відходів бурякоцукрового виробництва – меляси та проміжних продуктів переробки солодких коренеплодів: дифузійного соку, цукрового сиропу, зеленої патоки. Зважаючи на перспективи розвитку сировинної бази для виготовлення біоетанолу, складаються передумови для розвитку цієї галузі і в нашій країні.

Тобто, цукрові буряки є не тільки сировиною для виробництва цукру, а

й високоефективною біоенергетичною культурою. Продукція переробки цукрових буряків може бути джерелом для виробництва відновлювальних видів енергетичних продуктів, виробництво й використання яких стимулюється у більшості розвинутих країн світу.

Нинішній стан, в якому перебуває бурякоцукрове виробництво України, надзвичайно складний. Ще не так давно Україна була найбільшим у світі виробником цукрових буряків і другим за величиною (після Франції) експортером білого цукру в Європі. У період з 1986 по 1990 роки Україна займала провідне місце у світі за площами посіву цукрових буряків (понад 1,6 млн гектарів) та виробництвом бурякового цукру (понад 5 млн тонн). Проте, початок 90-х років охарактеризувався глибокою фінансовою кризою у галузі, скороченням посівних площ цукрових буряків, зниженням виробництва цукру, закриттям цукрових заводів та зношенням обладнання, зменшенням кількості робочих місць та соціальної напруги у бурякозасіяних регіонах. Низький рівень диверсифікації бурякоцукрового виробництва, орієнтація діючих технологій переробки цукрових буряків з отримання цукру і побічних продуктів у вигляді жому та меляси, недосконалість ринкових перетворень і механізму ціноутворення зробили бурякоцукровий комплекс неконкурентоспроможним.

Виробництво цукрових буряків і цукру має важливе значення для розвитку всієї національної економіки України. Проте, на сьогодні бурякоцукрове виробництво характеризується нестабільністю та стрімким зростанням собівартості основної продукції – цукрових буряків і цукру одночасно зі зниженням окупності витрат. Постійне коливання закупівельних цін на коренеплоди й оптових цін на цукор, досить часто їх штучне заниження або завищення призводять до нестабільності в прибутках, постійного зниження рентабельності виробництва та, як наслідок, його збитковості. До негативних чинників, які погіршують ситуацію в цукровій галузі України також слід віднести неефективне використання наявного власного виробництва і науково-технічного потенціалу, повільне технічне

переоснащення виробництва та впровадження інноваційних технологій, спрямованих на економію сировини, зменшення енерговитрат та раціональне використання відходів.

Проаналізувавши стан бурякоцукрової галузі, ми бачимо, що в період незалежності України обсяги виробництва цукрових буряків різко скоротилися – більше, ніж втричі. Якщо за 1986-1990 рр. у середньому було вироблено 47,0 млн тонн коренеплодів, то за 2010-2015 рр. – лише 13,7 млн. т.

У цукровій галузі України з кожним роком кількість працюючих цукрових заводів зменшується. У 2010 році в Україні працювало 73 цукрових заводи, що у 2,6 рази менше, ніж у 1991 році (192 цукрових заводи), а у 2015 р. працювало лише 36 заводів (19 % від працюючих заводів у 1991 році). Через низьку завантаженість більшість цукрових заводів не працюють, що негативно впливає на ефективність галузі. Потужності непрацюючих цукрових заводів можна перепрофілювати на виробництво біоетанолу. Якщо довести річне виробництво цукрового буряку в Україні до рівня 1990 року (44,3 млн т), то з цієї сировини можна виробити (окрім необхідного країні цукру) до 2,2 млн м³ біоетанолу [49].

Біоетанолом називають етанол, який вироблений з біомаси та застосовується як паливо. Світовими лідерами біоетанолу є США та Бразилія, а в Європі найбільшими виробниками даного продукту є Німеччина та Франція, де сировиною для вироблення біоетанолу є сільськогосподарська сировина та відходи від її перероблення. В Сполучених Штатах Америки значна кількість біоетанолу виробляється із зерна та кукурудзи, в Бразилії – з цукрової тростини, у Франції та Німеччині – з цукрового буряку та напівпродуктів цукрового виробництва.

В Європі на даний час розроблено чітку стратегію розвитку біопалива на майбутнє, лідером з виробництва якого на сьогоднішній день є Німеччина [48]. У Німеччині виробляється 1/3 енергії з відновлювальних джерел у Європейському Союзі. До 2030 року ЄС планує виробляти близько

50 % з альтернативних джерел енергії.

Європейський Союз, впроваджуючи технології по виробництву біоетанолу, має на меті ліквідацію залежності від імпорту енергоресурсів та запобігання глобальному потеплінню клімату. У Європі вже працюють 9 заводів, які виробляють біоетанол, з них 5 – виключно на сировині цукрових буряків: по одному у Франції, Великобританії та Чеській Республіці, два у Німеччині [49]. У 2020 році ЄС має намір використовувати біопальне більш ніж у 8 % автомашин.

Стабілізуючим фактором для сталого розвитку вітчизняного бурякоцукрового виробництва може слугувати налагодження виробництва та споживання біопалива із цукрових буряків. Досвід Франції та Німеччини свідчить, що ефективне виробництво та використання біопалива в процесі переробки цукрових буряків на цукор може бути тільки за умов чітких, зрозумілих та гнучких законодавчих важелів державного регулювання економічних відносин у цукровій галузі.

На сьогоднішній день виробництво біоетанолу з цукрових буряків, проміжних та побічних продуктів переробки цукровмісної сировини в Україні знаходиться на початковій стадії розвитку та потребує для впровадження здійснення значних вкладень. Також в Україні існує ряд перешкод щодо розвитку виробництва біоетанолу, які подані нами у додатку А.

У Франції та Німеччині, де досить інтенсивно розвивається виробництво біоетанолу з цукрових буряків, створено великі компанії, які об'єднанні у спеціалізовані підприємства. Досвід зарубіжних підприємств із виробництва біоетанолу з цукрових буряків показує, що зі 100 т буряків можна отримати від 9500 до 10000 л біопалива. Так, вихід біоетанолу зі 100 т цукрових буряків на заводі Agrana (Австрія) становить 10 300 л, на заводі Klein Wanzleben (Німеччина) – 10 000 л, на заводі Cristanol (Франція) – 10 000 л. [49] Аналогічні результати одержано й на інших заводах країн ЄС, які виробляють біоетанол із цукрових буряків.

Стабілізацію роботи бурякоцукрового комплексу варто вбачати у будівництві нових і реконструкції існуючих цукрових заводів, орієнтованих на виробництво як цукру, так і біоетанолу. Адже досвід багатьох Європейських країн свідчить про ефективність функціонування заводів, на яких відбувається переробка цукрових буряків не лише на цукор, а й на біоетанол.

В Україні за останні 10 років ринок цукру характеризується або дефіцитом або профіцитом, що негативно впливає як на роботу окремих виробників цукру, так і на стан в галузі в цілому. Для стабілізації внутрішнього ринку цукру, а також збалансування попиту та пропозиції велику роль може відіграти досвід Європейських країн, зокрема, Франції, де виробництво цукру та біоетанолу з цукрових буряків поєднано в межах одного заводу. В залежності від кон'юнктури ринку, виробники бурякоцукрової продукції мають можливість самостійно вирішувати, який відсоток цукрокоренеплодів використовувати для переробки на цукор, а який на біоетанол. Також слід зазначити, що у Франції існує кооператив з вирощування цукрових буряків, що охоплює 8 заводів, які щорічно виробляють 700 тис. тонн цукру, 100,6 млн літрів харчового спирту та 100,5 млн літрів паливного етанолу. Заводи співпрацюють з фермерами, які входять до кооперативу (близько 6000 фермерів). При цьому відбувається безперебійне постачання сировини, а фермери гарантовано отримують стабільні пункти збуту продукції за вигідними цінами.

До даного кооперативу входить завод Cristanol Plant, побудований у 2007 році коштами держави, фермерів та інвесторів, вартістю 280 млн євро, здатен переробляти 21 000 тонн цукрових буряків за добу. Завод об'єднує на одній виробничій ділянці цукровий, спиртовий, біоетаноловий і біогазовий заводи. На заводі Cristanol біоетанол виробляється двома шляхами. На першій лінії здійснюється переробка меляси як побічного продукту виробництва цукру, інша частина заводу працює за енергоощадною технологією, що дає змогу під час виробництва цукру отримувати проміжний

продукт між цукром і мелясою, так звану «зелену» мелясу. З відходів переробки цукрових буряків виробляють біогаз, органічні добрива та корми для тварин [184].

Варто відзначити, що за потреби та з огляду на кон'юнктуру ринку, завод може збільшувати або зменшувати виробництво біоетанолу, цукру і харчового спирту.

Наприклад, якщо на ринку цукру складається несприятлива ситуація для його продажу (зокрема концентрація на ринку великої кількості цукру, який обумовлює падіння цін на нього та, як наслідок, зменшення закупівельної ціни у господарств, котрі займаються вирощуванням цукрових буряків, що позначається в подальшому на зменшенні посівних площ цукрових буряків), тоді приймається рішення щодо спрямування більших обсягів сировини на виробництво біоетанолу, і навпаки. Відтак, кожен завод є саморегулятором власного виробництва і не стикається з проблемами перевиробництва цукру чи біоетанолу.

Запровадження французького досвіду виробництва біоетанолу шляхом переробки цукрових буряків на одній виробничій ділянці на цукор і біоетанол сприятиме створенню нових робочих місць, зменшенню залежності від імпорту цукру та енергоносіїв, поліпшенню ситуації в агропромисловому комплексі та загалом матиме позитивний економічний, екологічний і соціальний ефекти.

Організація виробництва біоетанолу безпосередньо на цукрових заводах не потребує значних затрат, адже достатньо лише дообладнати завод додатковими лініями переробки. Також комплексна переробка цукрових буряків на одній виробничій ділянці дасть змогу уникнути затрат на транспортування сировини.

На існуючих цукрових заводах вже наявна вся необхідна виробнича інфраструктура, а саме: транспортне сполучення, водозабезпечення, каналізація, енергопостачання.

Наявність на цукровому заводі лінії для виробництва біоетанолу дасть

змогу коригувати виробництво цукру чи біоетанолу залежно від ситуації на ринку, а також переробляти мелясу – побічний продукт цукрового виробництва й отримувати додаткові прибутки.

Зважаючи на циклічність цукрового виробництва, розвиток біоетанолової галузі дозволить мати резервні потужності для переробки надлишкової продукції.

Зростання цін на енергетичні ресурси та підвищення попиту на сільськогосподарську продукцію харчової, комбікормової та паливно-енергетичної промисловості визначатимуть рівень цін на такі енергетичні ресурси біологічного походження, як зерно, насіння олійних культур та продукцію їх переробки, цукрові буряки та результати їх переробки, а саме: цукор, мелясу та жом.

Основні проблеми, які перешкоджають розвитку виробництва біоетанолу в Україні є:

- невідповідна нормативно-правова база для виробництва та реалізації біоенергетичних продуктів;
- застаріла матеріально-технічна база для виробництва біоетанолу;
- відсутність чіткої та злагодженої співпраці між суб'єктами господарювання та органами державної влади.

Незважаючи на те, що найбільші виробники біоетанолу у світі як сировину використовують кукурудзу та цукрову тростину, найвищий вихід біоетанолу з 1 га забезпечують цукрові буряки.

Як порівняння, вихід біоетанолу з 1 га цукрової тростини у Бразилії становить 4700 л, з 1 га кукурудзи у США – 3000 л [49]. Водночас, з 1 га цукрових буряків, при умові, що їх урожайність буде 600 ц/га, можна виробити 6000 л біоетанолу.

На сьогодні бурякоцукрова галузь перебуває в досить скрутному становищі: собівартість цукрових буряків і цукру стрімко зростає, а окупність – навпаки знижується.

Нестабільність закупівельних цін на цукрові коренеплоди, їх штучне

завищення або зниження спричиняють постійні зміни доходів, низьку рентабельність виробництва і навіть збитковість. Крім того, дана нестійкість породжує підвищення ризиковості виробництва цукрових буряків, а отже втрачається інтерес з боку сільгоспвиробників саме до даної галузі, що загрожує забезпеченості сировиною цукрової та біоетанольної галузі [49].

Налагодження виробництва біоетанолу з цукрових буряків потребує комплексних заходів, а саме:

- створення умов виробництва біоетанолу на цукрових заводах, що дасть можливість повністю завантажити потужності;
- впровадження технологічно можливих схем виробництва цукру та біоетанолу з огляду на кон'юнктуру ринку, що дозволить регулювати співвідношення виробленої продукції в залежності від попиту та пропозиції на ринку;
- розроблення необхідних законодавчих і нормативно-правових актів, а також гармонізування їх із відповідними законами та нормами європейських країн;
- розвиток та розширення співпраці українських і зарубіжних працівників бурякоцукрової галузі, здійснення постійного обміну досвідом.

В умовах фінансово-економічної кризи та загострення проблеми забезпечення України енергоносіями, збільшення безробіття населення, зокрема і в районах розміщення цукрових заводів, необхідно активізувати виробництво та використання біоетанолу, виготовленого з бурякоцукрової сировини, а собівартість виробництва знижувати за рахунок підвищення цукристості коренеплодів та виходу цукру, а також зменшити витрати на вирощування, збирання та переробку сировини, вдосконалити систему логістики та маркетингу збуту виготовленої та переробленої продукції.

Зростання обсягів виробництва біоетанолу в світі свідчить, що провідні країни і надалі підтримуватимуть курс на розвиток виробництва та споживання біопалива.

Україна як енергетично залежна держава з потужним

сільськогосподарським потенціалом повинна якнайшвидше налагодити масове виробництво та споживання біоетанолу.

Для подолання кризових явищ у бурякоцукровій галузі, Україна повинна перейняти досвід передових країн і налагодити виробництво біопалива із цукрових буряків.

Зважаючи на циклічність, яка спостерігається в бурякоцукровій галузі в останні десятиліття, однією з основних умовою успішного функціонування українського ринку цукру є диверсифікація виробництва, шляхом переробки цукрових буряків на цукор або на біоетанол. Це дасть можливість регулювати попит та пропозицію на вітчизняному ринку та задіяти значні не завантажені потужності.

Таким чином, на сьогоднішній день в Україні є всі можливості підвищити конкурентоспроможність бурякоцукрової галузі шляхом диверсифікації її продукції.

Збільшення продуктивності цукрових буряків повністю забезпечить потреби в цукрі на внутрішньому ринку, приведе до збільшення обсягів паливно-матеріальних ресурсів за рахунок виробництва біоетанолу, а також будуть вирішені соціальні питання в районах розміщення цукрових заводів, де зараз існує значне безробіття.

1.2. Концептуальні засади формування державної стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва

Практика діяльності господарських структур бурякоцукрового виробництва в умовах ринку вимагає розробки функціональної стратегії, яка охоплюватиме виробничу, фінансову, маркетингову, конкурентну, соціальну, економічну діяльність й управління персоналом.

Основою методології формування та ефективного функціонування бурякоцукрового виробництва є системний підхід. За даними М. І. Баканова

та А. Д. Шеремета, в ході системного аналізу розрізняють наступні етапи [7, с. 218-225].

На першому етапі – об’єкт дослідження є системою, для якої визначають цілі та умови функціонування, виробничо-господарську діяльність суб’єкта розглядають як систему, котра складається з трьох взаємопов’язаних елементів: ресурсів, виробничого процесу і готової продукції.

На другому етапі проводиться підбір показників, що дають змогу оцінити виробничу діяльність. На третьому етапі формується загальна схема системи, визначаються її основні компоненти, функції, взаємозв’язки, схема підсистем, яка показує підпорядкованість їх елементів.

На четвертому етапі системного аналізу діяльності підприємства виокремлюють головні фактори та їх взаємозв’язки. Їх правильне визначення дає можливість через управління факторами впливати на основні показники.

На п’ятому етапі формується модель системи на основі даних, одержаних на попередніх етапах (інформація про діяльність аналізованого підприємства), завдяки чому отримують параметри моделі у числовому виразі.

Шостий і останній етап аналізу – робота з моделлю. Проводять об’єктивне оцінювання результатів господарської діяльності, виявлення резервів для підвищення ефективності виробництва.

Використання на практиці економічних методів у менеджменті, маркетингу, фінансуванні й економічному стимулюванні діяльності господарюючих структур є найбільш дієвим шляхом підвищення ефективності виробництва цукрових буряків і цукру.

З цією метою на основі опрацьованої економічної літератури та узагальнення передового досвіду нами розроблена схема організаційно-економічних засад розвитку й ефективного функціонування бурякоцукрового виробництва в Україні (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Схема організаційно-економічних засад розвитку та ефективного функціонування цукробурякового виробництва

Джерело: систематизовано автором

Доцільність використання організаційно-економічних методів управління у бурякоцукровому виробництві обумовлена нездатністю ринкового середовища шляхом саморегулювання вирішити цілу низку об'єктивних питань, зокрема таких, як розвиток науково-технічного прогресу й постійні суперечності між необхідністю розвитку продуктивних сил і відносинами власності.

Розвиток продуктивних сил на основі нових досягнень аграрної науки, технічний прогрес у виробничій сфері аграрного сектору – з одного боку, та поглиблення економічної кризи усіх сільськогосподарських галузей, зростання безробіття, погіршення рівня життя населення, депресивність окремих регіонів – з іншого, підтверджують необхідність вирішення назрілих проблем шляхом удосконалення моделі національного ринкового господарства, у тому числі у бурякоцукровому виробництві.

Основна причина нинішньої кризи у аграрному секторі – це українська модель сировинної економіки, яка побудована на експорті сировини і тим самим тотально залежить як від цін на сировину, так і від присутності іноземних спекулятивних капіталів. Криза породжена системними причинами, які закладені в національній економіці. Це, насамперед, фундаментальні недоліки структури української економіки та її нерозвинена фінансова система, а також відсутність стратегічної державної концепції структурних перетворень економіки і ефективних механізмів інвестування бюджетних коштів для досягнення економічного зростання.

Характер процесів, що відбуваються, поки не свідчить про формування в Україні соціально-економічної системи, здатної здійснити перехід до сталого економічного зростання та забезпечити збалансоване вирішення проблем соціально-економічного розвитку, збереження природно-ресурсного потенціалу, задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей. Необхідна докорінна зміна самої суті державної політики, створення нових принципів її формування, методів реалізації, функцій організаційних структур, обслуговуючих цей процес. В Україні стратегічним пріоритетом

має стати перехід до нової якості економічного зростання, який передбачає структурну збалансованість і стійкий, стабільний розвиток національної економіки.

Економічна наука виділяє два напрями у визначенні взаємозв'язку між поняттями «економічне зростання» і «економічний розвиток» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Підходи до трактування понять «економічне зростання»
і «економічний розвиток»**

Перший підхід (тотожність економічних понять)		Другий підхід (самостійність економічних понять)	
Економічне зростання	Економічний розвиток	Економічне зростання	Економічний розвиток
Кількісні зміни. Зростання рівня ВВП / ВВП	Зміна якісних показників. Процес підвищення рівня життя населення в результаті зростання доходів на душу населення	Економічне зростання – складова частина економічного розвитку	Включає кількісні показники (економічне зростання) і якісні показники (рівень життя і якість життя)

Джерело: систематизовано автором

Важливо враховувати взаємну обумовленість економічного розвитку та економічного зростання. В еволюційний період економічного розвитку зростання суспільного виробництва може стати значною прогресивною силою, що призводить економіку до порога самоорганізації – точки біфуркації, за якою піде стрибкоподібне якісне перетворення її структури. Якісний стрибок в економічному розвитку може посилити темпи економічного зростання і прискорити науково-технічний прогрес.

Так чи інакше, але економічний розвиток неправомірно ототожнювати з економічним зростанням, оскільки економічний розвиток – це зміна економіки взагалі, перехід від одного її якісного стану до іншого, в той час як економічне зростання – всього лише прояв економічного розвитку. Одне з найбільш важливих рис економічного розвитку – підвищення добробуту всіх груп населення, що характеризується збільшеною матеріальною

забезпеченістю. Очевидно, що економічне зростання не обов'язково означає рівновелике поліпшення матеріальної забезпеченості всіх верств населення. Тому поняття економічного зростання та економічного розвитку сумісні один з одним, але не тотожні [162].

Економічне зростання – це просте збільшення реального ВВП країни, яке відображає значно вужче коло зв'язків і відносин, ніж економічний розвиток. Економічне зростання є органічною складовою частиною економічного розвитку. Можна сказати, що економічне зростання – це кількісний економічний розвиток, а економічний розвиток – якісне економічне зростання. Оскільки економічне зростання стає метою державної політики, економісти вже не сприймають розвиток без економічного зростання. Тим часом, у справжньому своєму сенсі розвиток є зміна системи взагалі, перехід від одного якісного стану до іншого. Тобто економічний розвиток є не просто розширенням виробництва, а його ускладненням, диференціацією.

Таким чином, в основі економічного розвитку лежить економічне зростання, утворюючи ніби його фундамент. Через те, що економічне зростання є переважно кількісною характеристикою, а економічний розвиток – переважно якісною, то можна стверджувати, що тут діє діалектичний закон переходу кількості в якість. Сьогодні стрімке нарощування економічного зростання не може служити запорукою підвищення добробуту людей, а економічне зростання – не самоціль, а лише засіб розвитку. В цілому можна запропонувати наступне розуміння відмінностей між категоріями «економічне зростання» і «економічний розвиток» (табл. 1.2).

Економічне зростання в Україні носить вкрай нестійкий характер. Тому дуже важливо виявити критерії сталого економічного зростання для визначення напрямків його здійснення. Саме поняття «стійкості» виступає як фактор зростання національної економіки. Стійке економічне зростання в умовах еволюційного розвитку передбачає масове впровадження енерго- і

ресурсозберігаючих технологій, зміну структури економіки, співвідношення особистого і продуктивного споживання з метою збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу, забезпечення життєдіяльності існуючого і майбутніх поколінь. Поняття «стале економічне зростання» повинно розглядатися з точки зору взаємозв'язку трьох аспектів: економічного, соціального та екологічного. Синонімом стійкого економічного зростання є перехід до його нової якості.

Таблиця 1.2

**Відмінні ознаки понять «економічне зростання» і
«економічний розвиток»**

Відмінні ознаки	Економічний розвиток	Економічне зростання
1. Основоположні поняття	Мета, завдання, мотивація, цінності орієнтації, інститути, які визначають напрям розвитку	Умови та фактори визначальні, стимулюючі і обмежуючі
2. Місце і роль людини і людських ресурсів	Двояка роль людини: як фактор виробництва і як критерій розвитку	Праця людини як критерій збільшення ВВП на душу населення
3. Інституційне середовище	Супроводжується значними інституціональними змінами	Абстрагується від інституційних змін, опора на раціональну економічну поведінку
4. Вплив на природне середовище	Значно впливає на природне середовище	Значно впливає на економічне середовище

Джерело: систематизовано автором

Про якість економічного зростання свідчить те, які види економічної діяльності дають найбільший внесок у ВВП. Зростання українського національного продукту в останні роки забезпечить не продукція наукомістких галузей або обробної промисловості, а збільшення ресурсного експорту. Підйом економіки хоча й супроводжувався нарощуванням золотовалютних резервів і бюджетного профіциту, але не привів до поліпшення якості економічного зростання [185].

Розмежування понять «економічне зростання» і «економічний розвиток» важливе для того, щоб визначитися з поняттями «стале економічне зростання» і «сталий економічний розвиток».

Взагалі термін «сталій розвиток» викликає суперечки. Поняття «розвиток» несе з собою енергію, говорить про зміни, тоді як поняття «сталій» несе в собі сенс незмінності, схоронності.

Переклад українською мовою не передає адекватним чином зміст вихідного англійського терміна (sustainable development), що означає «розвиток, який може підтримуватися невизначено довго». В українській мові немає для нього точного семантичного еквівалента, його можна перекласти як «самопідтримуючийся», «безперервний», «допустимий», «збалансований» розвиток.

Крім того, є два напрямки в тлумаченні терміну «стійкість», розрізняються і думки з питань шляхів досягнення сталого розвитку:

1. Сстійкість інтерпретується в контексті необхідності забезпечення відтворюваності обмежених ресурсів, і основний акцент робиться на екологічну складову стійкості.

2. Сстійкість трактується в соціально-економічному аспекті.

Різниця між стійким зростанням економіки та її стійким розвитком полягає в тому, що при стійкому розвитку економіки допускаються нульові і мінусові значення зростання економіки, амплітуда ростових коливань тут значно більше, ніж при стійкому зростанні. Очевидно, що стійке зростання економіки, що лежить в основі сталого розвитку, може здійснюватися лише дискретно. Тому через певний проміжок часу стійке зростання економіки трансформується в її сталій розвиток, тобто розвиток, що супроводжується періодично певними перервами в плюсовому зростанні економіки. Але вектор руху економіки за досить тривалий період часу, незважаючи на негативні і нульові значення, матиме в цілому позитивну спрямованість.

В даний час Україна відіграє у світовій економіці роль експортера сировини та імпортера споживчих, інвестиційних товарів і послуг. Ця модель економічного розвитку («сировинна») не може забезпечити стійких темпів економічного зростання, оскільки має ряд негативних наслідків для національної економіки: економічна нестабільність, виснаження природних ресурсів, повільний НТП. Сильна сировинна залежність української

економіки обумовлює низьку якість зростання і породжує обмеження на шляху до сталого розвитку.

Це і слабка інвестиційна активність, і відсутність реального прогресу в становленні інноваційних секторів, примітивізація промисловості та її низька конкурентоспроможність, демографічна криза і гострі проблеми в розвитку соціальної сфери [164].

Сьогодні роль інвестицій різко зростає. Це пов'язано з глибокими структурними та відтворювальними диспропорціями, що залишилися від планового господарства: підвищеною енергоємністю виробництва, неефективним розміщенням підприємств, незадовільним використанням земельних ресурсів, високою часткою неконкурентоспроможної продукції, гіпертрофованим розвитком галузей важкої промисловості. Для економічного зростання в Україні вирішальне значення має не сумарний обсяг направлених в економіку інвестиційних ресурсів, а їх якість, структура і ефективність розміщення.

Основний вектор дій, пов'язаних з підтриманням економічного зростання, – подолання структурних дисбалансів за рахунок підвищення конкурентоспроможності внутрішньо-орієнтованого сектору, модернізації інфраструктурного та соціального секторів.

Для подолання зазначених негативних тенденцій потрібно різке нарощування інвестиційної та інноваційної активності як в короткостроковій, так і у середньостроковій перспективі [157]. З інвестиційними обмеженнями нерозривно пов'язана і демографічна перешкода подальшого економічного зростання в Україні, що впливає з нинішньої тенденції скорочення чисельності населення (в тому числі працездатного).

Демографічна криза в Україні має два виміри. З одного боку, скорочення всього населення, з іншого – досить швидкий відтік людей з найважливіших економічних регіонів і брак кваліфікованих кадрів.

На основі вищезазначеного нами розроблено механізм формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва, яка ґрунтується на розширенні міжгалузевих зв'язків з метою удосконалення функціонування

ринку цукру, підвищення якості продукції, забезпечення продовольчої та зміцнення енергетичної безпеки держави (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Механізм формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва

Джерело: розроблено автором

Процес формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва є багатогранним та неперервним.

Його сутність полягає у визначенні бажаного результату на основі оцінки власних можливостей і ресурсного потенціалу та відпрацювання на основі цього такого плану послідовності дій, що забезпечить побудову ефективної траєкторії переходу від фактичного до прогнозованого (бажаного) стану, з системою альтернативних варіантів розвитку, зважаючи на мінливе і непередбачуване зовнішнє середовище та ризики функціонування суб'єктів бурякоцукрового виробництва на існуючих та нових ринках продукції, умови сертифікації, стандартизації своєї продукції, модернізації виробництва та забезпечення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках на засадах сталого розвитку.

Стратегія розвитку аграрного бурякоцукрового виробництва спрямована на формування ефективного соціально спрямованого сектору економіки держави, здатного задовольнити потреби внутрішнього ринку та забезпечити провідні позиції на світовому ринку цукру на основі закріплення його багатокладності, що на даному етапі розвитку вимагає пріоритету формування різних категорій господарств, власники яких поєднують право на землю із працею на ній, а також – власні економічні інтереси із соціальною відповідальністю перед громадою.

Мета стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва – створення організаційно-економічних умов для ефективного розвитку бурякоцукрового виробництва на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним цукром та промисловості відповідною сировиною.

Стратегічні цілі розвитку бурякоцукрового виробництва:

- гарантування продовольчої безпеки держави;
- забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості бурякоцукрового виробництва на основі його багатокладності;

- сприяння розвитку сільських поселень та формування середнього класу на селі через забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення їх доходів;

- підвищення інвестиційної привабливості бурякоцукрового виробництва та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств і цукрових заводів;

- підвищення конкурентоспроможності вітчизняного цукру на внутрішньому та зовнішньому ринку, ефективності виробництва, стабільності ринку цукру;

- розширення участі України у забезпеченні світового ринку продукцією бурякоцукрового виробництва (цукор, біоетанол);

- раціональне використання сільськогосподарських земель та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на довкілля.

Нами запропоновані такі принципи стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва:

1. У сфері організації виробництва:

- 1.1. Багатоукладність при пріоритетності формування селоутворюючих господарств.

До селоутворюючих відносяться наступні форми господарювання:

- сімейні господарства, які базуються переважно на власній праці, ведуть товарне виробництво, орієновані на збільшення загального доходу господарства (сім'ї), а тому більше мотивовані до виробництва працемісткої сільськогосподарської продукції;

- підприємства різних організаційно-правових форм, включаючи фермерські господарства, які зареєстровані за місцем здійснення господарської діяльності, їх власники проживають у громаді, базуються на переважно найманій праці односельчан.

- 1.2. Збалансованість розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями.

- 1.3. Формування зацікавленого в довгостроковому ефективному

господарюванні відповідального виробника / користувача (власника) землі.

2. У сфері формування та здійснення державної аграрної політики:

- пріоритетність бурякоцукрового виробництва у загальнодержавній економічній політиці;

- упередження загроз продовольчій безпеці та забезпечення її в умовах глобалізації;

- застосування інструментів стратегічного управління розвитком бурякоцукрового виробництва та оперативного впливу на кон'юнктуру ринку;

- диференційованість підходів до формування умов державної підтримки сільськогосподарських виробників залежно від встановлених критеріїв їх діяльності;

- орієнтація на підтримку розвитку кооперації та кластерної організації бурякоцукрового виробництва;

- розвиток саморегулювання в бурякоцукровому виробництві, делегування частини повноважень держави щодо регулювання ринку цукру, в тому числі контролю якості та безпечності продукції;

- формування позитивних довгострокових очікувань сільськогосподарських виробників;

- створення умов для запровадження найкращих за продуктивністю, ресурсомісткістю та енергоефективністю засобів виробництва та технологій у буряківництві;

- стимулювання раціонального природокористування;

- урахування регіональних умов у розвитку сільського господарства взагалі та бурякоцукрового виробництва зокрема.

Таким чином, збільшення виробництва цукросировини і цукру має ґрунтуватися на впровадженні нових технологій та системи ефективних взаємовідносин, здатних об'єднувати товаровиробників сировини, цукрові заводи та інші структури.

Обов'язковим їхніми елементом є спільна діяльність, залучення

іноземних інвестицій, міжгалузеві відносини.

Визначено, що для більш повного використання виробничого потенціалу діючих цукрових заводів в Україні необхідно провести диверсифікацію їх виробництва. Зокрема, налагодити виробництво біоетанолу із меляси та надлишків бурякоцукрової сировини.

1.3. Методичні засади оцінки ефективності у бурякоцукровому виробництві

На сьогоднішній день питання розвитку та економічного зростання бурякоцукрового виробництва є невід'ємною частиною загального процесу економічного розвитку та максимального використання потенціалу країни для підвищення рівня її конкурентоспроможності. Ефективне зростання економіки в цілому безпосередньо залежатиме від динаміки та рівня ефективності кожної галузі агропромислового виробництва та кожного окремого підприємства. В свою чергу, успішна реалізація стратегії розвитку підприємства передбачає здійснення не лише результативної, але й ефективної господарської діяльності. Для того, щоб діяльність підприємства на протязі тривалого часу була успішною, вона повинна бути ефективною. Проблема ефективності виробництва є актуальною в даний час, оскільки виробнича діяльність характеризується та оцінюється досягнутим рівнем економічної ефективності. Поняття «ефективність» є одним із найпоширеніших та використовується в багатьох сферах людської діяльності, зокрема в економіці. Серед актуальних проблем економічної науки ефективність посідає важливе місце і часто досліджується провідними фахівцями. Ефективність – це складна, багатогранна, комплексна категорія. Більшість науковців вважають ефективність однією з найскладніших категорій сучасної економічної науки. В економічній літературі існує різноманіття варіантів визначення категорії «ефективність». В будь-якому

економічному довіднику економічна ефективність визначається як співвідношення результату до витрат на його досягнення (кінцевого результату). Наприклад, в економічній енциклопедії зазначається, що ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [35].

Слово «ефективність» походить від слова «ефект», що в буквальному розумінні з латинського «effectus» означає виконання, дія або від «efficio» – дію, виконую. Під ефектом розуміють досягнутий результат у матеріальному, грошовому або соціальному вираженні, а під економічним ефектом – розуміють результат виробництва, виробничу вартість, національний дохід, валову продукцію, зростання прибутку та зменшення витрат [9]. Отже, «ефективність» можна трактувати як результативність певного процесу, дії, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили. Дуже часто ефективність визначають як досягнення максимального ефекту за мінімального витрачання ресурсів [2]. Більшість економістів трактують сутність ефективності виробничо-господарської діяльності як досягнення максимальних результатів в інтересах суспільства при мінімально можливих витратах.

Вважається, що вперше термін «ефективність» як «результативність» почав використовуватися в економічній літературі у XVII ст. в роботах одного із засновників класичної політекономії В. Петті та засновника школи фізіократів Ф. Кене. Спочатку цей термін використовувався для оцінювання урядових та приватних заходів з позиції їх впливу на економіку [29]. На той час цей термін не набув широкого вжитку серед економістів. Наприклад, відомий класик політекономії Адам Сміт не розглядав поняття «ефективність» як самостійну економічну категорію, а вживав термін «продуктивність» у визначенні результативності. Однак розвиток промислової буржуазії та мануфактурного виробництва визначив подальшу долю терміна, сформувавши новий клас суб'єктів управління –

менеджерів [141].

Згодом в XIX ст. термін «ефективність» вже у новому контексті почав використовувати Д. Рікардо. Він розглядав «ефективність» як відношення результатів до певних витрат, тим самим досліджуючи ефективність як економічну категорію [131]. Саме з того часу поняття «ефективність» набуває статусу економічної категорії і продовжує розширювати своє застосування не тільки в економіці, а й для оцінки різноманітних дій. В кінці XIX ст. неокласична школа також приділяла увагу ефективності та розглядала її як результативність. Так, італійський економіст В. Паретто стверджував, що під ефективністю слід розуміти відношення витрат і результатів [172].

На початку XX ст. Г. Емерсон, представник теоретиків менеджменту, зробив важливий вклад у розвиток цього поняття. У своїх працях він вживав «ефективність» як максимально корисне співвідношення між сукупними витратами та економічними результатами, тим самим пов'язуючи ефективність з функціональністю [178]. К. Маркс розглядав ефективність з точки зору результативності використання ресурсів виробництва. Результативність капіталу він визначав як відношення торгового прибутку до авансованого капіталу [68]. К. Макконелл і С. Брю в праці «Економікс» стверджують, що ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробництва, та отриманою кількістю потрібного продукту. Збільшення кількості продукту, отриманого від даного обсягу витрат, вказує на підвищення ефективності, а зменшення обсягу продукту від даної кількості витрат вказує на зниження ефективності [74].

Інші зарубіжні автори, такі як М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі вважають, що ефективність – це співвідношення між обсягом виробництва продукції і необхідними для її виготовлення ресурсами, тобто вона визначає внутрішній параметр функціонування підприємства, віддзеркалюючи ефективність використання ресурсів [88].

Багато вітчизняних економістів розглядають ефективність як відношення ефекту, результату діяльності до витрат. Наприклад, С. Мочерний визначає, що «ефективність – здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат» [35]. А. Шегда стверджує, що «ефективність підприємства являє собою комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних засобів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу» [37]. Покропивний С. вважає, що «ефективність як економічна категорія визначається за об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством» [36].

Найбільш повним, на наш погляд, можна вважати визначення ефективності за Є. Градобоевим. Він розглядає цю категорію не тільки як здатність підприємства отримувати більшу кількість корисних благ у розрахунку на одиницю використаних ресурсів, але й як здатність розвиватися, зберігаючи збалансовану взаємодію всіх своїх підсистем [26].

Як бачимо, одні науковці визначають ефективність як співвідношення результату та витрат, а інші пов'язують ефективність з ефектом, при цьому розглядаючи ефект як певну форму результату. На нашу думку, споріднювати поняття «ефективність» і «результативність» є не зовсім правильним, оскільки результативність – це досягнення певного результату, який може бути як позитивним, так і негативним, а «ефективність» – це завжди позитивна величина, яка характеризує приріст результатів у співвідношенні до засобів, пов'язаних з їх досягненням. Інакше кажучи, результативність відображає ступінь досягнення поставлених цілей, а ефективність вказує на ступінь результативності роботи підприємства.

Для правильного розуміння поняття «ефективність» слід враховувати різні підходи до розкриття цієї категорії. Важливо визначитися, з якими витратами належить порівнювати одержаний за ефективного виробництва

результат. Адже один і той же результат може бути отриманий різними способами з різними витратами, і навпаки, однакові витрати можуть дати зовсім різні результати. Відношення ефекту і витрат на його досягнення – це основа економічної ефективності.

Розглядаючи категорію «ефективність» як ступінь досягнення цілей суб'єкта господарювання, Куценко А. виділяє цільовий, системний і вибірковий підходи її дослідження. Сутність цільового підходу базується на логіці цілей і засобів, запропонованих англійським економістом Л. Робіном, і визначає ефективність як здатність суб'єкта досягати певних цілей за допомогою раціональних дій її складових. Раціоналізм полягає у виборі такого варіанта використання ресурсів підприємства, який дасть змогу досягати встановлених цілей за найменших витрат. Слід зауважити, що цілі підприємства не завжди є чітко визначеними, а це, в свою чергу, ускладнює процес визначення ефективності. Як правило, цілі підприємства можуть бути виражені у вигляді певних економічних показників, досягнення яких підприємство намагається забезпечити в процесі діяльності різноманітними способами. Вибір способів залежить від таких чинників, як закони, нормативні акти, укази, традиції, менталітет тощо. Тобто залежно від умов та вимог зовнішнього середовища, можливостей підприємства, інтересів його персоналу відбувається різне за часом, складністю та витратами досягнення бажаних результатів діяльності підприємства. Нерідко інтереси окремих складових підприємства не співпадають з інтересами інших, що негативно впливає на формулювання загальних цілей і відповідно позначається на ефективності діяльності всієї організації. Тому цільовий підхід є доцільним з погляду задоволення інтересів кожної із зацікавлених складових, а не всієї організації.

Системний підхід – це пасивний підхід, який передбачає концентрацію уваги підприємства на його виживанні завдяки пристосуванню до зовнішнього середовища. Маючи у своєму розпорядженні певний обсяг невикористаних ресурсів, підприємство має змогу краще пристосовуватися

до змін зовнішнього середовища. Але наявність невикористаних ресурсів, у свою чергу, суперечить критерію мінімізації витрат. Отже, даний підхід акцентує увагу на внутрішніх характеристиках підприємства, що робить його більш придатним для оцінки діяльності бюджетних організацій.

Вибірковий метод передбачає, що ефективність підприємства не може бути оцінена на основі заздалегідь визначених критеріїв або системних характеристик. Даний метод полягає у забезпеченні мінімального рівня задоволення усіх потреб складових організацій, мотиви діяльності та цілі яких відрізняються. Важливим і складним в даному методі є ідентифікація стратегічних складових та визначення ступеня їх впливу на діяльність підприємства в цілому. Небажаним при цьому є також і зміна умов господарювання підприємства, що відбувається під впливом зміни значної кількості як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Це порушує рівновагу і призводить до зміщення економічного балансу на користь інших зацікавлених груп [65]. Досліджуючи дані підходи, можна стверджувати, що позитивних результатів можна досягти лише за умови зваженого комбінування цих підходів, що дозволить подолати одне компенсувати перевагами іншого.

Прокоф'єва К. на сьогодні виділяє два підходи до визначення сутності категорії «ефективність». Перший підхід характеризує «ефективність» в значенні результативності, тобто відповідає на питання, які результати досягнуті і за яку ціну, які і скільки ресурсів було витрачено на досягнення отриманих результатів. У цьому підході ефективність розглядається як співвідношення результатів та витрат. Критеріями першого підходу є «результат-витрати». Але постає питання, чи надасть нам отриманий результат можливість досягти мети, наскільки близько ми до досягнення мети. Наявність цих питань обумовила існування другого підходу, який характеризує «ефективність» з позиції досягнення мети, він відповідає на питання, чи досягли ми поставленої мети, наскільки ми до неї наблизились. Критеріями підходу є «результат-мета» [124].

Таким чином, можна дійти висновків, що функція досягнення мети має важливе значення при визначенні ефективності. Підхід до розгляду «ефективності» з позиції досягнення мети не суперечить підходу до розгляду «ефективності» в значенні результативності, він має більш складний характер, критеріями цього підходу є відповідність фактичного результату поставленій меті. Ефективність розглянута з позиції досягнення мети і характеризує якість отриманого результату.

Через існування різних оцінок до змісту витрат Т. Полозова виділяє три підходи до визначення ефективності: 1) ресурсний: економічний результат зіставляється з економічною оцінкою виробничих ресурсів; 2) витратний: економічний результат порівнюється з поточними витратами, які безпосередньо пов'язані з його досягненням; 3) ресурсно-витратний: являє компроміс між двома попередніми. Тобто до уваги береться як певна оцінка наявних ресурсів, так і оцінка поточних витрат [12]. Кожен з цих підходів має свої відмінності, і доцільність застосування того чи іншого з них необхідно визначати виходячи з конкретних обставин і поставлених завдань.

Ефективність виступає мірою отриманих підприємством результатів та застосовується для різноманітних аналітичних оцінок і обґрунтування господарських рішень. Виходячи з цього, виокремлюють різні види ефективності для певних практичних потреб діяльності підприємства. У науковій літературі існує більше 20 класифікацій ефективності. Найпоширенішою є класифікація, згідно з якою ефективність виступає в трьох видах: економічна, соціальна та соціально-економічна. Така класифікація ефективності є загальною і слугує основою всіх інших поділів.

Покропивний С. стверджує, що зміст економічної та соціальної ефективності збігається з тим, що вкладають у них й інші науковці [36]. Ми погоджуємося з ним, адже економічна і соціальна ефективність перебувають в органічному поєднанні. Якщо вдається досягти високих соціальних результатів, то можна говорити про подальше підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Це обумовлено тим, що

задоволеність умовами праці, належне фізичне і моральне здоров'я людей створює додаткові стимули та умови для підвищення продуктивності праці і підвищення на цій основі ефективності виробництва. Також розрізняють такі види ефективності, як:

- за місцем одержання ефекту: локальна – конкретний результат діяльності, наслідком якої є певний зиск (дохід, прибуток) та народногосподарська – сукупний ефект у сферах виробництва та споживання відповідних товарів або послуг;

- за методом розрахунку: абсолютна – характеристика загальної або часткової ефективності за певний проміжок часу, порівняльна – відображає наслідки порівняння можливих варіантів господарювання і вибору кращого з них. Рівень порівняльної ефективності відображає економічні та соціальні переваги обраного варіанта здійснення господарських рішень (напрямую діяльності) серед можливих варіантів;

- за ступенем збільшення ефекту: первинна – початковий одноразовий ефект, отриманий внаслідок здійснення певної діяльності, запровадження прибуткових технічних, організаційних або економічних заходів та мультиплікаційна – характеризує результат інноваційної діяльності, що поширюється на інші галузі виробництва.

Вчені виділяють ще такі види ефективності як технологічну, еколого-економічну та синергетичну. Як стверджує вітчизняний економіст В. Андрійчук, технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва [1]. Соціально-екологічна ефективність – характеризує сукупну економічну результативність сільськогосподарської продукції з урахуванням екологічного впливу агропромислового виробництва на навколишнє середовище. Синергетична ефективність виражає такий комбінований вплив сукупності тих чи тих інновацій на фінансово-економічний стан суб'єкта господарювання, коли загальний ефект перевищує суто арифметичну суму

впливу на виробництво (діяльність) кожної інновації зокрема, тобто коли кожна інновація посилює вплив усіх інших [85].

Отже, аналізуючи праці дослідників, можна стверджувати, що ефективність є загальнонауковою проблемою, і базується вона на досягненнях саме економічної науки. Ми вважаємо, що «ефективність» – це економічна категорія, яка відображає здатність підприємства досягати поставленої мети та характеризується максимально-оптимальним співвідношенням витратної і результативної складових з урахуванням взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів виробництва.

На сьогодні відсутнє однозначне визначення поняття «ефективності». Крім того, складність та багатовимірність цієї категорії сприяє продовженню досліджень в цьому напрямку. У процесі еволюції категорія «ефективність» розглядалася з різних позицій. Її уподібнювали до економічності, результативності та продуктивності. Однак, незважаючи на те, що у перекладі з латинської це поняття дійсно означає дієвість, економічність, результативність і продуктивність, дані судження є однобічними. На нашу думку, дієвість – усвідомлення того, що виконана робота чи дія принесе результат, але варто підкреслити, що не завжди позитивний. Економічність – це досягнення результату за умови мінімізації витрат. Результативність – досягнення певного результату, який не завжди відображає якість роботи. А продуктивність варто розуміти як здатність конкретної праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ. Сутність економічної ефективності полягає в тому, щоб на кожну одиницю ресурсів, які використовуються, намагатися суттєво збільшити обсяг виробництва продукції, а отже ефективність доцільно розглядати як поняття, що характеризує позитивну динаміку розвитку господарюючого суб'єкта, а забезпечення ефективності як певний процес.

Ефективність управління бурякоцукровим виробництвом часто визначають як ефективність функціонування, яка залежить від форм, методів та способів управління. Ефективність управління ототожнюється також з

результативністю і може визначатись, наприклад, ступенем відповідності результатів, яких досягає орган управління, нормативним вимогам, аналогам, програмним настановам, розрахунковим показникам прогнозу рівня господарської діяльності [125, с. 56].

У багатьох працях відзначається, що результат управлінської діяльності співвідноситься з витратами на управління. За словами Г. Саймона, діяти ефективно означає використовувати найдешевші засоби для досягнення бажаних цілей [138, с. 12]. Це положення розвинуто і в праці М. Лесечка «Основи системного підходу: теорія, методологія, практика». Він визначає ефективність як нормативний до затрат ресурсів результат дії або діяльності системи на певному інтервалі часу. Зокрема, вчений досліджує два основні напрями ефективності: телеологічний та природно-науковий [69, с. 222].

Найчастіше як в зарубіжній, так і у вітчизняній літературі ефективність управління на макрорівні співвідносять витрати уряду до ВВП. У своїй праці Е. Ясин [177] пропонує вважати, що чим менш ефективно управління, тим більше необхідно ресурсів для його функціонування. Але при цьому необхідно розрізняти витрати на функціонування (утримання, використання, застосування) його об'єктів та витрати на власне управлінську систему, тобто утримання апарату управління, засоби управління, інформацію.

Також достатньо складно визначити, керуючись цим підходом, наскільки ефективно органи державного управління виконують свої функції і як це пов'язано безпосередньо з управлінням та впливає на економічне зростання і добробут країни в цілому.

Вищезазначені суперечності та проблемні питання викликають необхідність дослідити еволюційні чинники формування ефективності державного управління з метою логічного структурування передумов та наслідків визначення понятійної складової, що викликала такі розбіжності трактування та пошуку тенденцій, які б сприяли універсалізації його сприйняття.

Окреслене коло питань досить широко розглядалось у науковій літературі. Дослідженням розвитку теорій державного управління займалися А. Мельник, М. Лесечко, Ф. Шамхалов та багато інших видатних науковців, які тим не менш залишили простір для роботи у напрямі ефективності державного управління, починаючи від понятійного апарату і закінчуючи питаннями критеріальної оцінки.

Постановка задачі полягає у розкритті сутності та наслідків етапів формування понятійного апарату ефективності державного управління.

Досить сміливо можна стверджувати, що родоначальниками теоретичних та практичних досліджень ефективності державного управління можна вважати американських вчених, починаючи з Ф. Тейлора, оскільки на початку ХХ ст. у багатьох містах США створювались комітети та відділи ефективності. Пізніше, у відповідності із законом про бюджетне фінансування виконавчих та судових органів, Комісія по справам державних службовців мала створити систему оцінок для підвищення ефективності роботи службовців. У цей час підходи до ефективності державного управління ототожнювались з підходами, які застосовувались у організаціях. «Слід відмітити також те, що питання про вимір ефективності державного управління, рівно як і будь-якої організації, завжди знаходився в центрі уваги вчених та практиків в області теорії організації» [165, с. 458]. В розглядуваному контексті інтерес представляє вираз губернатора штату Вашингтон Д. Іване, який казав: «Досить довго продуктивність мала такий зміст як в приватному секторі. Тепер її підвищення повинно стати девізом для органів державного управління. Ми повинні довести, що держава може надавати людям послуги за сприятливими для них цінами» [186, с. 44].

Актуалізація питань ефективності відбулась на початку 80-х років, коли у зв'язку зі зниженням даних показників цими проблемами почали опікуватись і політичні кола. «Вважалось, що урядові чиновники працювали не так ефективно, як очікувало від них суспільство» [165, с. 459]. Такі постулати призвели до формування тези та практичного її впровадження

щодо зменшення розмірів державного апарату, витрат на його утримання, персонал державних службовців.

Для покращення показників продуктивності Г. Такман, досліджуючи дані процеси, рекомендує працювати за наступними напрямками:

- скорочення числа службовців у державних установах;
- розвиток конкуренції між цими установами в області надання послуг населенню;
- надання значних стимулів приватному сектору;
- приватизація, перегляд показників, за якими оцінюються результати діяльності державних організацій [189].

Дані процеси відбуваються на фоні великих бюджетних дефіцитів, астрономічних державних боргів, що спонукає деяких політиків реалізувати методи державного управління, характер яких більш властивий для приватного сектору [165, с. 461]. Наслідком такої практики стає відокремлення господарської діяльності від політики.

У цей час формується так званий «новий підхід до ефективності». Як вважають С. Брайт та Р. Джойс, сутність даного підходу полягає в тому, що «зростання вартості або підвищення ефективності використання ресурсів повинні дозволяти скорочення загальних витрат, зростання якості послуг або надання нових видів послуг» [179, с. 47]. Даний підхід націлений, в першу чергу, на те, що має зменшуватись обсяг державних витрат, але об'єм послуг та їх якість повинні зберігатись на тому самому рівні, або збільшуватись за рахунок підвищення продуктивності. З точки зору практики, це було зафіксовано в політиці Р. Рейгана. «Постановою А-76 передбачалось підвищення ефективності шляхом відкритої конкуренції державних установ та приватних організацій. В постанові чітко було зафіксоване положення, відповідно до якого, якщо державна організація спроможна виконати на відповідному рівні роботу, то дана робота залишається за цією організацією, якщо ж ні, то контракт підписується із зовнішньою приватною організацією» [165, с. 462].

Очікувані темпи зростання ефективності не відбулись, оскільки хибність даної теорії полягала в її базисних положення – підвищення продуктивності не можна підвищити шляхом постійного скорочення витрат. С. Кодль відмічала: «Керівник повинен мати бюджетні стимули або надбавки за перевищення встановленого рівня ефективності своєї діяльності, тим самим аби заохочувалось зростання продуктивності в плані ефективності, якості та строків виконання робіт» [181, с. 39].

Подальше дослідження підходів виміру ефективності вказує на те, що основною тезою стало перенесення «всіх сподівань на підвищення рівня ефективності органів державного управління слід покласти на бюрократію» [165, с. 463].

Але поряд виникає цілий спектр проблем, пов'язаний з оцінкою ефективності діяльності управлінських органів. Важливо врахувати, що більшість показників державних економічних витрат та результатів, товарів та послуг відображають рівень державної діяльності лише в тій мірі, в якій вона знаходить пряме відображення в державному бюджеті у вигляді доходів та витрат. Як справедливо зазначав П. Серф: «У будь-якій концепції ефективності державного управління повинні враховуватись непрямі соціальні витрати та вигоди, пов'язані з реалізацією державної програми» [187]. Складність виникає в тому, що таких непрямих наслідків виникає множина, але відсутні чітко розроблені принципи, які могли б звести їх в струнку систему обрахунку.

Виходячи з цього, Д. Брюммерхофф пропонує використовувати для оцінки державної діяльності відносні показники. Можна використовувати також структурні показники, які відображають частку державних службовців у загальній кількості зайнятих. Але недолік даних показників міститься в тому, що при їх застосуванні можна отримати різні величини. В той же час, вони впливають на інформативність державних економічних показників.

Розглядають також інші відносні показники, наприклад, державні витрати на душу населення. На думку Д. Брюммеркоффа, при розрахунку та

оцінці державно-економічних структурних показників мова йде в першу чергу про розмежування частин, наприклад, державних витрат та загального обсягу (наприклад, ВВП). Так, можна визначити відношення сукупних витрат держави до ВВП (загальна частка держави) або відношення до ВВП тільки частини державних витрат (наприклад, витрати на оборону).

Тому, як правило, розраховують тільки державні витрати, до яких дорівнюють державні послуги. Це викликає неефективну поведінку органів виконавчої влади і заважає встановленню успішного контролю за державною діяльністю.

Якщо використовувати показники державного споживання, то слід зазначити, що споживання ресурсів органами виконавчої влади не є показовим для оцінки виробництва та ефективності надання благ. Як зазначає Ф. Шамхалов: «Діяльність організації вважається ефективною, якщо за допомогою засобів та ресурсів, якими вона розпоряджається, забезпечується більш високий рівень продуктивності, або якщо ті самі результати діяльності досягаються при вкладанні меншого обсягу ресурсів» [165, с. 468].

Важливо врахувати й те, що більшість організацій, як правило, складають закриті системи. В силу взаємодії з навколишнім середовищем засоби та цілі організації підлягають зміні, внутрішні та зовнішні фактори роблять організацію системою рухомою, і відповідно до змінної ситуації вимагають розробки нових підходів та стратегій. Якщо організація прагне бути ефективною, то вона повинна бути орієнтованою на досягнення високого значення даного показника, забезпечення конструктивних установок персоналу та здатності пристосовуватись до змінних процесів. Вона повинна бути гнучкою та здатною контролювати зовнішнє оточення, щоб гарантувати достатній рівень коштів [180].

У розглянутому контексті інтерес представляє позиція Г. Даунса та П. Ларкі, які продовжували розвиток започаткованих теорій. Суть цієї позиції полягає в тому, що автори провели більш чітку лінію розмежування між

поняттями управлінської ефективності (managerial efficiency) та економічної ефективності (economic efficiency). Управлінська ефективність передбачає порівняння співвідношення витрат та випуску в будь якій організації, на різних видах підприємств або стосовно до певного органу державного управління, або ж до всієї системи державного управління, а також може бути використане в теоретичних дослідженнях проблем управління.

У сучасних умовах їх дослідження набули нового аспекту і досить часто в середовищі державних службовців поняття «управлінська ефективність» використовується як синонім поняття «технічна ефективність» («effectiveness») при оцінці результатів діяльності органів державного управління або конкретних галузей виробництва [182]. Якщо під технічною ефективністю розуміють досягнення поставлених цілей державних служб, то економічна ефективність оцінюється з точки зору відношення виконаних витрат до фінансових результатів. Тут мова йде в основному про рівень послуг, який можна забезпечити за даних ресурсів. Вона визначається діяльністю державних служб та надає уявлення про те, чи здатні останні виробляти достатній обсяг товарів та послуг на кожен вкладену грошову одиницю.

Економічна ефективність діяльності державних служб пов'язана з внутрішнім положенням справ, зі своєю власною діяльністю та дає зрозуміти, чи достатній об'єм послуг відбувся на кожен вкладену грошову одиницю. Технічна ж ефективність залежить від зовнішніх факторів, які мають більший або менший вплив як на діяльність державних служб, так і на характер послуг, які надаються такими службами, на стан суспільства.

При оцінці ефективності показник об'єму виконаної роботи для вчених став більш вживаним. Оцінка результатів діяльності організації значно спростилась з введенням методу аналізу економічної політики, який став загально визнаною частиною процесу прийняття рішень та планування в організаціях. Поступово стало очевидно, що важливим показником розвитку національної економіки служить обсяг ВВП, який дає більш-менш правильне

уявлення про величину всього, що виробляється країною за рік за допомогою наявних коштів та ресурсів.

Сучасні напрями теорії державного управління акцентують увагу на зміщенні понятійного розкриття ефективності державного управління у площину державного програмування, оскільки застаріла та нездатна до високої продуктивності програма повинна бути змінена на більш ефективну. З цим тісно пов'язане цілепокладання, яке, на думку Пітерса та Райта, полягає в наступному:

- специфіка державних цілей;
- зіставлення у програмах державних дій з цими цілями;
- надання інформації про те, яким чином використовуються ресурси в теперішній момент, про ступінь досягнення поставлених цілей;
- розробка альтернатив та впливів найбільш ефективної з них (аналіз «витрат-вигод»);
- систематична перевірка планів та програм з точки зору нових розробок, аналіз і т.д. [100, с. 621].

Цей підхід дав поштовх систематичному аналізу цілей та засобів, особливо – дослідженню діяльності держави в сфері надання послуг. Така система пояснює можливі межі схеми «цілі-засоби» з багатьма рівнями державних витрат та послуг.

Сучасні дослідники та практики державного управління зіштовхуються з аналогічними проблемами у вирішенні суті та параметричних значень ефективності державного управління, що і їх попередники.

Проблема ефективності управління є складною і суперечливою. Вона стосується всіх рівнів управління та господарювання. Основою її вирішення є успішне формування національної економіки.

На ефективність управління впливає як держава, місцеві органи влади, так і власне якість менеджменту на кожному його об'єкті. Здійснювані економічні перетворення змінили форми управління та істотно вплинули на методи і підходи до визначення та оцінки ефективності державного

управління. Необхідно констатувати, що однозначного підходу до визначення ефективності державного управління не створено економічною наукою. Дотепер немає єдиного трактування поняття ефективності управління на мікро-, мезо- та макрорівнях із врахуванням конкретних характеристик об'єктів, що його складають. Якщо виходити з такого теоретичного положення, то ефективність державного управління державним сектором не можна оцінювати за одним її видом чи показником. Тому її слід розглядати як комплексне поняття, яке розкривається через цільову, соціальну, економічну та бюджетну ефективність.

Для цукру, на відміну від цукрових буряків, властивий високий рівень фізичної й економічної транспортабельності, а також тривалий термін зберігання. Транспортування 1 т цукрових буряків на проміжку 1 км залізничним транспортом у 6-8 разів дорожче від перевезення на таку саму відстань 1 т цукру-піску.

На практиці в умовах інтегрованого виробництва ці фактори діють не ізольовано в чистому вигляді, а перебувають у тісному взаємозв'язку, значною мірою зумовлюючи один одного.

Ефективність функціонування бурякоцукрового виробництва залежить від ефективності виробництва в окремих галузях – буряківництві й цукровій промисловості, але це не означає, що вона визначається як сума результатів виробництва двох головних галузей.

Показники, які відображають результативність всього комплексу, демонструють ефект, що отриманий не в бурякосійних господарствах та на цукрових заводах окремо, а ефект від виробництва кінцевого продукту (цукру).

Зазначимо, що основними показниками економічної ефективності в буряківництві є: урожайність цукрових буряків, собівартість, рівень рентабельності виробництва коренеплодів та трудомісткість. У цукровій промисловості – це коефіцієнт вилучення цукру, вихід цукру з одиниці сировини, матеріаломісткість, фондвіддача, рівень рентабельності

виробництва цукру. В бурякоцукровому виробництві такими показниками є: виробництво цукру в розрахунку на 1 га посівів цукрових буряків; витрати (в тому числі затрати праці) на їх виробництво й переробку; фондвіддача та рівень рентабельності виробництва.

Варто зазначити, що показники ефективності буряківництва та цукрової промисловості прямо впливають на показники ефективності бурякоцукрового виробництва в цілому.

Важливим натуральним показником ефективності бурякоцукрового виробництва є виробництво цукру-піску в розрахунку на 1 га посіву цукрових буряків, що зумовлено суттєвим впливом натуральної та економічної родючості землі – головного засобу аграрного виробництва – на формування кінцевого продукту. Застосування цього показника дає можливість порівняти кінцеві результати виробництва бурякосійних господарств з урахуванням оцінки землі за її родючістю, а також, що особливо важливо в умовах різкого зростання цін, становить основу для визначення вартісних показників, спрямовує і контролює їх рух, крім того, дає змогу повніше враховувати суспільні потреби у цукрі [161, с. 317].

Вихід цукру з 1 га посіву залежить від урожайності, цукристості, забрудненості й інших показників технологічної якості сировини, втрат буряків і цукру під час транспортування, зберігання та переробки, а також ефективності використання виробничих потужностей переробних підприємств.

Технологічну якість цукрових буряків формують біологічні, хімічні та фізичні властивості, за допомогою яких в умовах оптимального технологічного режиму переробки визначають вихід і якість кристалічного цукру у відсотках до маси переробленого буряку, а також характер і розмір втрати цукру. Важливим є показник якості коренеплодів – цукристості, який становить 14-16 % від ваги цукрових буряків (частіше 16-17,5 %).

Від реалізації буряків на цукрові заводи аграрні підприємства, зазвичай, отримують надбавки до закупівельної ціни або знижки, залежно від

базисної цукристості, визначеної для регіону. Крім того, вміст цукру в буряках також залежить і від сорту.

Суттєвим резервом збільшення ефективності функціонування підприємств цукробурякового виробництва є підвищення якості продукції, яка, передусім, визначається високою якістю вкладеної праці на всіх етапах. При цьому під якістю праці розуміємо суворе дотримання технології виробництва, термінів виконання робіт, підтримання робочої дисципліни з метою отримання кінцевої продукції у максимально можливій кількості з найкращою якістю і найменшими затратами праці та засобів.

Перевищення агротехнічних вимог до основних показників якості коренеплодів, таких як: забрудненість земляними залишками, підв'яленість, загнивання, муміфікація, цвітіння та інші, а також великі втрати цукрових буряків під час збирання і, як наслідок, втрати бурякової сировини, бувають через не виправдано пізній термін початку збирання.

Великі можливості для підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва полягають у зменшенні втрат маси буряків і цукристості в процесі їх зберігання, що складають за добу 2,0-2,2 % ваги коренеплодів та 0,02 % відповідно. Загальні втрати оцінюються приблизно у 40 % від врожаю [20, с. 29; 61, с. 335; 101, с. 27–28; 158, с. 265].

Не менш суттєві резерви підвищення ефективності є і на стадії безпосередньої переробки цукрових буряків. Зокрема, зниження втрат цукру у технологічному процесі залежить від терміну й умов зберігання сировини, а також її якості. Висока забрудненість цукрових буряків, наявність підв'ялених, померзлих та зі значними механічними пошкодженнями коренеплодів призводить до збільшення виробничих витрат коренеплодів на виробництво 1 т цукру на 20-25 % [33, с. 87].

На думку вченого В. Ф. Зубенка, цукрові буряки характеризуються такими технологічними показниками: цукристістю, спілістю, ступенем забрудненості, концентрацією нецукрів у буряковому соку. Чим вища цукристість, менший вміст нецукрів і забрудненість коренеплодів, тим вища

якість буряків.

У технологічному оцінюванні найважливішим є показник ваги цукрози, отриманої в процесі промислової переробки цукрових буряків у вигляді цукру.

Оскільки ця культура є основною сировиною для отримання цукру, деякі економісти, які вивчають ефективність виробництва цього продукту, пропонують оцінювати його виробництво з позиції сировинної бази цукрових заводів. У цьому випадку визначення економічної ефективності виробництва ґрунтується на показнику біологічних зборів цукру з 1 га посіву буряків, який розраховується шляхом множення урожайності цукрових буряків на коефіцієнт цукристості коренеплодів. Витрати живої праці, а також матеріально-грошові будуть співвідноситись з показником біологічного збору цукру з 1 га [14, с. 139; 19, с. 31; 24, с. 124].

Якість цукрових буряків визначається і таким показником, як ступінь його загального забруднення, що зріс на сьогодні до 10-15 %. Цукрові буряки з високим показником забрудненості не стійкі до зберігання й погано переробляються на цукрових заводах. Тому висока забрудненість коренеплодів є основним фактором збільшення втрат сировини і цукру в процесі їх зберігання, транспортування та переробки.

Слід зазначити, що однією з головних особливостей цукробурякового виробництва є сезонність. Період переробки цукрових буряків починається одночасно з їх збиранням (з вересня) і може тривати впродовж чотирьох-п'яти місяців. Тому усі показники виробництва в цукровій галузі прийнято визначати за наслідками півріччя.

Враховуючи те, що переробка коренеплодів припадає в основному на друге півріччя, саме тоді спостерігається і вищий рівень продуктивності праці, та, відповідно, ефективності їх переробки.

Цьому сприяє й те, що у сезон бурякозбирання сировина надходить із вищою цукристістю, оскільки втрати цукру прямо залежать від терміну зберігання буряку. Відповідно продуктивність праці у цукробуряковому

підкомплексі залежить від тривалості переробки сировини на цукрових заводах.

До важливих економічних показників, які необхідно враховувати у ході здійснення оцінювання ефективності бурякоцукрового виробництва, належать рівень і структура витрат виробництва, які відображають ступінь інтенсивності виробництва буряків, їх переробки, стан матеріально-технічної бази бурякосійних господарств, рівень використання виробничих потужностей цукрових заводів, порядок та умови взаєморозрахунків підприємств, які виробляють цукрові буряки.

Собівартість виробництва цукру визначається як сукупність матеріально-грошових затрат на вирощування цукрових буряків, їх доставку, зберігання і виробництво кінцевого продукту.

Собівартість продукції – це комплексний показник, який відображає витрати минулої (уречевленої) і живої праці у вартісному виразі. На його рівень впливає багато факторів, одним із яких на сьогодні є диспаритет цін на продукцію промислового і сільськогосподарського виробництва.

На думку відомих економістів [3, с. 121–122; 84, с. 124; 95, с. 117; 161, с. 60], собівартість – це головний синтетичний критерій ефективності виробництва.

Безперечно, що саме від нього залежить показник рентабельності і, як наслідок, рівень економічної ефективності. Саме собівартість дає змогу об'єктивно судити про затрати господарства на виробництво і реалізацію продукції.

Варто зазначити й те, що хоча собівартість впливає на економічний ефект діяльності підприємства, однак не є єдиним і визначальним фактором його формування.

На основі опрацювання економічної літератури [1, с. 397-425; 4, с. 110-115; 98, с. 31-49; 161, с. 57-62], а також підсумовуючи викладені вище методичні підходи, вважаємо, що систему показників ефективності агропромислового виробництва можна сформулювати на відповідних рівнях

бурякоцукрового виробництва:

1. Національний рівень:

- питома вага бурякоцукрового виробництва в агропромисловому виробництві щодо використання виробничих фондів, потужностей, трудових, земельних і водних ресурсів;

- частка бурякоцукрового виробництва у загальнонаціональних інвестиціях і бюджетному фінансуванні потреб національного господарства;

- рівень концентрації у бурякоцукрового виробництва іноземних капітальних вкладень;

- роль бурякоцукрового виробництва у формуванні ВВП, національного доходу, прибуткової частини Державного бюджету України, експортного потенціалу, виробничого та особистого споживання;

- обсяги виробництва та споживання кінцевої продукції бурякоцукрового виробництва у розрахунку на особу населення, у тому числі за рахунок вітчизняних товаровиробників (порівняно з науково обґрунтованими напрямками);

- місце ЦБПК у доходах від зовнішньої торгівлі та забезпеченні платіжного балансу.

2. Регіональний рівень:

- частка бурякоцукрового виробництва регіону (області) у використанні виробничого потенціалу та фінансових ресурсів;

- питома вага бурякоцукрового виробництва у виробництві валової продукції;

- роль бурякоцукрового виробництва регіону у формуванні регіонального сировинного та продовольчого ринку;

- місце підприємств і формувань бурякоцукрового виробництва у самозабезпеченні регіону продовольчими товарами;

- рівень споживання кінцевої продукції ЦБПК (продовольства) з розрахунку на одну особу населення, у т. ч. за рахунок регіонального виробництва;

- обсяги продукції, що підлягають міжрегіональному обміну та вивезенню за межі регіону;

- обсяги ввозу (імпорту) кінцевої продукції (продовольства) ЦБПК у регіон.

3. Локальний рівень:

- валова, товарна продукція, валовий і чистий дохід, прибуток із розрахунку на 1 грн виробничого потенціалу підприємства (групи підприємств);

- ступінь розвитку агропромислової інтеграції та міжгосподарського кооперування;

- ефективність переробки сільськогосподарської продукції і сировини;

- рівень функціонування прямих зв'язків і виконання договірної дисципліни аграрними, переробними та сировинними підприємствами;

- динаміка кінцевої продукції з розрахунку на одиницю витрат;

- фондо-, матеріало- та трудомісткість продукції в агропромисловому виробництві;

- частка сільського господарства, переробної промисловості та торгівлі в сукупних витратах і прибутку окремо взятих продуктових вертикалей;

- ефективність виробництва, як співвідношення одержаного прибутку до сукупних витрат по кожній галузі бурякоцукрового виробництва.

Розвиток функціонально-галузевої структури бурякоцукрового виробництва має здійснюватися шляхом проведення технічної і технологічної модернізації виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах та їх переробки на цукрових заводах, удосконалення виробничо-економічних взаємозв'язків партнерів, запровадження горизонтальної та вертикальної інтеграції для створення ефективних агропромислових об'єднань. Враховуючи суть категорії ефективності, її критерії, а також особливості підприємницьких структур в умовах ринкової економіки, ми провели уточнення системи показників ефективності бурякоцукрового виробництва (рис. 1.3).

Рівні БЦВ	Види ефективності				
	економічна	технологічна	енергетична	соціальна	екологічна
Національне господарство	Частка у структурі кінцевої продукції і прибутку. Зіставлення обсягу кінцевої продукції і прибутку до обсягу затрат ресурсного потенціалу. Окупність капіталовкладень. Національні показники плюс продуктивність праці, матеріаломіст-кість і собівартість продукції, рівень рентабельності.			Рівень задоволення потреб населення, підвищення національного добробуту, якості життя, поліпшення умов праці та проживання, навколишнього середовища	Питома маса утилізації відходів
Національний рівень БЦВ					
Регіональний рівень БЦВ		Рівень використання виробничих потужностей; вартість валової і товарної продукції на 1 га зібраної площі цукрових буряків; індекс економії сировини та матеріальних ресурсів; урожайність цукрових буряків, корисність і якість продукції			
Суб'єкти господарювання БЦВ	Частка у структурі товарної продукції, валового чистого доходу (прибутку). Продуктивність праці, фондвіддача, окупність інвестицій, собівартість, матеріаломіст-кість продукції, конкурентоспроможність				
Продукція БЦВ	Товарність, трудо-, матеріаломіст-кість, собівартість продукції, рівень рентабельності		Коефіцієнт енергетичної ефективності та енергомісткості одиниці продукції		

Рис. 1.3. Система показників ефективності у бурякоцукровому виробництві

Джерело: систематизовано автором

Таким чином, розвинуті вище підходи до оцінки ефективності бурякоцукрового виробництва дають змогу проводити системне оцінювання ефективності на всіх рівнях бурякоцукрового виробництва.

Висновки до розділу 1

1. Визначено, що сучасний стан бурякоцукрового виробництва як однієї з основних галузей аграрної економіки України потребує створення умов для забезпечення ефективного виробництва цукрових буряків та цукру. На сьогодні чинники, які впливають на ефективність бурякоцукрового виробництва, не сприяють її підвищенню, внаслідок чого збільшується собівартість виробництва цукрових буряків та цукру, створюється дефіцит або профіцит на ринку цукру, існують значні амплітуди коливань цін на цукрові буряки та цукор.

2. У роботі розроблено механізм формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва, яка ґрунтується на розширенні міжгалузевих зв'язків з метою удосконалення функціонування ринку цукру, підвищення якості продукції, забезпечення продовольчої та зміцнення енергетичної безпеки держави.

3. Збільшення виробництва цукросировини і цукру має ґрунтуватися на впровадженні нових технологій та системи ефективних взаємовідносин, здатних об'єднувати товаровиробників сировини, цукрові заводи та інші структури. Обов'язковим їхніми елементом є спільна діяльність, залучення іноземних інвестицій, міжгалузеві відносини. Визначено, що для більш повного використання виробничого потенціалу діючих цукрових заводів в Україні необхідно провести диверсифікацію їх виробництва. Зокрема, налагодити виробництво біоетанолу із меляси та надлишків бурякоцукрової сировини.

4. Для ефективного виробництва цукрових буряків, цукру та біоетанолу

необхідне формування збалансованої системи фінансово-кредитного забезпечення за рахунок запровадження іпотечного кредитування та страхування ризиків. Це дасть можливість забезпечити технічне переоснащення бурякосіючих підприємств і цукрових заводів, запровадити сучасні енергозберігаючі технології, що сприятиме підвищенню якості продукції та її конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішніх ринках.

5. У роботі систематизовано методичні підходи оцінки ефективності бурякоцукрового виробництва, які дають змогу проводити комплексне оцінювання за видами ефективності виробництва на всіх рівнях функціонування: національному, регіональному та на рівні окремих суб'єктів господарювання (сільськогосподарських підприємств і цукрових заводів). Критерієм ефективності повинен бути рівень використання виробничого потенціалу бурякоцукрового виробництва через його окупність продукцією (прибутком).

РОЗДІЛ 2

СТАН РОЗВИТКУ ТА РІВЕНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

2.1. Сучасні тенденції розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні і світі

Внаслідок реформування системи економічних відносин в Україні протягом останніх років виникли значні кризові явища, що охопили увесь господарський комплекс держави, зачепили без винятку всі галузі, більшість з яких залишаються високовитратними та низькоефективними. Типовим представником таких галузей є бурякоцукрове виробництво. Особливо це є актуальним для регіонів, де бурякоцукрове виробництво було провідною галуззю та вагомим джерелом грошових надходжень. Тому потрібно зосередити зусилля на усуненні негативних тенденцій, які призводять до зростання собівартості вирощування цукросировини, збитковості та припинення функціонування цукрових заводів. Реальним шляхом виходу галузі з кризового стану є розробка стратегії ефективного розвитку бурякоцукрового виробництва, що базується на поєднанні інтересів суб'єктів бурякоцукрового виробництва при значних соціальних, економічних та екологічних ефектах. Отже, виникла об'єктивна необхідність дослідження сучасного стану бурякоцукрового виробництва та обґрунтування стратегії його подальшого ефективного розвитку.

Ще не так давно Україна за обсягами виробництва бурякового цукру займала лідируючі позиції в світі і входила до найбільших його експортерів. Однак, на сьогоднішній день, бурякоцукрова галузь України знаходиться в тяжкому стані, виробництво цукру у деякі роки навіть не досягало рівня внутрішнього споживання.

Бурякоцукрове виробництво в Україні завжди займало провідне місце в структурі аграрного сектора економіки. Від рівня його розвитку та

ефективності функціонування залежить добробут та робочі місця для населення, продовольча безпека держави, рівень експортного потенціалу. Низький обсяг виробництва цукрових буряків та цукру спричинений негативними організаційно-економічними, техніко-технологічними та чинниками.

За виробничим потенціалом Україна відноситься до числа найбільших виробників бурякового цукру в світі. На сьогодні при сприятливих умовах цукрова промисловість України здатна переробляти 28 млн. тонн цукрових буряків і виробляти 3,5 млн. тонн цукру в рік, що дало б можливість цілком забезпечити внутрішні потреби держави (як в цукрі, так і в біоетанолі) та створити значний експортний потенціал.

Бурякоцукрова галузь розпочала свій розвиток з двадцятих років дев'ятнадцятого століття, коли у Російській імперії, Франції та Німеччині розпочалось будівництво заводів, які випускають цукор. В нашій країні одним з перших був Макошинський завод Чернігівської губернії, який був споруджений у 1824 році. Відтоді започаткувалось географічне переміщення виробництва цукрових буряків з певних губерній Російської імперії на територію сучасної України. Стрімкому розвитку виробництва бурякосировини сприяли добрі ґрунтово-кліматичні умови за наявності великого запасу дешевої робочої сили (кріпаків).

У роки Першої світової війни виробництво цукрових буряків практично зруйнувалось та припинило своє існування. Варто зазначити, що внаслідок цієї війни відбулось світове недоспоживання цукру, що згодом привело до того, що зросло безробіття у капіталістичних країнах Америки і Європи.

Під час Другої світової війни цукрове виробництво та буряківництво зазнало сильного руйнування. Українському народу прийшлося докласти великих зусиль, аби відновити промисловість за невеликий період часу до передвоєнного рівня. Протягом десяти років відбудовчого процесу площі посівів цукрових буряків збільшились у 1,4 рази та у 1960-их роках

становили 1457 тисяч гектарів. В Україні найвища урожайність була досягнута в 1976 році. У цей період на площі у 1778 тисяч гектарів було зібрано в середньому 345 ц/га.

Уже з кінця сімдесятих років ХХ століття розпочинається поступове зростання рівня рентабельності виробництва цукрових буряків. У середньому протягом 1986 - 1990 років він досягнув 34 %, що на 8 % більше середніх річних показників попереднього п'ятиріччя. При такій урожайності як 317 ц/га, цукрові буряки у 1985 році фактично забезпечили рівень рентабельності 43 %.

Варто зазначити, що для українських сіл буряківництво має надзвичайно важливе соціально-економічне значення, оскільки під час розвитку цієї галузі відбувається розширення робочих місць на заводах, підвищення заробітної плати робітників бурякосіючих зон.

У кінці вісімдесятих років в Україні було зосереджено близько 21 % площ посівів цукрових буряків від усіх посівних площ країн світу. У цей час країна отримала 1/5 частину від валових зборів сировини у світі. Україна виготовляла 13,3 % від всього обсягу бурякового цукру в світі, а також була п'ятою державою в світі за обсягами випуску цукру після Індії, Бразилії, Китаю та США.

Починаючи з 1991 року, у цукробуряковому виробництві відбулися деструктивні процеси, тому Україна втратила ринки збуту. Причиною цього стану було те, що держава відмовилась від участі у регулюванні процесів в агропромисловому комплексі, оскільки вона вбачала в стихійному ринку основного регулятора економічного розвитку галузі, її модель в економічній теорії характеризується як «чистий капіталізм». Ця модель застосовувалась на початку розвитку капіталістичного способу виробництва. Згодом країни, котрі розвивались, здійснили перехід до сучасної ринкової економіки.

З 1992 року виробництво цукру знижується з року в рік аж до 2004 року. Починаючи з 2004 року, виробництво цукру отримало тенденцію до зростання. Можна було припустити, що 2004-2006 роки – це початок

відродження вітчизняної цукробурякової галузі внаслідок поліпшення цінової політики, обмеження імпорту цукру-сирцю, прийняття ряду законодавчих актів, спрямованих на підвищення ефективності вітчизняного бурякоцукрового виробництва. Так, у 2006 / 2007 МР було вироблено 2,6 тис. тонн цукру, цей рік став рекордним в бурякоцукровій галузі за роки незалежності України [11, с. 2-4].

У 2007 / 2008 МР через великі запаси цукру та втрату зовнішніх ринків, ринок цукру в Україні був перенасичений, внаслідок чого українські виробники цукру змушені були знизити ціни до 2,2-2,4 тис. грн/т., в результаті чого вони понесли значні збитки, адже собівартість продукту становила близько 2,8-3,2 тис. грн [46, с. 74-78].

Після великих втрат у 2007 / 2008 МР виробництво цукрових буряків для багатьох господарств стало економічно не вигідним і деякі господарства переорієнтувались на інші культури, внаслідок чого площі посівів під цукрові буряки значно скоротились, до переробки надійшло на 24 % менше солодких коренів, ніж у 2006 / 2007 МР, відповідно і зменшилось виробництво цукру до 1,86 млн. тонн.

В наступні роки виробництво цукру в Україні стало ще меншим від обсягу споживання. У зв'язку з фінансовою кризою у 2008 / 2009 МР, змінами на валютному ринку виробники цукру скоротили площі посівів та значними темпами відвантажували вітчизняний цукор на експорт. Це спричинило дефіцит цукру на рівні 500 тис. тонн. Так, у 2008 році в Україні вироблено цукру 1571 тис. т, а в 2009 році зменшилось ще на 19 % від рівня попереднього року і становило 1276 тис. тонн, що значно нижче потреб внутрішнього ринку.

За даними Держкомстату України, в 2010 році посівна площа цукрових буряків склала 502,9 тис. га (у 2009 році – 327,6 тис. га). На цукрові заводи в 2010 році було прийнято 13,37 млн. тонн цукрових буряків з цукристістю в середньому 15,3 %, перероблено 13,03 млн. тонн цукрових буряків, що дало змогу виробити 1546 тис. тонн цукру. У 2010 році виробництво цукру в

Україні збільшилось в порівнянні з двома попередніми роками, але це не давало можливості повністю забезпечити країну в цьому продукті.

Зважаючи на ситуацію, що склалась, у 2010 році Україна була змушена імпортувати цукор-сирець, після переробки якого було отримано 259 тис. т цукру.

У 2011 році посівна площа цукрових буряків склала 544,4 тис. га, що на 7,6 % більше, ніж у 2010 році. Найбільші площі посіву цукрових буряків було посіяно у Вінницькій – 75 тис. га, Полтавській – 69 тис. га, Тернопільській – 61,2 тис. га та Хмельницькій областях – 55, 1 тис. га. Всього у 2011 році працювало 77 цукрових заводів загальною виробничою потужністю 240,2 тис. тонн переробки буряків на добу.

Валовий збір цукрових буряків склав 18,7 млн. тонн та виробництво цукру в обсязі 2331 тис. тонн. Вихід цукру в цілому по Україні склав 13,46 % проти 11,86 % у 2010 році.

В Україні у 2012 році працювало 63 цукрових заводи загальною виробничою потужністю 212,88 тис. тонн переробки буряків на добу. Резервом нарощування виробничої потужності в Україні було 26 законсервованих цукрових заводів, які при забезпеченні необхідною кількістю сировини можуть відновити свою виробничу діяльність, або можуть бути перепрофільовані на виробництво біологічних видів палива. Підтвердженням цьому був ТДВ «Узинський цукровий комбінат», який крім виробництва цукру ще виробляв і біоетанол. На цукрові заводи в 2012 році прийнято 17,55 млн. тонн цукрових буряків з цукристістю в середньому 16,11 %, перероблено 17,17 млн. тонн цукрових буряків, вироблено 2226,38 тис. тонн цукру. Вихід цукру в цілому по Україні від початку виробництва склав 12,95 % проти 13,46 % минулого року. Ресурси цукру на період 2012 / 2013 МР, враховуючи виробництво (2226 тис. тонн) та перехідні запаси (648 тис. тонн) в повному обсязі забезпечили потребу внутрішнього ринку і створили значний експортний потенціал. Динаміка виробництва та середніх цін попиту на цукор білий за 2000-2014 рр. наведена

на рис. 2.1.

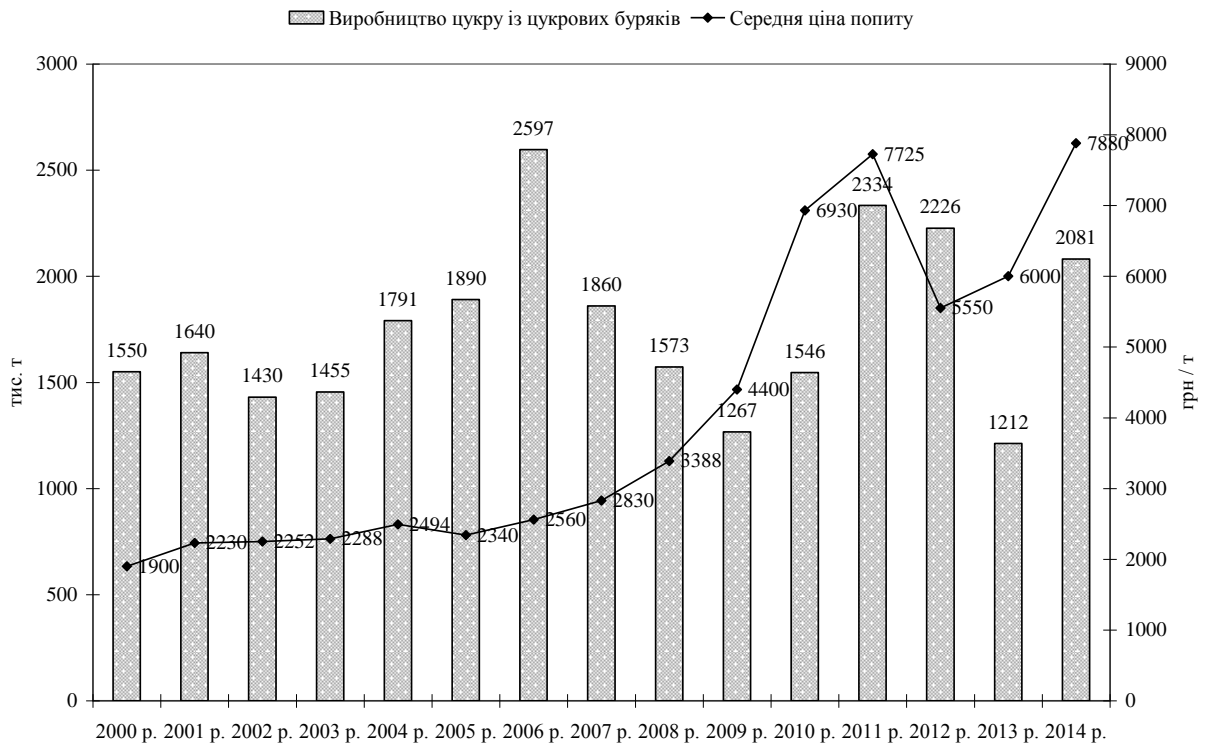

Рис. 2.1. Динаміка виробництва та середніх цін попиту на цукор білий за 2000-2014 рр.

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор»

Однак цей факт не стимулював цукровиків, оскільки через дефіцит обігових коштів, відсутність пільгового кредитування, застосування давальницьких схем переробки цукрових буряків, падіння внутрішнього споживчого попиту, ціна на цукор на внутрішньому ринку була значно нижча витрат на його виробництво.

На цукрові заводи в 2013 році прийнято 9,22 млн. тонн цукрових буряків з цукристістю в середньому 16,26 %, перероблено 9,06 млн. тонн цукрових буряків, вироблено 1212,1 тис. тонн цукру. Вихід цукру в цілому по Україні від початку виробництва склав 13,35 % проти 12,95 % минулого року. У 2014 році площі під цукрові буряки скоротилися на 78 % у порівнянні з 2006 роком. У той же час можна відмітити позитивну тенденцію до зростання середньої врожайності цукрових буряків з 25,5 до 47,2 т/га (табл. 2.1).

Динаміка посівних площ, урожайності, валового збору цукрових буряків та виробництва цукру в Україні у 2006-2015 рр.

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 до 2006 у %
Посівні площі, тис. га	790	577	377	320	492	516	449	270	333	42,1
Урожайність, т / га	25,50	29,42	35,62	31,36	27,87	36,30	40,70	39,70	47,20	185
Валовий збір ц / б, млн. т	22,42	16,98	13,44	9,44	13,37	17,79	17,55	9,22	15,11	67,4
Виробництво цукру, млн. т	2,60	1,86	1,57	1,27	1,55	2,33	2,23	1,21	2,08	80

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор».

Обсяги виробництва та урожайність цукрових буряків в Україні у розрізі областей та окремо у Полтавській області у розрізі районів подано нами у додатку Б.

Зростання врожайності цукрових буряків є одним з важливих чинників підвищення рентабельності виробництва. Для підвищення рівня врожайності цукрових буряків потрібно впровадження передових технологій вирощування коренеплодів, оснащення галузі сучасною технікою та засобами захисту рослин від бур'янів та шкідників.

В Україні існує тенденція до зростання середньої врожайності, про що свідчать показники виробництва цукру за останні 5 років.

Циклічність та нестабільність виробництва власного бурякового цукру призводить до того, що у ці періоди ціни на цукор на внутрішньому ринку значно зростають, що стимулює виробників збільшувати площі посівів цукрових буряків.

У кінцевому результаті виробництво цукру знову збільшується, через відсутність зовнішніх ринків та перевищення пропозиції над попитом на цей продукт на внутрішньому ринку ціни знову падають до критично низького рівня. Такі цикли у бурякоцукровій галузі України спостерігається вже понад 10 років.

Аналізуючи роботу бурякоцукрової галузі, ми бачимо, що з кожним роком кількість працюючих цукрових заводів зменшується. З 192 цукрових заводів України загальною потужністю 509,8 тис. т переробки цукросировини на добу в сезон цукроваріння у 2010 році в Україні працювало 73 цукрових заводи, що у 2,6 рази менше, ніж у 1991 році (працювало 192 цукрових заводи), а у 2013 р. працювало лише 38 заводів (19 % від працюючих заводів у 1991 році), виробничі потужності яких сукупно становили 180,1 тис. тонн переробки цукрових буряків за добу. Протягом досліджуваного періоду кількість працюючих заводів поступово зменшується – у 2011 р. працювало 77 заводів, у 2012 р. – 63 заводи, у 2013 р. – 38 заводів, у 2014 – 48 цукрових заводи (рис. 2.2).

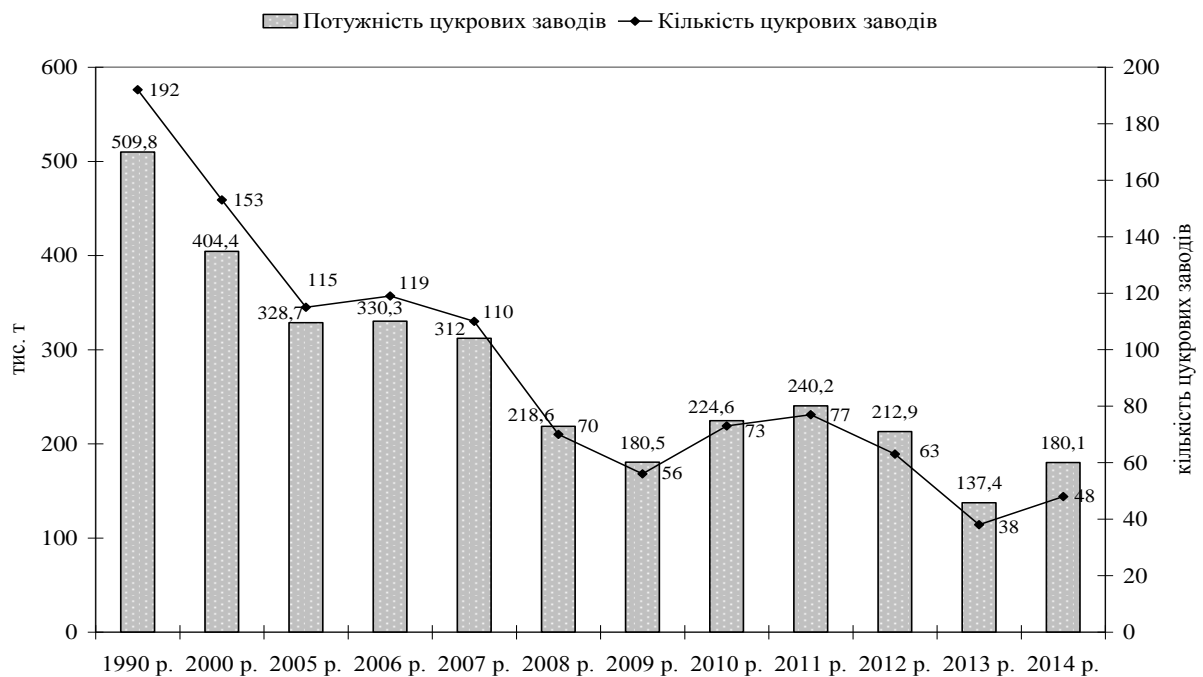

Рис. 2.2. Динаміка кількості працюючих цукрових заводів України та їх потужність за 1990-2014 рр.

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор»

Закриття заводів призводить до соціальної напруженості в тих регіонах, де вони розташовані. Цукрові заводи відіграють важливу роль у формуванні регіональних бюджетів, забезпечуючи опалення та робочі місця більшості населення прилеглих мікрорайонів.

На сьогоднішній день серед експертів поширена думка, що сукупний виробничий потенціал цукрових заводів України використовується максимум на 35-40 %, і для повного забезпечення внутрішнього ринку цукру в Україні достатньо 35-45 цукрових заводів [52].

За умов посилення глобалізаційних процесів у світовій економіці, неспівпадіння темпів розвитку виробництва і споживання та різноманіття природних умов – одна із пріоритетних цілей розвитку суспільства – забезпечення продовольчої безпеки, передусім стратегічно важливими видами продукції. До переліку цієї продукції за світовими стандартами належить і цукор. Загальною світовою тенденцією розвитку ринку цукру впродовж двох останніх десятиріч є перевищення темпів споживання цукру над його виробництвом. За даними Міжнародної цукрової асоціації (International Sugar Organization, ISO) дефіцит цього продукту на світовому ринку коливається від 10 до 15 млн. т [59].

В Україні, як виробника і експортера цукру з буряку, теж існують проблеми з його виробництвом (зменшення посівних площ цукрового буряку в 5 разів, виробництва – у 3 рази, експорту – в десятки разів), зростанням конкуренції з боку тростинного цукру за ціною та якістю. Усе це зумовило перетворення України з провідного світового експортера бурякового цукру на імпортера цього продукту. Незважаючи на наявність низки порівняльних переваг (сприятливі кліматичні умови, якісні земельні ресурси, вдале географічне розташування), виробництво цукру в Україні характеризується низькими ефективністю, рівнем матеріально-технічного і технологічного оснащення. Системна криза в галузі пов'язана як з чинниками інституційного характеру (непослідовністю державної політики, браком довгострокових перспектив), так і з неефективним господарюванням підприємств (високі витрати, низька оплата праці) [143].

Варто зазначити, що розвиток та ефективне функціонування бурякоцукрового підкомплексу забезпечить створення додаткових робочих місць, а також сприятиме розвиненню суміжних галузей економіки.

Виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка – одна з найважливіших складових народного господарства країни. Завдання агропромислового комплексу – забезпечити людей продуктами харчування, а промисловість – відповідною сировиною. Вітчизняна цукрова галузь є фундаментальною ланкою у забезпеченні національної продовольчої безпеки [93].

Бурякоцукрове виробництво займає важливе місце в національній економіці. Цукрова галузь має низку проблем, що перешкоджають її успішному розвитку: висока собівартість продукції, низький рівень прибутковості, низький рівень заробітної плати, неналежна підготовка кадрів. Негативним наслідком означених проблем є втрата споживачів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Для вирішення означених проблем необхідно переоснащення виробництва та створення більш ефективних умов для ведення бізнесу, а також своєчасна реакція державних органів влади і вітчизняних виробників цукру на глобальні процеси, які відбуваються на світовому ринку цукру.

Щодо ситуації, яка склалася на світовому ринку цукру, то в даний час від світового обсягу 80 % цукру виготовляють з цукрової тростини, а 20 % – з цукрових буряків. Загалом цукор виробляють понад 120 країн світу. Традиційно виокремлюють три основні регіони його виробництва: Північна півкуля, до якої належать країни-виробники бурякового цукру у Європі, Північній Америці, Центральній Азії та Північній Африці, екваторіальний регіон, що включає країн-виробників тростинного цукру в Азії, Північній та Центральній Америці, Африці, південна півкуля, де зосереджені країни виробники тростинного цукру, що розташовані у Південній Америці, Південній Африці та Океанії. Найбільшими виробниками цукру у світі є Бразилія, Індія, ЄС, Китай та США, їх частка у світовому виробництві становить 60 %. І хоча у окремі роки до числа основних виробників цукру можуть входити інші країни, зокрема Таїланд та Мексика, саме перша п'ятірка є визначальною з точки зору світової кон'юнктури ринку цукру [92].

Варто зазначити, що Бразилія та Індія належать до провідних виробників тростинного цукру і їх взаємодія є вирішальною з точки зору пропозиції у цьому сегменті. ЄС є найбільшим світовим виробником як цукрових буряків, так і, відповідно, бурякового цукру. У Китаї та США вирощують цукрові буряки і цукрову тростину і, відповідно, виробляють цукор з них. Це, в першу чергу, пов'язано зі сприятливим природно-кліматичними умовами, які придатні як для вирощування цукрового буряка так і цукрової тростини.

Буряковий цукор займає 40 % у загальносвітовій структурі виробництва, а тростинний – 60 %. Виробництво цукрових буряків зосереджено у таких країнах як США, Франція, Німеччина, Польща, Росія, Україна, Туреччина.

Слід зазначити, що буряковий цукор виробляють навіть там, де його собівартість досить висока, наприклад у Фінляндії та Японії. Структура світового виробництва цукру за основними країнами-виробниками відображена на рис. 2.3.

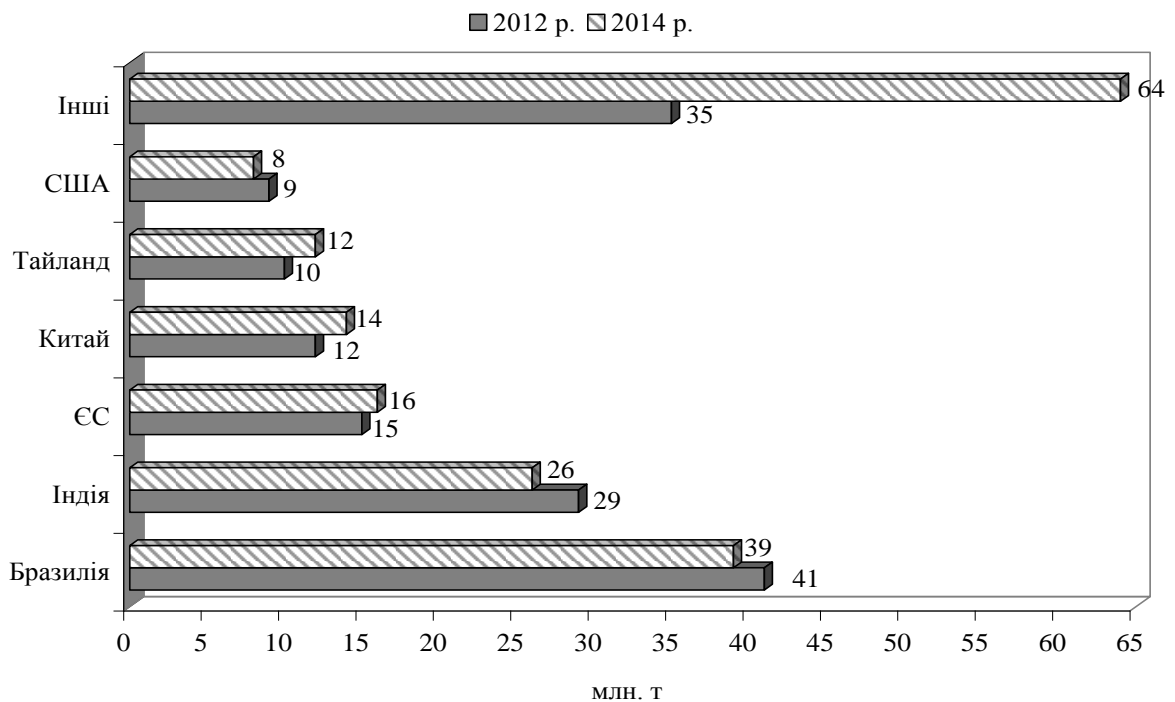

Рис. 2.3. Динаміка світового виробництва цукру в розрізі основних країн-виробників за 2012 та 2014 р., млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [92]

Враховуючи той факт, що обсяги виробництва цукру з буряку у загальній структурі є значно меншими, ніж частка тростинного цукру, у кількісному еквіваленті вони досить значні. Крім того, до числа найбільших виробників цукру з буряку входить також і Україна. Інформація стосовно найбільших світових виробників цукру з цукрового буряку відображена на рис. 2.4.

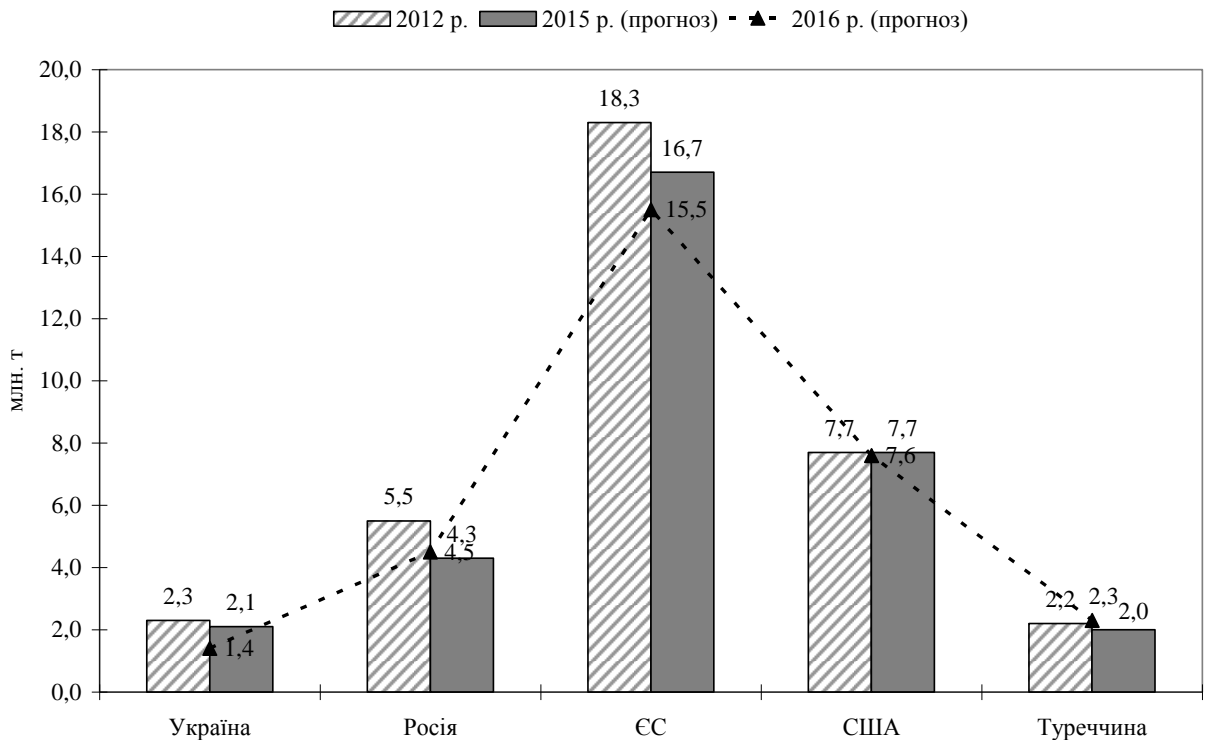

Рис. 2.4. Лідери світового виробництва цукру з буряку за 2012 р.

та прогноз на 2015-2016 рр., млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [92]

Інформаційним джерелом відображення даних на 2015-2016 рр. є прогнозні дані USDA

За даними USDA, у 2014 році у світі було вироблено 179,68 млн. тонн цукру. Найбільшими світовими виробниками цукру є Бразилія, питома вага якої у загальній структурі виробництва становить 23,5 %, Індія – 16,8 % та країни Європейського Союзу – 9,1 %.

Що стосується експорту, станом на кінець 2014 року абсолютним

лідером серед країн-експортерів була Бразилія. Частка цієї країни у загальносвітовому експорті цукру склала 43 %. Загалом, світовий експорт становив 172,67 млн. тонн. Детальна структура експорту зображена на рис. 2.5 та на рис. 2.6.

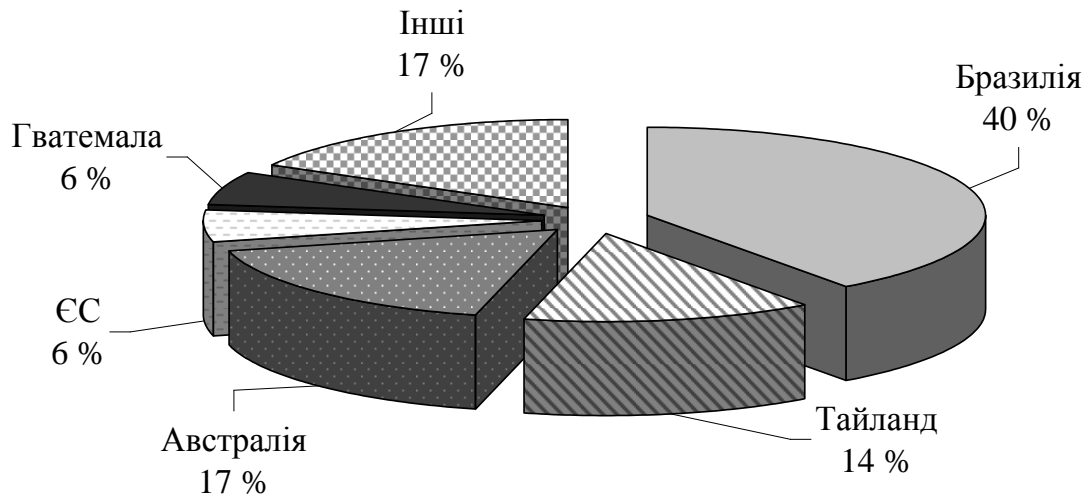

Рис. 2.5. Структура світового експорту цукру за 2007 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [92]

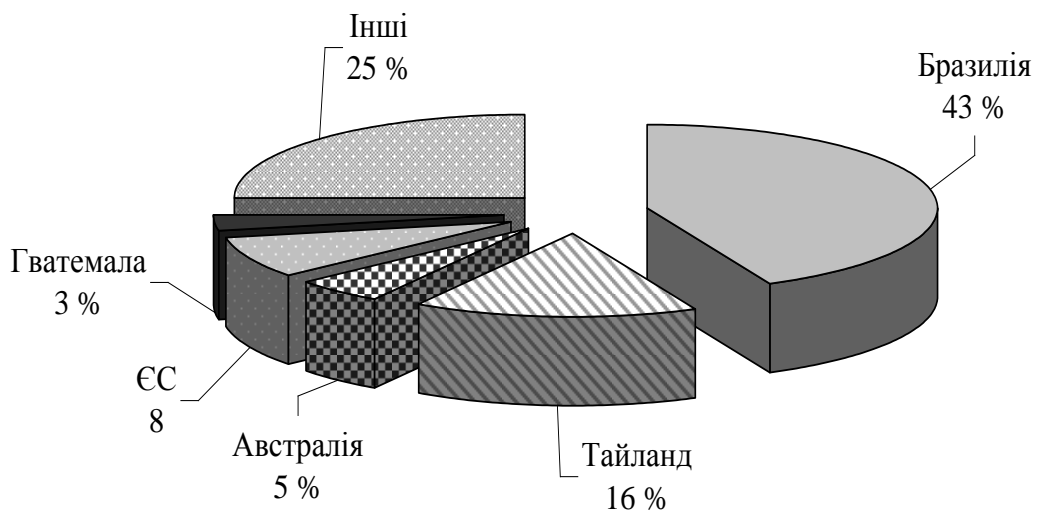

Рис. 2.6. Структура світового експорту цукру за 2014 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [92]

Варто зазначити, що у світовій структурі імпорту найбільшу питому вагу займають ЄС та США, частка яких у 2014 році склала 7 % . За цей же період Індонезія імпортувала 2,98 млн. тонн, Китай – 2,4 млн. тонн цукру. У решті країн обсяг імпорту незначний. Встановлено, що навіть найбільш

потужні країни-експортери імпортують цукор для задоволення споживчих та виробничих потреб. Детальніше структура імпорту зображена на рис. 2.7, 2.8 та 2.9.

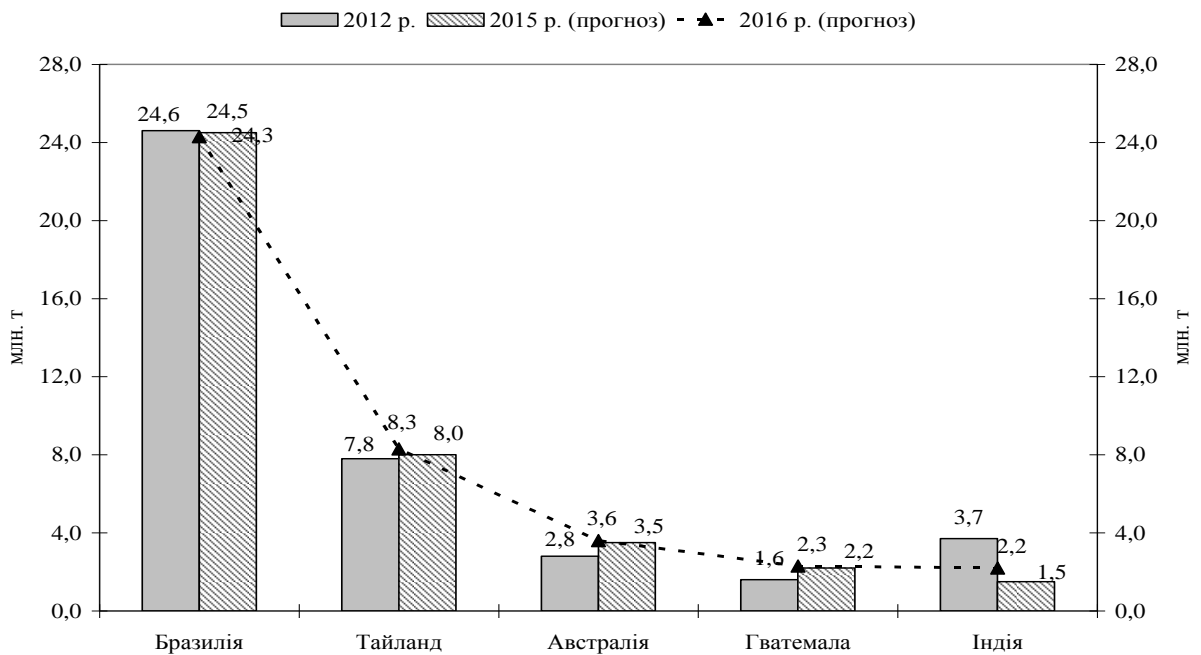

Рис. 2.7. Країни лідери експорту цукру у 2012 р.
та прогноз на 2015-2016 рр., млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [92]

Інформаційним джерелом відображення даних на 2015-2016 рр. є прогнозні дані USDA

Не менш важливим чинником, що впливає на формування світового ринку цукру, є обсяг споживання. За даними фахівців USDA, у 2014 році споживання цукру у світі становило 172,67 млн. тонн. Найбільше цукру, а саме 16 % від світового обсягу, споживається в Китаї. 10 % світового споживання цукру припадає на країни Європейського союзу. Один з найбільших імпортерів цукру – Індія споживає 15 % цукру.

Лідерство Індії та Китаю стосовно обсягів споживання цукру є логічним, оскільки дуже багато страв у споживчій культурі Індії потребують цукру, а що стосується Китаю, то постійний приріст населення змушує цю країну залучати додаткові продовольчі ресурси.

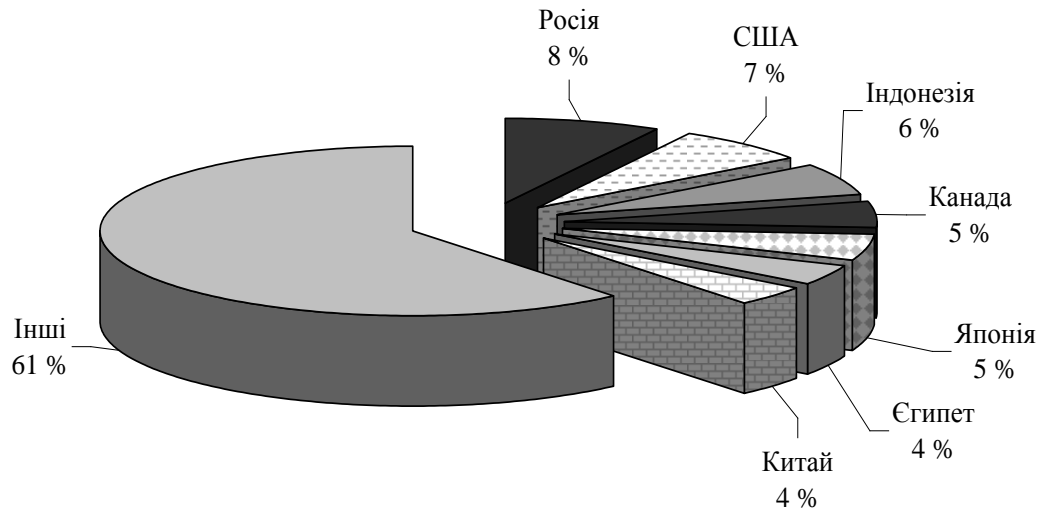

Рис. 2.8. Структура світового імпорту цукру за 2007 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [92]

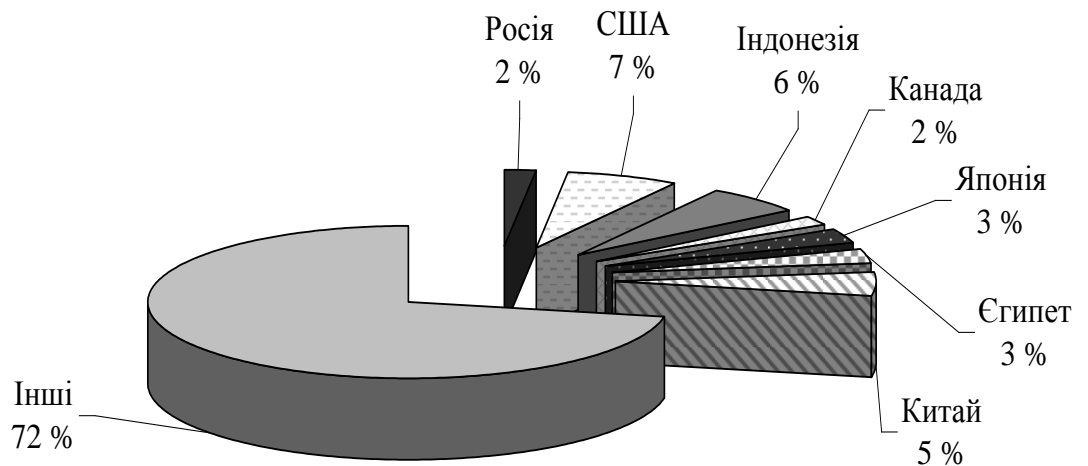

Рис. 2.9. Структура світового імпорту цукру за 2014 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [92]

Наведені вище аналітичні дані щодо світової кон'юнктури ринку цукру свідчать про те, що основними тенденціями на цьому ринку у 2012-2014 роках є максимально низька ціна для імпортерів та максимально можливе зменшення собівартості продукції для виробників і експортерів. Беззаперечними лідерами на світовому ринку цукру є ті країни виробники (США, Китай, Бразилія), що знаходяться у придатній для вирощування цукрової тростини природно-кліматичній зоні (рис. 2.10). Варто зазначити,

що на даний час відсутні передумови для зміни лідерів на ринку у середньостроковій перспективі.

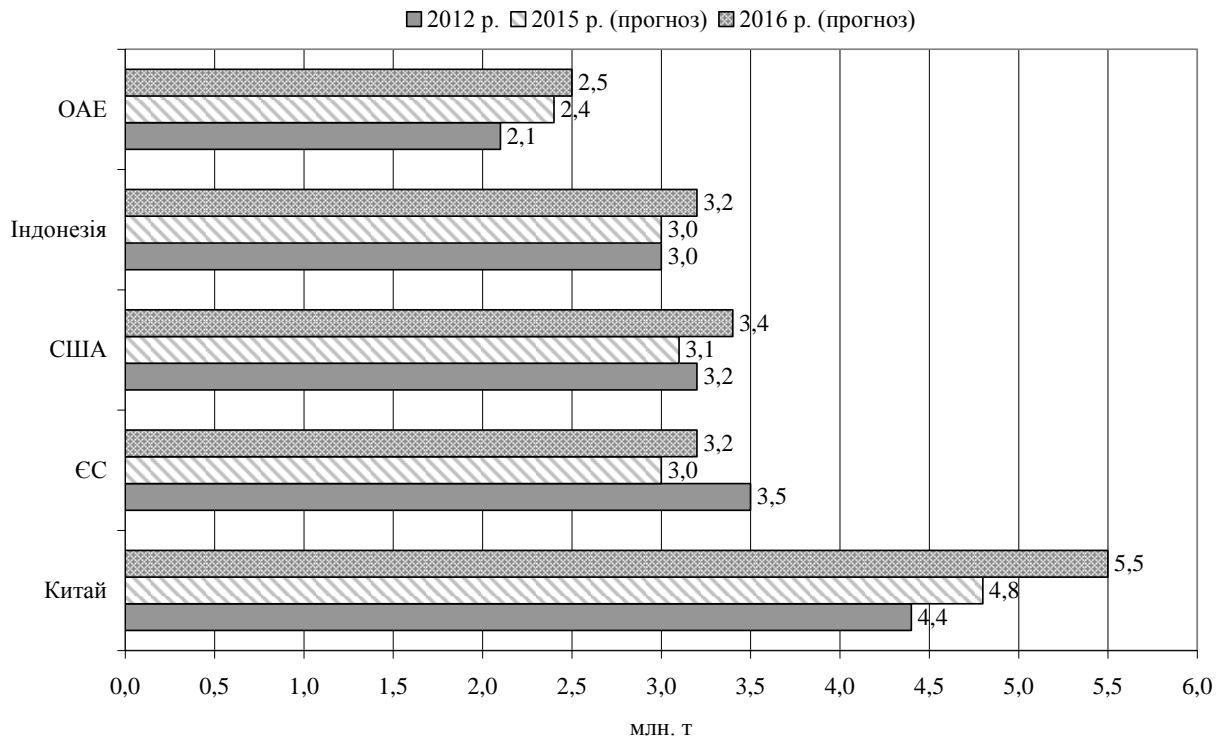

Рис. 2.10. Найбільші імпортери цукру у 2012 р.

та прогноз на 2015-2016 рр., млн. тонн

Джерело: побудовано автором за даними [92]

Інформаційним джерелом відображення даних на 2015-2016 рр. є прогнозні дані USDA

Країнам виробникам, у яких відсутні технології, що дозволяють знизити собівартість продукції, доцільно диверсифікувати власні виробництва та зосередитись на пошуку нових ринків збуту. Однією з таких країн є Україна. Для того, щоб визначити пріоритетні напрямки розвитку вітчизняної цукрової галузі, доцільно здійснити аналіз внутрішнього ринку цукру.

Враховуючи той факт, що в Україні два роки поспіль спостерігається перевиробництво цукру, з метою стабілізації ринку під урожай цукрових буряків у 2013-2014 маркетинговому році було відведено 306 тис. га, що на 33 % менші ніж у попередньому році. Таким чином, обсяг виробництва цукру

у 2014 році зменшився на 33 % і становить 1,485 млн. т. Однак враховуючи перехідні залишки, даний обсяг у повній мірі забезпечив потребу внутрішнього ринку [93].

За даними асоціації «Укрцукор», в Україні спостерігається стійка тенденція до зменшення потужностей з переробки цукрового буряку. Переробкою цукрового буряку урожаю 2012 року в Україні займалися 63 цукрових заводів (порівняно з 77 у 2011 році та 120 у 2006 році). Проте, у 2013 році для виробництва цукру було залучено 38 заводів. Це на третину менше, ніж у 2012 році. Здебільшого свою діяльність припинили заводи, що не входять до крупних агрохолдингів та не змогли компенсувати збитки, але у 2014 році переробкою цукрових буряків та виробництвом цукру займалося 48 цукрових заводів.

Зменшення кількості підприємств, що займаються переробкою цукрових буряків, вплинуло на розміри посівних площ. Починаючи з 2004 року, обсяги посівних площ під цукрові буряки почали зменшуватися.

Що стосується стану виробництва цукру в Україні, то за підсумками 2013-2014 маркетингового року, спад досягнув 1,481 млн. тонн проти 2,23 млн. тонн у попередньому році. У 2014-2015 маркетинговому році фактичний обсяг виробництва цукру склав 2,081 млн. тонн.

За останні 10 років обсяги виробництва цукру в Україні суттєво коливалися. Якщо в період з 2003 по 2007 роки обсяги виробництва цукру зростали, то у 2008-2010 роках спостерігалось різке падіння виробництва у зв'язку з фінансово-економічною кризою. Починаючи з 2012 року, обсяги виробництва цукру також знижувались, що пов'язано з його перевиробництвом у період з 2010 по 2012 роки.

При споживанні цукру на рівні 1,8-1,9 млн. тонн на рік, його виробництво в Україні за останні 2 сезони перевищувало 2,2 млн. тонн. Варто відзначити що у 2012/2013 маркетингових роках виробництво цукру зросло на 75 % порівняно з 2009-2010 маркетинговим роком.

Виробництвом цукру в Україні займаються в усіх областях, проте

виробнича потужність кожної області суттєво відрізняється. Перш за все, це пов'язано з природо-кліматичними умовами та наявністю ресурсів. Лідерами з виробництва цукру в регіональному аспекті є Полтавська та Вінницька області. У 2014-2015 маркетинговому році їх частки у структурі виробництва цукрових буряків становили 20,1% та 15% відповідно. Ці дві області утримують лідируючі позиції протягом останніх років.

Споживання цукру в Україні у 2005-2014 роках становило, в середньому, 1,9 млн. тонн на рік. На промислові потреби в Україні використовується, в середньому, 40-44% цукру від загального обсягу споживання. Близько 1 млн. тонн цукру щороку споживається населенням [92].

Важливими факторами, що впливають на формування кон'юнктури ринку цукру є обсяги експорту та імпорту. Для вітчизняного ринку означені чинники мають велике значення, оскільки Україна є експортером цукру. На рис. 2.11 наведена структура експорту цукру з України до різних країн світу.

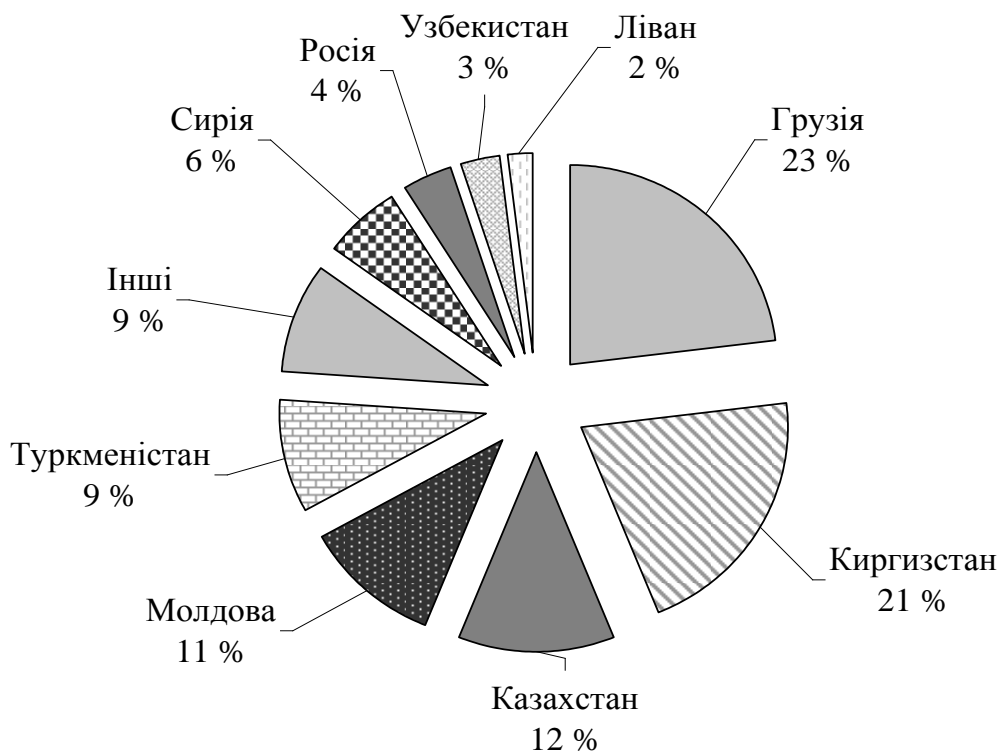

Рис. 2.11. Географія експорту цукру з України у 2014 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [90]

У 2012-2013 маркетинговому році найбільші обсяги цукру експортувались з України до Грузії, питома вага якої у структурі експорту склала 23 % (порівняно з 5,8 % за підсумками 2011-2012 маркетингового року). За аналогічний період Киргизстан імпортував 20,4 % (7,8 % у 2011-2012 МР) цукру, частка Казахстану у загальній структурі експорту становить 12 % (71,9 % у 2011-2012 МР), дещо менше частка у Молдови – 11 %.

Не менш важливим показником, який впливає на кон'юнктуру ринку цукру, є імпорт. Оскільки Україна за рахунок власного виробництва задовольняє внутрішні потреби у цукрі, обсяг імпорту у 2012-2013 МР був незначний – 1284 тонн. Для порівняння, у 2006-2007 маркетинговому році імпорт склав 3683 тис. тонн. Географія імпорту цукру в Україну у 2014 р. зображена на рис. 2.12.

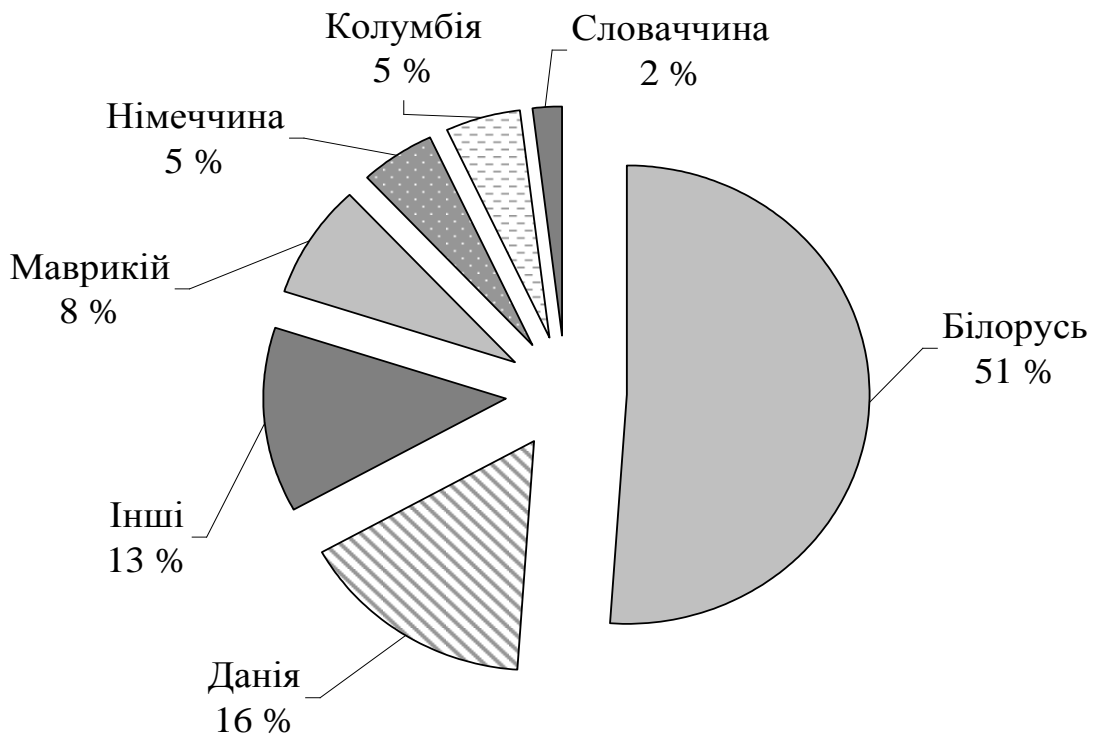

Рис. 2.12. Географія імпорту цукру в Україну у 2014 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [90]

Імпортний цукор в Україну здебільшого постачається з Республіки Білорусь, частка якої у 2012-2013 маркетинговому році в загальній структурі імпорту становила 51 % (за підсумками 2011-2012 МР – 57,6 %). Друге місце

за обсягами імпортованих поставок цукру до України посідає Данія (16 % у 2012-2013 МР). Маврикій та Колумбія постачають до України тростинний цукор [91].

Середньомісячне споживання цукру в Україні складає 150 тис. тонн, а влітку його обсяги збільшуються до 160 тис. тонн.

Отже, спостерігаються певні сезонні коливання стосовно обсягів споживання цукру. За прогнозами експертів, виробництво цукру у 2014-2015 маркетинговому році становитиме 2081 тис. тонн, що у повній мірі забезпечить внутрішню потребу країни.

Детальніше баланс попиту та пропозиції на внутрішньому ринку цукру подано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Баланс попиту та пропозиції на ринку цукру України, тис. тонн

Стаття балансу	Маркетинговий рік				
	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015 (прогноз)
Загальна пропозиція	2186	2659	2808	2111	2407
Початкові запаси	291	323	655	847	325
Виробництво	1805	2327	2143	1263	2081
Із цукрових буряків	1546	2327	2143	1263	2081
Із цукру-сирцю	259	-	-	-	-
Імпорт	90	9	10	1	1
Загальний попит	1863	2004	1961	1786	1767
Внутрішній попит	1798	1840	1818	1777	1725
Особисте споживання населенням	1704	1758	1713	1682	1633
На корм та втрати	94	82	105	95	92
Експорт	65	164	143	9	42
Кінцеві запаси	323	655	847	325	640

Джерело: побудовано автором за даними [90]

Щодо споживання цукру населенням, то, незважаючи на значне скорочення кількості цукрових заводів, вітчизняним виробникам вдалося забезпечити рівень споживання цукру у 2000-2014 роках в обсязі 36,8-42,1 кг на душу населення (рис. 2.13).

Лідерами за обсягами споживання цукру в Україні у 2014 році були Чернігівська, Херсонська, Рівненська, Миколаївська та Черкаська області.

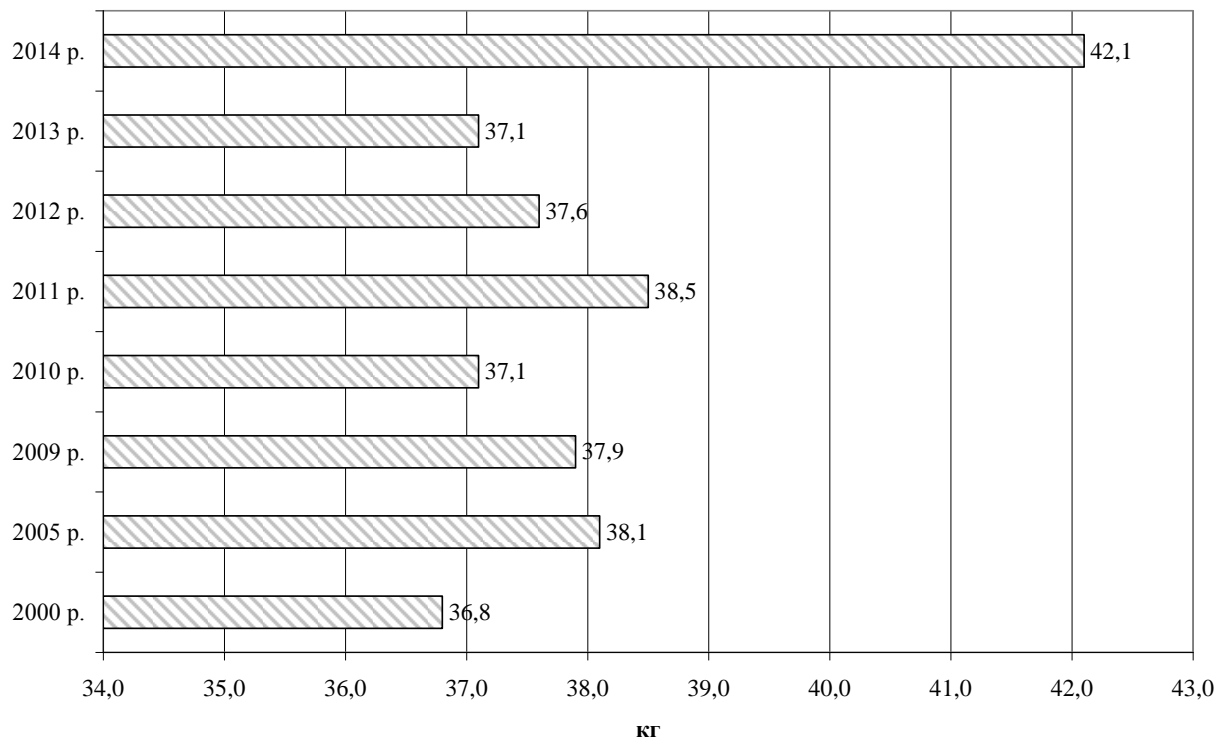

Рис. 2.13. Споживання цукру в Україні, кг/душу населення у 2000-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [90]

Для забезпечення на належному рівні продовольчої безпеки держави необхідно підвищити рівень конкурентоспроможності цукрових заводів галузі в цілому. На нашу думку, це можна зробити шляхом реалізації комплексу заходів:

- 1) орієнтація на ринки країн СНД (Азейбарджан, Білорусь, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан) та країн Європейського Союзу (Болгарія, Велика Британія, Греція, Польща);
- 2) реалізація державних програм з метою підтримки вітчизняних виробників цукру;
- 3) диверсифікація діяльності цукрових заводів (виробництво альтернативних видів палива).

Ми вважаємо, що диверсифікація діяльності вітчизняних цукрових підприємств (виробництво альтернативних видів палива – біоетанолу та ін.) є стратегічно важливою та пріоритетною умовою розвитку галузі.

З кожним роком питання розробки альтернативних джерел енергії стає

все більше актуальним у світі. Причиною цього є зростання обсягів видобутку нафти та газу, а також екологічні проблеми (зокрема глобальне потепління). Більшість країн світу з розвинутою цукровою галуззю дедалі більше впроваджують у структуру виробництва альтернативне паливо, що зменшує собівартість продукції, а також дозволяє збільшити прибутковість [94]. Економічна ефективність виробництва біоетанолу з різних видів сировини проаналізована у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Ефективність виробництва біоетанолу з різних видів сировини

Культура	Урожайність, ц/га	Вихід спирту з 1 тонни сировини, л	Вихід спирту, л/га
Картопля	200	120	2200
Пшениця	45	400	1800
Жито	36	30	1200
Цукрові буряки	450	100	4500
Топінамбур	300	100	2500
Кукурудза	50	400	2000
Цикорій	200	10	2000

Джерело: побудовано автором за даними [94]

Що стосується України, то згідно постанови «Про затвердження переліку підприємств-виробників біоетанолу» від 2012 р. належні умови для виробництва і використання біоетанолу станом на кінець вересня 2015 року мають 40 підприємств.

Отже, вітчизняним цукровим заводам потрібно орієнтуватися на вимоги світового ринку біоетанолу, який вже сформований і ефективно функціонує. Лідерами з виробництва біопалива у світі є США та Бразилія, які також є світовими лідерами з виробництва цукру.

Детальна світова структура виробництва біоетанолу відображена на рис. 2.14.

Варто зазначити, що на світовому ринку біопалива за останні 5 років спостерігається чітка тенденція до збільшення обсягів його виробництва і споживання. Детально динаміка світового виробництва та споживання біоетанолу у 2009-2014 роках наведена на рис. 2.15.

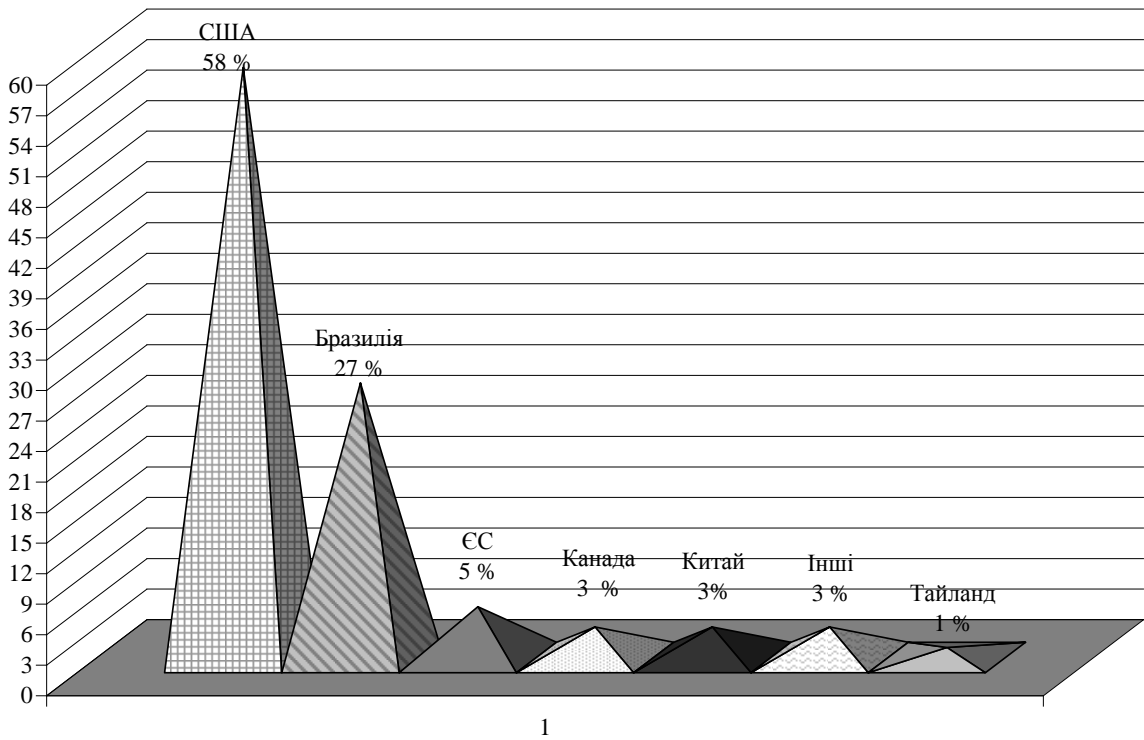

Рис. 2.14. Частка країн у світовому виробництві біоетанолу у 2014 р.

Джерело: побудовано автором за даними [94]

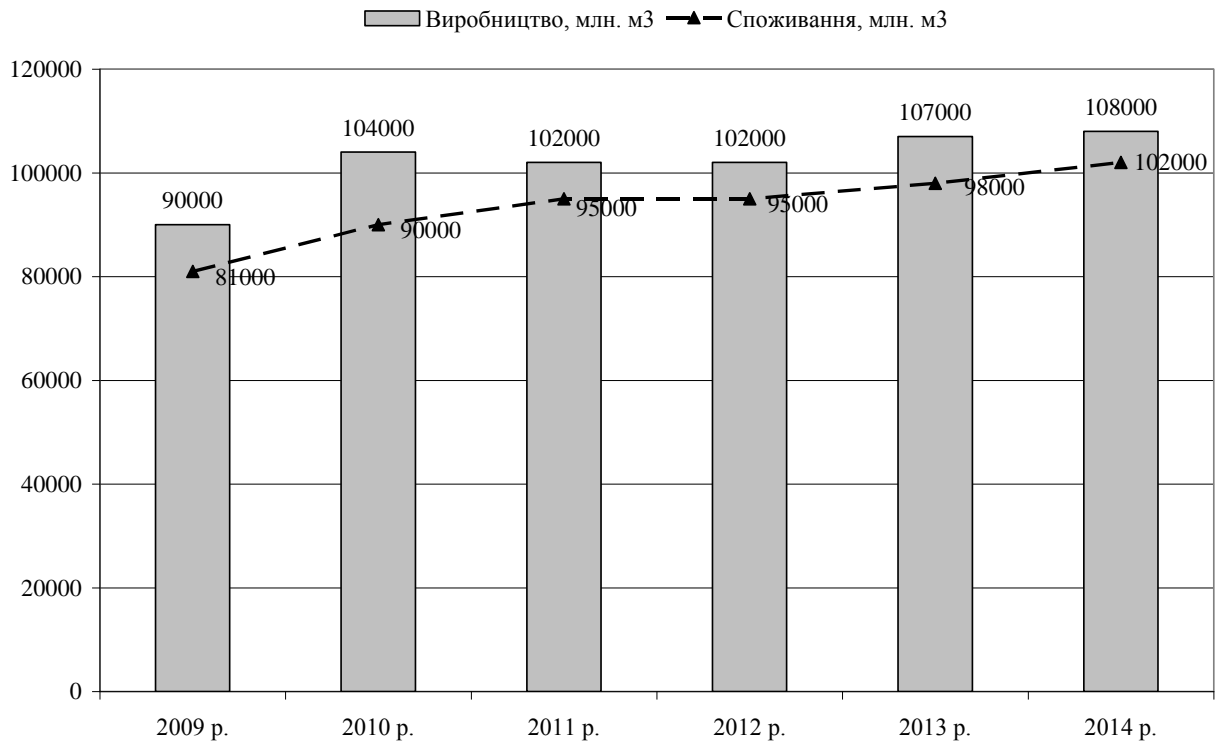

Рис. 2.15. Динаміка виробництва та споживання біоетанолу у світі

за 2009-2014 рр., млн. м³

Джерело: побудовано автором за даними [94]

Варто зазначити, що доцільність використання біоетанолу є очевидною. Введення обов'язкової 5 %-ї норми щодо вмісту біоетанолу в бензині з 1 січня 2014 року дало поштовх до перепрофілювання частини цукрових заводів з виробництва цукру на виробництво біоетанолу [94]. Таким чином, в залежності від ситуації на ринку, підприємства зможуть обирати, що саме виробляти – цукор чи біоетанол, це також диверсифікує ризик перевиробництва цукру в межах країни.

Отже, стратегічним та найбільш доцільним напрямком розвитку вітчизняного бурякоцукрового виробництва є диверсифікація діяльності підприємств та їх перехід на виробництво альтернативних джерел енергії, а саме – біоетанолу.

2.2. Стратегічний аналіз розвитку бурякоцукрового виробництва

З метою формування основних напрямів підвищення ефективності функціонування галузі бурякоцукрового виробництва доцільним є проведення аналізу можливостей та сильних сторін галузі, ідентифікація основних загроз зовнішнього середовища та слабких сторін внутрішнього середовища й перенесення виявлених факторів на площину матриці SWOT-аналізу для формування подальших стратегічних дій.

Методичним інструментом дослідження стратегічних позицій бурякоцукрового виробництва нами було обрано метод SWOT-аналізу, завдяки якому встановлюються взаємозв'язки між сильними і слабкими сторонами в бурякоцукровому виробництві, а також загрозами і можливостями, що супроводжують цю галузь. Узагальнення результатів проведеного аналізу показано у матриці SWOT-аналізу, яка побудована у двох векторах: стан зовнішнього середовища (горизонтальна вісь) і стан внутрішнього середовища (вертикальна вісь). Кожен вектор розбитий на два рівні (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Матриця SWOT-аналізу розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні

Стан зовнішнього середовища:			
	<p>Можливості:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків з високим вмістом цукру 2. Застосування інтегрованих способів захисту посівів цукрових буряків з одночасним збереженням високої якості продукції 3. Ємність внутрішнього та зовнішнього ринків 4. Диверсифікація виробництва (виробництво із цукрової сировини альтернативних видів палива) 5. Формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва на державному та регіональних рівнях 6. Створення додаткових робочих місць, соціальний розвиток села 	<p>Загрози:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність обґрунтованої державної економічної політики в цукровій та суміжних підгалузях 2. Фінансова криза (зниження інвестиційної привабливості галузі для іноземних інвесторів; зниження платоспроможності населення) 3. Можливість імпортозаміщення цукру 4. Зростання вартості енергетичних та матеріальних ресурсів 	
Стан внутрішнього середовища	<p>Сильні сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Постійний попит на цукор 2. Родючість ґрунтів 3. Виробництво екологічних видів палива в якості суміщення 4. Досвід ведення даного виду господарства 	<p>Збільшення експортного потенціалу за рахунок випуску високоякісної конкурентоспроможної продукції і надання державної підтримки галузі; створення асоціації експортерів цукру; додаткові вкладення у виробництво із цукрової сировини альтернативних видів палива</p>	<p>Розробка конкурентоспроможних ідей та їх реалізація в єдності чотирьох складових бурякоцукрового виробництва: селекція насіння → технології вирощування цукрових буряків → виробництво цукру → вихід на ринок</p>
	<p>Слабкі сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сезонність галузі 2. Висока капіталомісткість виробництва 3. Значний вплив природно-кліматичних чинників 4. Низький рівень якісного складу працівників 5. Деградація матеріально-технічної бази галузі 6. Надмірна «зарегульованість» галузі 7. Технологічна складність виробництва 8. Висока собівартість виробництва цукру 	<p>Концентрація виробництва у найбільш ефективних товаровиробників; оптимізація площ посіву цукрових буряків та кількості працюючих цукрових заводів; застосування інноваційних технологій; технічне і організаційне переозброєння виробництва; оптимізація тривалості виробничого і фінансового циклу; підвищення кваліфікаційних якостей працівників</p>	<p>Забезпечення збалансованої сировинної і переробної бази за допомогою пільгових кредитів, стимулювання розвитку науки, широке впровадження лізингу в діяльності бурякоцукрових підприємств; залучення грантових коштів на реалізацію розвитку бурякоцукрового виробництва; формування інтеграційних відносин у підприємствах бурякоцукрового виробництва</p>

Джерело: власні дослідження автора

Загальна методика проведення SWOT-аналізу досить широко висвітлена як в зарубіжних, так і у вітчизняних джерелах [155, 137, 188].

М. Г. Саєнко визначає SWOT-аналіз як процес встановлення зв'язків між найхарактернішими для підприємства можливостями, загрозами, сильними сторонами (перевагами) і слабкостями, результати якого надалі можуть бути використані для формулювання і вибору стратегій [137, с. 99].

Абревіатура SWOT походить від англійських слів strengths (сильні сторони), weaknesses (слабкі сторони), opportunities (можливості), threats (загрози). Отже, це легкий у використанні інструмент швидкої оцінки стратегічного стану галузі бурякоцукрового виробництва України.

Розглянемо більш детально стан зовнішнього середовища бурякоцукрової галузі України. Можливості галузі мають важливе стратегічне значення, адже являються базою для прийняття відповідних рішень, що стосуються розвитку бурякоцукрового виробництва.

До можливостей галузі бурякоцукрового виробництва, на нашу думку, слід віднести наступні складові:

1. Впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків з високим вмістом цукру. Значні досягнення у селекції та комплексне застосування їх для формування генетичного біорізноманіття сприяло створенню великої кількості сортів та гібридів буряків цукрових, які з успіхом використовуються у виробництві. За період останнього десятиріччя відзначено позитивну тенденцію збільшення кількості включених сортів буряків цукрових до державної експертизи. Сьогодні до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні включено сорти з різними показниками продуктивності, що забезпечують не лише збільшений збір цукру з кожного гектара посівів, а й дають можливість широко впроваджувати інтенсивну технологію вирощування, яка зумовлена високою схожістю, одноростковістю та вирівняністю гібридного насіння [77].

2. Застосування інтегрованих способів захисту посівів цукрових буряків з одночасним збереженням високої якості продукції. Так, для

прикладу, новим напрямом у розробці і використанні препаратів для захисту цукрових буряків від хвороб є стимуляція захисних механізмів рослин мікобіопрепаратами на основі хітин-глюканових комплексів грибного походження [25]. Висока ефективність, безпечність для людини і довкілля, а також низька вартість даних засобів захисту відкриває великі можливості для переходу виробництва продукції бурякоцукрового підкомплексу в Україні на принципово нові екологічні й економічні рівні.

3. Ємність внутрішнього та зовнішнього ринків. Відповідно до балансових розрахунків, ресурси власного бурякового цукру на період 2014 / 2015 МР в повному обсязі забезпечують потреби внутрішнього ринку та створюють експортний потенціал. Враховуючи зазначене, у поточному маркетинговому році немає необхідності у ввезі в Україну цукру-сирцю з тростини. Національна асоціація «Укрцукор» вважає неприпустимим імпорт у поточному 2014 / 2015 МР тростинного цукру-сирцю, оскільки це поставить під удар вітчизняну галузь виробництва цукру [83].

В Асоціації зазначають, що українські цукровиробники останні кілька років намагаються розв'язати проблему з перевиробництвом і знайти ринки для збуту своєї продукції, тому що наявні потужності перевищують потреби внутрішнього ринку.

Сьогодні на державному рівні ведуться переговори з країнами Близького Сходу, Африки та Європейського Союзу щодо активізації пошуку та освоєння зовнішніх ринків збуту цукру.

4. Диверсифікація виробництва (виробництво із цукрової сировини альтернативних видів палива). Вважається, що диверсифікація забезпечує: ресурсні конкурентні переваги (переваги, що збільшують споживацький ефект, пов'язаний з ціновими характеристиками), технологічні конкурентні переваги (переваги, які зумовлені наявністю та експлуатацією технологій масового виробництва), інноваційні конкурентні переваги (переваги, які дають змогу забезпечити оновлення номенклатури і асортименту), партнерські конкурентні переваги (переваги, які пов'язані з формуванням

соціальних, економічних стандартів господарської діяльності та їх реалізацією).

У сучасній літературі диверсифікацію пов'язують, насамперед, з переходом до багатопрофільного виробництва з широкою номенклатурою продукції. Вважають, що слово «диверсифікація» походить від латинського *diversus* – різний, віддалений. Поняття «диверсифікація» у «Економічній енциклопедії» за редакцією професора Мочерного С. В. трактується як процес розширення номенклатури продукції, яку виробляють окремі фірми та об'єднання [34].

На нашу думку, оптимальним рішенням диверсифікації бурякоцукрового підкомплексу є виробництво біоетанолу.

Налагодження сумісного виробництва біоетанолу та білого цукру з цукрового буряку дозволить більш ефективно використати наявні потужності цукрових заводів; спонукати до розширення площ вирощування цукрового буряку [151, с. 28]; зменшити енергетичну залежність України від імпортованих нафтопродуктів; регулювати обсяги виробництва кожного з продуктів в залежності від величини зібраного урожаю та потреб ринку; зберегти робочі місця та соціальну інфраструктуру сільського господарства для вирощування цукрового буряку та в переробній промисловості.

Впровадження схеми вилучення зеленої патоки з технологічного процесу та використання її для виробництва біоетанолу забезпечить високу якість цукру, підвищить його конкурентоздатність, зменшить: витрати умовного палива до 0,3 %, допоміжних матеріалів на 7 % та витрати на амортизацію та експлуатацію обладнання [175].

Для реалізації технологічного процесу необхідно розробити нормативно-технічну документацію з обліку сировини, технології переробки цукрових буряків та нормування параметрів виходу біоетанолу. Тому, Інститут продовольчих ресурсів НААН України спільно з НАЦУ «Укрцукор» працює над концепцією єдиної державної науково-технічної політики в сфері дооснащення та реконструкції існуючих цукрових заводів для виробництва

біоетанолу [160, с.78].

5. Формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва на державному та регіональному рівнях. Формування стратегії бурякоцукрового виробництва передбачає докорінну зміну в організації діяльності галузі. Вона спрямовується на розвиток підприємницької ініціативи як форми організації управління виробництвом і збутом продукції, де повністю здійснюється розробка нових конкурентоспроможних ідей та їх оперативна реалізація в практиці на всьому технологічному конвеєрі бурякоцукрового виробництва.

6. Створення додаткових робочих місць, соціальний розвиток села. Бурякоцукрове виробництво – це та галузь, яка з самого початку її виникнення розміщувалася виключно в сільській місцевості. Це єдина сфера великої промисловості, всі підприємства якої розташовувалися виключно в селах чи містечках. Це говорить про ту роль, яку відіграє цукрова промисловість в соціальному перетворенні села та створенні нових додаткових робочих місць.

До числа загроз зовнішнього середовища бурякоцукровому виробництву в Україні, на нашу думку, слід віднести:

1. Відсутність обґрунтованої державної економічної політики в цукровій та суміжних підгалузях.

2. Фінансова криза (зниження інвестиційної привабливості галузі для іноземних інвесторів; зниження платоспроможності населення). Галузь, за поодиноких винятків, залишалася без інвестицій і кредитів, по суті, стала збитковою, а обсяги виробництва цукросировини скоротилися майже втричі. У такій ситуації виникла необхідність проведення наукових досліджень щодо формування ринку цукрового буряку та обґрунтування на цій основі основних напрямів і параметрів його розвитку на перспективу.

Сільське господарство не може нормально розвиватись без зовнішньої фінансової підтримки. Підприємства галузі повинні мати доступ не тільки до короткострокових, а й до довгострокових кредитів, без яких неможливе відновлення їх матеріально-технічної бази. Потрібно зміцнювати

інвестиційну привабливість галузі, у тому числі працювати над залученням іноземних інвестицій.

3. Можливість імпортозаміщення цукру. Значною загрозою розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні є імпортозаміщення цукру. Так, вступ України до Світової організації торгівлі та підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом ставить перед виробниками цукру завдання, які складно вирішувати без допомоги держави. Адже конкуренція на світовому ринку цукру буде впливати на внутрішній ринок цукру. Надлишковий цукор, який продається на світових біржах, датований експортними субсидіями країн членів ЄС, та цукор вироблений з тростини, ставить вітчизняних виробників в нерівні умови на зовнішніх ринках. Цей фактор вимагає детальнішого осмислення та прийняття заходів щодо його врегулювання, тому що багато негативних рішень з цього приводу приймається саме на рівні державних органів.

4. Зростання вартості енергетичних та матеріальних ресурсів. Вплив девальваційного фактору помітно обумовив підвищення цін на матеріально-технічні ресурси. В структурі собівартості виробництва цукру значну питому вагу займають нафтопродукти та паливо. Тому, важливе значення має можливість застосування альтернативних видів палива, що мають значно меншу вартість. Так, якщо 5 років тому на альтернативному паливі працював 1 цукровий завод, то у 2014 році вже працювало 10 заводів, використовуючи в якості палива вугілля, біогаз, зріджений газ, пелети, торф, мазут. Використання альтернативних видів палива може суттєво знизити собівартість виробництва цукру. У порівнянні з природним газом біопаливо приблизно в три рази дешевше [60, с. 10].

У структурі собівартості цукрових буряків матеріально-технічні ресурси займають до 74 %. Витрати на 1 га цукрових буряків в 2014 р. зросли до 16-18 тис. грн. Слід зазначити, що така динаміка цін на матеріально-технічні ресурси вплине на ріст собівартості продукції рослинництва урожаю 2015 р.

Основними факторами, які вплинули на рівень собівартості, стало підвищення урожайності та збільшення витрат на 1 га. Ситуація на внутрішньому ринку є урівноваженою, хоча виробники і вимушені продавати свою продукцію за цінами нижче собівартості. Цукру виробляється у обсягах, більших за потреби населення та вітчизняної промисловості. При постійному зростанні виробничих витрат доходи від реалізації продукції залишаються на сталому рівні, що стримує модернізацію вітчизняних цукрових заводів та покращення готової продукції.

Проведений нами аналіз внутрішнього середовища дав можливість виявити основні сильні та слабкі сторони бурякоцукрового виробництва. Так, до сильних сторін доцільно віднести наступні:

1. Постійний попит на цукор. Не дивлячись на складну ситуацію у вітчизняній цукровій промисловості, нестабільну політичну та економічну ситуацію, галузь має достатньо великий потенціал. Мова йде не лише про родючість ґрунту, а ще й тому, що у світі зростає споживання продуктів харчування. Ряд країн, що розвиваються, останнім часом демонструють зростання доходів населення, що призводить до збільшення споживання більш дорогих продуктів харчування. І цю нішу могла б заповнити Україна. Щоб досягти успіху, українському бурякоцукровому виробництву необхідно займатися впровадженням нових рішень і прогресивних технологій.

2. Родючість ґрунтів. Ґрунт – основний компонент наземних екосистем, що утворився впродовж геологічних епох у результаті постійної взаємодії біотичних і абіотичних чинників. Підтримання та поліпшення родючості ґрунту, запобігання його виснаженню – запорука високих урожаїв цукрових буряків, зростання добробуту населення та чистоти довкілля.

3. Виробництво екологічних видів палива в якості суміщення. Отримання альтернативних видів палива з цукрових буряків та побічної продукції цукрового виробництва в Україні знаходиться на початковій стадії розвитку та потребує для впровадження здійснення значних вкладень. При виборі напрямів інвестування в цій сфері слід орієнтуватись насамперед на

забезпечення оптимального поєднання вирішення продовольчих та енергетичних проблем країни. В перспективі виробництво та експорт біопалива з цукрових буряків може стати прибутковою галуззю, привабливою як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів. А це, в свою чергу, дасть змогу зменшити енергетичну залежність України, розв'язати проблеми агропромислового комплексу, забезпечити відродження цукробурякового виробництва, здійснити перехід галузі до інноваційної моделі розвитку.

4. Досвід ведення даного виду господарства. Цукровий буряк є важливою технічною культурою, єдиною сировиною цукрових заводів України. Завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам наша держава завжди займала провідне місце за площами посіву цукрового буряку і виробництвом цукру. Звідси конкурентоспроможність та ефективність виробництва цієї культури в Україні є одним із найважливіших елементів підтримки та збереження всього цукрового маркетингового ланцюжка.

Слабкими сторонами бурякоцукрового виробництва в Україні є наступні:

1. Сезонність галузі. Бурякоцукрове виробництво, а тим більше цукрова промисловість – досить виражена сезонна галузь. Це створює певну специфіку виробничого процесу. Тривалість виробничого періоду – одне з корінних питань економіки цукрової промисловості, оскільки від нього залежать необхідні розміри виробничих потужностей заводу, розміщення підприємств, економічна ефективність виробництва. Але тривалість виробничого сезону економічно ефективна тільки до певних меж, бо із збільшенням тривалості соковидобування, вихід цукру, який є важливим показником діяльності цукрової промисловості, знижується, і одночасно зменшується собівартість цукру. Тоді існує оптимальний строк переробки, при якому забезпечується максимальна ефективність виробництва, причому цей строк буде різним залежно від конкретних виробничих умов та обраних критеріїв оптимізації.

2. Висока капіталомісткість виробництва.
3. Значний вплив природно-кліматичних чинників.
4. Низький рівень якісного складу працівників.

5. Деградація матеріально-технічної бази галузі. Хронічний дефіцит коштів у основної маси виробників, постійне вимивання їх через недосконалість системи ціноутворення та посередництво – основні причини технічної відсталості цукрового виробництва, небажання працювати в такій складній галузі.

6. Надмірна «зарегульованість» галузі. Разом з тим велика кількість нормативно-правових та нормативно-технічних документів, стандартів, технічних регламентів, які діють в цукровій галузі України, не адаптовані до світових і європейських стандартів, що створює певні труднощі при експорті вітчизняного цукру. Три останні роки цукровики стабільно збільшують виробництво цукру з гектара площі, що дає можливість зменшити собівартість цукру.

7. Технологічна складність виробництва.
8. Висока собівартість виробництва цукру.

Таким чином, представлена нами матриця SWOT будується в двох векторах: стан зовнішнього середовища (горизонтальна вісь) і стан внутрішнього середовища (вертикальна вісь). Кожний вектор розбивається на два рівні: можливості й загрози, які були виявлені у зовнішньому середовищі, сила і слабкість потенціалу підприємства, що наведено та деталізовано нами вище. На перетинах окремих складових груп факторів формуються чотири поля (квадранти). Для них характерні певні стратегічні вказівки, які формулюються на основі взаємозв'язків окремих елементів SWOT і які необхідно враховувати під час розроблення стратегії відповідного типу [188, с. 151]. Виявлені можливості розвитку та сильні сторони бурякоцукрового виробництва в Україні дали можливість сформулювати загальну стратегію розвитку, орієнтовану, в першу чергу, на уникнення загроз та подолання слабких сторін:

- збільшення експортного потенціалу за рахунок випуску високоякісної конкурентоспроможної продукції і надання державної підтримки галузі; створення асоціації експортерів цукру; додаткові вкладення у виробництво із цукрової сировини альтернативних видів палива;

- концентрація виробництва у найбільш ефективних товаровиробників; оптимізація площ посіву цукрових буряків та кількості працюючих цукрових заводів; застосування інноваційних технологій; технічне і організаційне переозброєння виробництва; оптимізація тривалості виробничого і фінансового циклу; підвищення кваліфікаційних якостей працівників;

- розробка конкурентоспроможних ідей та їх реалізація в єдності чотирьох складових бурякоцукрового виробництва: селекція насіння → технології вирощування цукрових буряків → виробництво цукру → вихід на ринок;

- забезпечення збалансованої сировинної і переробної бази за допомогою пільгових кредитів, стимулювання розвитку науки, широке впровадження лізингу в діяльності бурякоцукрових підприємств; залучення грантових коштів на реалізацію розвитку бурякоцукрового виробництва; формування інтеграційних відносин у підприємствах бурякоцукрового виробництва. Таким чином, проведений SWOT-аналіз бурякоцукрового виробництва свідчить, що воно має реальні можливості подальшого успішного розвитку.

2.3. Рівень ефективності бурякоцукрового виробництва

В останні роки кон'юнктура світового ринку цукру та цінова ситуація на внутрішньому ринку України сприяли збільшенню зацікавленості вітчизняних товаровиробників до розширення площ посіву цукрових буряків та виробництва цукру, що потребує в сучасних умовах підвищення ефективності їх діяльності. Одним зі шляхів підвищення ефективності

буряківництва в Україні є додержання технологій вирощування цукрових буряків, основними елементами яких є живлення рослин та їх захист від шкідників, хвороб і бур'янів, що разом з ґрунтово-кліматичними умовами забезпечує підвищення урожайності культури та, відповідно, збільшення збору цукру з 1 га. Нарощення урожайності цукрових буряків зумовлено розвитком культури землеробства та підвищенням технологічної дисципліни. Так, якщо в 2001 р. на кожний гектар товаровиробники вносили по 90 кг діючої речовини (д.р.) мінеральних добрив, то в 2014 р. – 245 кг/га д.р., що в 2,7 рази більше. За останні роки особливу увагу сільськогосподарські підприємства приділяли захисту цукрових буряків від шкідників і хвороб, які істотно знижують їх продуктивність. Якщо в 2001 р. від хвороб (переважно від церкоспорозу) було захищено лише 8,9 % площ цукрових буряків до збирання, то в останні роки посіви були повністю захищені. Посіви цукрових буряків також краще були захищені від бур'янів. Якщо в 2001 р. гербіцидами оброблялося лише 65,9 % посівів, то в останні роки кожне бурякове поле в середньому тричі було оброблено гербіцидами.

За ознакою ґрунтового потенціалу та особливостями кліматичних умов Інститутом біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН визначений буряковий пояс України [132]. Найсприятливішою зоною вирощування цукрових буряків, в якій можна одержувати врожайність коренеплодів в межах 55-60 т/га, є західні області України – Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Хмельницька. Менш сприятливою є зона, в яку входять Вінницька, Житомирська, Київська, Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська та Чернігівська області, де гарантовано можна одержувати урожайність коренеплодів 50-55 т/га. Ще менш сприятливою зоною бурякового поясу, в якій можна одержувати врожайність коренеплодів в межах 45-50 т/га, є Кіровоградська та Чернівецька області. Решта областей не включені до бурякового поясу та є несприятливими для буряківництва за ґрунтово-кліматичними умовами. Концентрація виробництва цукросировини у потужних спеціалізованих підприємствах дає можливість вирощувати

цукрові буряки за інтенсивними технологіями, що забезпечує істотне підвищення їх урожайності та валового збору. У 2014 р. площі під цукровими буряками скоротилися у порівнянні з 2010 р. майже на третину. Водночас можна відзначити позитивну тенденцію до зростання урожайності цукрових буряків з 27,95 до 47,65 т/га (рис. 2.16).

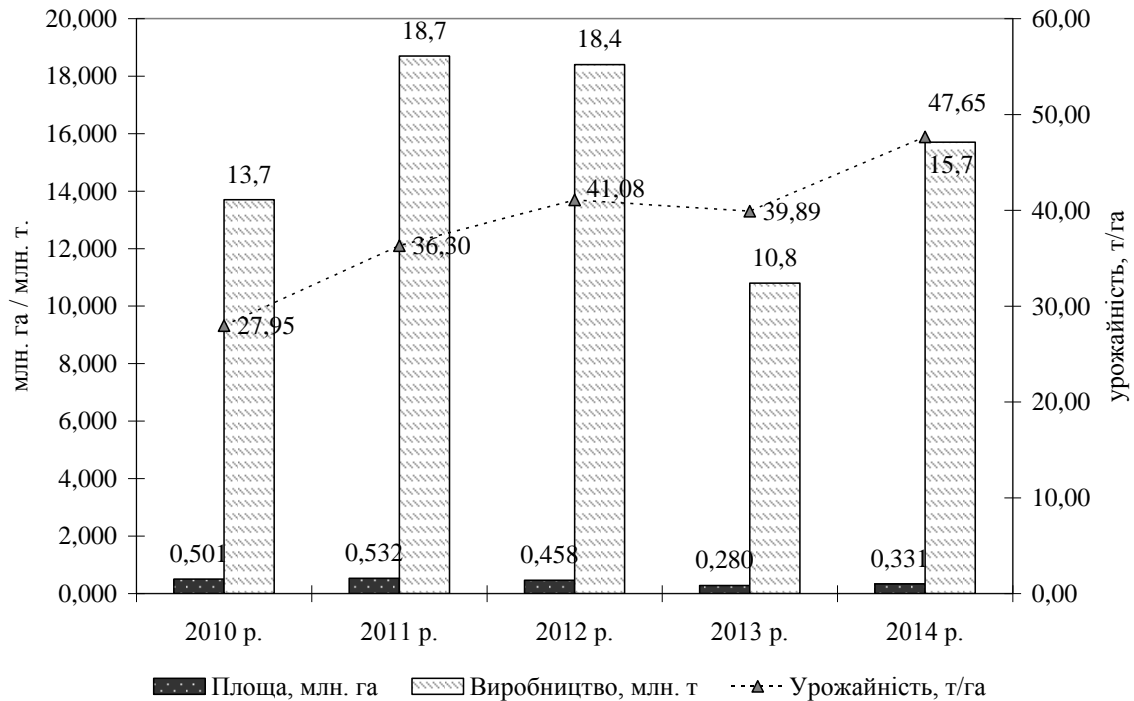

Рис. 2.16. Динаміка виробництва цукрових буряків в Україні, 2010-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Держстату України та НАЦУ «Укрцукор» на основі [76]

Через скорочення посівних площ під цукрові буряки валовий збір цієї культури в Україні значно знизився. У 2014 р. зібрано 15,7 млн. тонн проти 44,3 млн. тонн у 1990 р. В Україні основне виробництво цукрових буряків зосереджено у Вінницькій, Київській, Полтавській, Тернопільській та Хмельницькій областях, де у 2014 р. підприємствами цукрової галузі було вирощено 69,9 % цукрових буряків від загального валового виробництва в Україні. За останні 3 роки урожайність цукрових буряків значно покращилась. У 2014 р. вдалося зібрати рекордний в історії українського

буряківництва врожай – 477 ц/га. Незважаючи на значне збільшення урожайності цукрових буряків в Україні, вона все ще залишається нижчою середньосвітового рівня. Наприклад, у США середня врожайність по країні коливається на позначці 450-500 ц/га, у Німеччині 500-600 ц/га, а у Франції, де природно-кліматичні умови для вирощування цукрових буряків подібні до українських, урожайність становить близько 650-750 ц/га, де з 380 тис. га збирають понад 30 млн. тонн цукрових буряків.

Одним з мотивуючих факторів розвитку виробництва будь-якої продукції, зокрема й цукрових буряків, є ціна. Протягом періоду дослідження спостерігалися значні коливання цін на цукрові буряки та цукор, що не сприяло сталому розвитку галузі. Ефективність виробництва цукрових буряків в Україні у 2014 р. порівняно із 2010 р. майже не змінилася, проте, протягом досліджуваного періоду спостерігалася значна варіабельність як рівня їхньої собівартості й цін реалізації, так і рентабельності виробництва цукрових буряків (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка виробництва цукрових буряків та його ефективності
в Україні, 2010-2014 рр.**

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2010 р. у %
Посівна площа, тис. га	501	532	458	280	331	66,1
Зібрана площа, тис. га	492	516	449	270	330	67,1
Валовий збір цукрових буряків, млн. т	13,7	18,7	18,4	10,8	15,7	114,6
Урожайність, т/га	27,95	36,3	41,08	39,89	47,65	170,5
Цукристість, %	15,3	16,6	16,1	16,3	17,1	-
Вихід цукру, т/га	4,28	6,04	6,61	6,50	8,15	190,4
Повна собівартість 1 т цукрових буряків, грн	417,6	380,4	368,9	387,3	419,2	100,4
Ціна реалізації 1 т цукрових буряків (без ПДВ), грн	487,3	519,2	426,8	397,8	494,2	101,4
Рівень рентабельності виробництва цукрових буряків, %	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9	-

Джерело: розрахунок автора за даними Держстату України та НАЦУ «Укрцукор» на основі [76]

Динаміка рентабельності виробництва цукрових буряків в Україні за 1990-2014 рр. подана нами у додатку В. Динаміка рівня цукристості та виходу цукру в Україні при вирощуванні цукрового буряку, 2010-2014 рр. наведена на рис. 2.17.

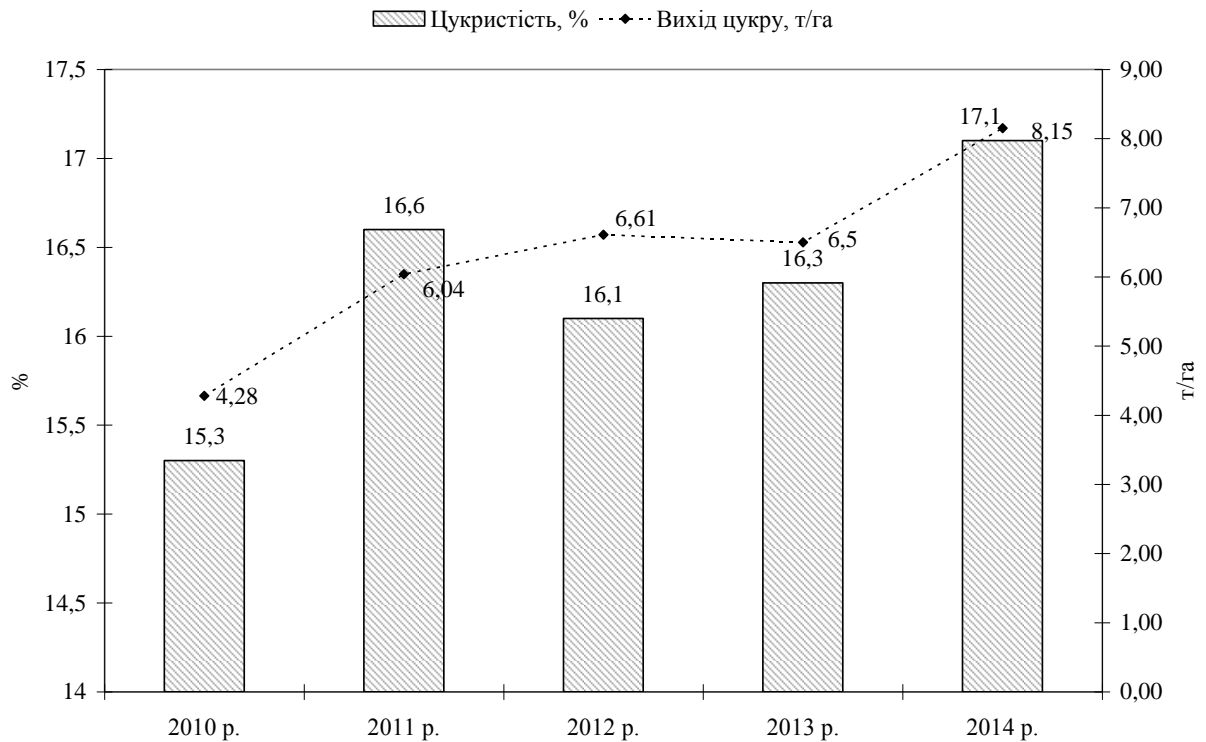

Рис. 2.17. Динаміка рівня цукристості та виходу цукру в Україні при вирощуванні цукрового буряку, 2010-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Держстату України та НАЦУ «Укрцукор» на основі [76]

Групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем урожайності цукрових буряків та окремо за рівнем їх валового збору у 2014 році (додток Г) свідчить, що ефективність виробництва цукрових буряків підвищується при зростанні його концентрації.

За даними НАЦУ «Укрцукор», протягом досліджуваного періоду кількість працюючих в Україні заводів поступово зменшувалася – у 2011 р. працювало 77 заводів, у 2012 р. – 63, в 2013 р. – 38, у 2014 – 48 цукрових заводів (табл. 2.6).

Динаміка виробництва цукру та ефективність переробки цукрових буряків в Україні, 2010-2014 рр.

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2010 р. у %
Кількість працюючих заводів	73	77	63	38	48	65,8
Заготовлено буряків на заводах, млн. т	13,37	17,78	17,55	9,22	15,11	113,0
Перероблено буряків, млн. т	13,03	17,36	17,17	9,06	14,81	113,7
Вироблено цукру з буряків, млн. т	1,55	2,33	2,23	1,21	2,08	134,2
Тривалість соковидобування, діб	58,4	70,71	76,67	61,04	81,46	139,5
Вихід цукру, %	11,86	13,46	12,95	13,35	14,04	-
Вміст цукру в мелясі, %	1,94	1,87	1,79	1,76	1,73	-
Коефіцієнт заводу	0,8053	0,8329	0,8275	0,8364	0,8439	-
Коефіцієнт виробництва	0,7555	0,7898	0,7869	0,8071	0,8071	-
Рівень рентабельності виробництва цукру, %	3,2	-3,0	-15,0	8,7	13,4	-

Джерело: розрахунок автора за даними Держстату України та НАЦУ «Укрцукор» на основі [76]

В Україні на початку 90-х років було 192 цукрових заводи загальною потужністю 509,7 тис. т переробки буряків на добу, у 2011 р. працювало 77 цукрових заводи загальною потужністю 140,2 тис. т, а в 2014 р. – 48 цукрових заводи загальною потужністю 180,1 тис. т.

Закриття заводів призводить до соціальної напруги в тих регіонах, де вони розташовані, оскільки цукрові заводи відіграють важливу роль у формуванні регіональних бюджетів, забезпечуючи опалення цілих мікрорайонів та робочі місця більшості населенню прилеглих територій бурякосіючих зон.

На цукрові заводи у 2014 р. надійшло 15,11 млн. тонн цукрових буряків із цукристістю в середньому 17,05 %, перероблено було 14,81 млн. тонн цукрових буряків, з яких вироблено 2081 тис. тонн цукру, що на третину більше, ніж у 2010 році. Вихід цукру загалом по Україні у 2014 р. склав

14,04 %, порівняно з 11,86 % у 2010 році. Залишається низьким рівень автоматизації окремих технологічних процесів при виробництві цукру, що негативно впливає на показники роботи цукрових заводів (рис. 2.18).

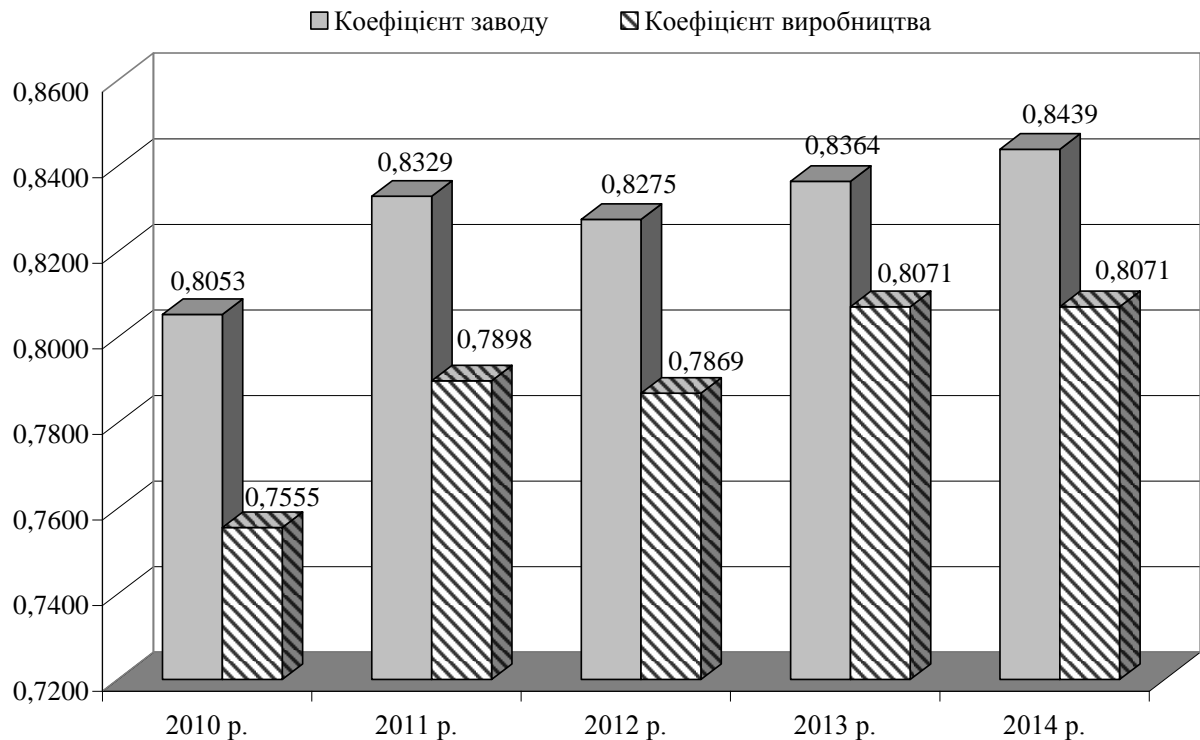

Рис. 2.18. Рівень ефективності технологічного процесу при виробництві цукру на цукрових заводах в Україні, 2010-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними Держстату України та НАЦУ «Укрцукор» на основі [76]

Так, коефіцієнт заводу (якість технології), який характеризує рівень вилучення цукру з буряків на заводі у 2014 р., становив 0,8439 порівняно з 0,8053 у 2010 р., а коефіцієнт виробництва (якість технології з урахуванням втрат заготовленої сировини) – відповідно 0,8071 і 0,7555, тобто одержано лише 80,7 % біологічного цукру від заготовлених цукрових буряків. Проте, помітне покращення цих показників у динаміці. Різниця між коефіцієнтами заводу (0,8439) і виробництва (0,8071) – 0,0368 у галузі переробки в цілому є надто високою і свідчить про високі втрати буряків і цукру при прийманні, зберіганні та транспортуванні коренеплодів. Порівняння показника роботи українських і європейських цукрових заводів, де коефіцієнт заводу становить

близько 0,89, свідчить про те, що вітчизняні виробники в середньому втрачають 1-6 % цукру від загального виробництва. Основними причинами цього є переробка цукрових буряків низької технологічної якості, неритмічна робота заводу, морально та фізично застаріле обладнання.

Ефективність переробки цукрових буряків та виробництва цукру протягом досліджуваного періоду дещо зросла, але знаходиться на низькому рівні, який не забезпечує розширеного відтворення. На це негативно впливає політико-економічна ситуація та різке зростання курсу гривні до долару США. Виробники цукру понесли значні втрати через збільшення вартості насіння цукрових буряків, матеріально-технічних та енергоресурсів, що в свою чергу призвело до зростання собівартості виробництва як цукрових буряків, так і цукру.

У структурі витрат на виробництво цукру найбільшу питому вагу займають витрати на сировину і матеріали, а також енергоресурси. Заходи щодо зниження собівартості мають базуватися на підвищенні техніко-технологічних показників виробництва сировини шляхом впровадження сучасної агрокультури вирощування, підвищення урожайності коренеплодів, застосування прогресивних енерго- і ресурсозберігаючих технологій. Низька собівартість буде запорукою конкурентоспроможності цукру на внутрішньому та зовнішніх ринках.

У більшості країн виробників цукру, середній показник цукристості цукрових буряків приймається на рівні 16-17 % залікової ваги коренів. В Україні базисна цукристість коренеплодів, що приймаються на завод, становить 16 %. Від цього показника залежить ціна на цукрові буряки, у разі відхилення їх цукристості від базисної застосовуються коефіцієнти перерахунку цін. Для підвищення коефіцієнта заводу необхідно зменшувати втрати цукру у виробництві та вміст його у мелясі.

Важливого значення набуває забезпеченість якісними і продуктивними сортами та гібридами насіння для сівби. Як зазначає С. Рибак, вирощування цукрових буряків з якісного насіння за умови дотримання технології

виробництва дає можливість одержати прибуток на рівні 10 % [126].

На сьогоднішній день, серед експертів поширена думка, що сукупний виробничий потенціал цукрових заводів України використовується максимум на 35-40 %, і для повного забезпечення внутрішнього ринку цукру в Україні достатньо 35-45 цукрових заводів [52].

Зменшення кількості надходження цукрових буряків на заводи вплинуло на кількість днів соковидобування та знизило рівень використання потужностей. За твердженнями експертів, оптимальний період переробки цукрових буряків на заводах повинен бути від 90 до 100 діб, однак за досліджуваний період (1990-2014 рр.) строк переробки цукрової сировини був значно нижчий від оптимально прийнятих норм. Лише в 1990 р. тривалість соковидобування була наближена до цього періоду переробки. У 2014 р. середньодобова переробка цукрових буряків становила 3787 тонн на один завод. Тривалість соковидобування в середньому на 1 завод склала 81,5 завододіб, у розрізі підприємств:

- до 30 діб – 1 завод;
- від 30 до 45 діб – 5 заводів;
- більше 45 діб – 42 заводи.

За твердженням економістів, які займались вивченням даного питання, щоб досягнути беззбитковості, цукрові заводи повинні працювати не менше 50-60 діб в сезон, а оптимальний термін виробничого сезону має становити 100-120 діб. За результатами дослідження Л. Г. Артеменко, мінімальною собівартість цукру може бути за тривалості виробничого періоду 116 діб, а В. Д. Слюсар вважає, що за розрахункову тривалість виробництва доцільно обирати 100-110 діб [140]. Високий результат роботи цукрового заводу, в першу чергу, залежить від якості цукрових буряків, що переробляються. Основний показник якості цукрових буряків – це вміст цукру. Цукристість буряків урожаю 2014 р. в порівнянні з 2013 р. збільшилась на 0,79 %. Цукристість коренеплодів в цілому по галузі у 2014 р. становила 17,05 %. Вихід цукру на цукрових заводах України у 2014 р. представлено у табл. 2.7.

Вихід цукру на цукрових заводах України у 2014 р.

Вище 15 %	7 заводів: - ТОВ ІПК «Полтавазернопродукт» ВП Глобинський ц / з – 15,71 %; - ПАТ «Первухівський ц / з» – 15,56 %; - ЗАТ «ІПК «Поділля» – 15,54 %; - ТОВ «Агрофірма «Добробут» ВП Кобеляцікий ц / з – 15,46 %; - ТОВ «Агрофірма ім. Довженка» ВП Яреський ц / з – 15,31 %; - ВАТ «Новоіванівський ц / з» – 15,29 %; - ТОВ «Хмільницьке» ВП Жаданівський ц / з – 15,23 %.
14-15 %	17 заводів
13-14 %	13 заводів
12-13 %	10 заводів
Нижче 12 %	1 завод

Джерело: дані НАЦУ «Укрцукор»

У 2014 р. цукристість буряків, прийнятих заводами України, була такою:

- 18 % і вище – 5 заводів;
- 17–18 % – 16 заводів;
- 16–17 % – 22 заводи;
- 15–16 % – 5 заводів.

Цукрові буряки з цукристістю нижче 15 % поступали на цукрові заводи в незначних обсягах [76].

Середній вихід цукру по Україні склав 14,04 % (у 2013 р. – 13,35 %). Найкращий вихід цукру у 2014 році в Україні мав цукровий завод Полтавщини – ТОВ ІПК «Полтавазернопродукт» ВП Глобинський ц/з – 15,71 %.

Важливим фактором у ефективній роботі бурякоцукрової галузі є матеріально-технічна база. На сьогоднішній день вона представлена застарілими, технічно спрацьованими заводами, які потребують реконструкції та переоснащення. Так, в Україні зі 192 цукрових заводів, 124 заводи – збудовані в період з 1860 по 1900 рр., 24 заводи збудовані в період з 1901 по 1940 рр., і найновіші 44 заводи були збудовані в 1941-1996 рр. [102].

Більшість цукрових заводів України мають застаріле обладнання, знос основних фондів яких становить близько 60 %. У таких заводах затрати на переробку цукрових буряків та виробництво цукру в більшості значно вищі, ніж в інших країнах виробників цукру. Вирішення проблем з модернізацією матеріально-технічної бази дозволить забезпечити підвищення його ефективності на 70-80 %.

Через зниження рентабельності та зростання собівартості виробництва цукру, проблеми з сировиною, зменшення посівних площ цукрових буряків, застарілу нормативно-технічну базу та капіталоемність виробництва багато заводів припинили виробляти цукор, більшість з яких просто фізично знищили.

На сьогоднішній день питання переоснащення цукрових заводів не вирішується через відсутність достатніх фінансових ресурсів. Продовжують досить успішно працювати в основному виробники цукру, що входять до складу великих агропромислових об'єднань. Формування вертикальної структури – від вирощування цукрових буряків до збуту цукру – дозволяло знизити ризики виробництва [62].

За декілька останніх років великі агрохолдинги інвестували значні кошти в переоснащення та модернізацію цукрових заводів, що дало змогу зменшити втрати цукру в процесі виробництва.

Отже, склалася ситуація, за якої збиткові цукрові заводи не мають можливості підвищити ціну на цукрові буряки, яка б забезпечила сільськогосподарським виробникам достатню прибутковість вирощування цукрової сировини. Виходом із цієї ситуації може бути зниження собівартості вирощування цукрових буряків у сільськогосподарських виробників, що проблематично за умов значного зростання цін на технічні засоби, нафтопродукти, мінеральні добрива та інші матеріальні ресурси.

За останні роки в цукровій галузі України сформувалась група вертикально інтегрованих холдингових компаній, які переробляють близько 70-80 % вирощених у країні цукрових буряків. Вони інвестували значні

кошти в переоснащення та модернізацію цукрових заводів, що дало змогу зменшити втрати цукру в процесі виробництва та підвищити ефективність переробки. Частка виробництва бурякового цукру найбільшими цукровими компаніями з кожним роком збільшується, а малопотужні заводи через недостатній обсяг фінансування та конкуренцію на ринку змушені закриватися.

Як зазначалося вище, у 2014 році в Україні функціонувало 48 цукрових заводів. Проте, у звітному році 10 найбільших виробників цукру забезпечили 74,2 % сукупного обсягу його виробництва (рис. 2.19).

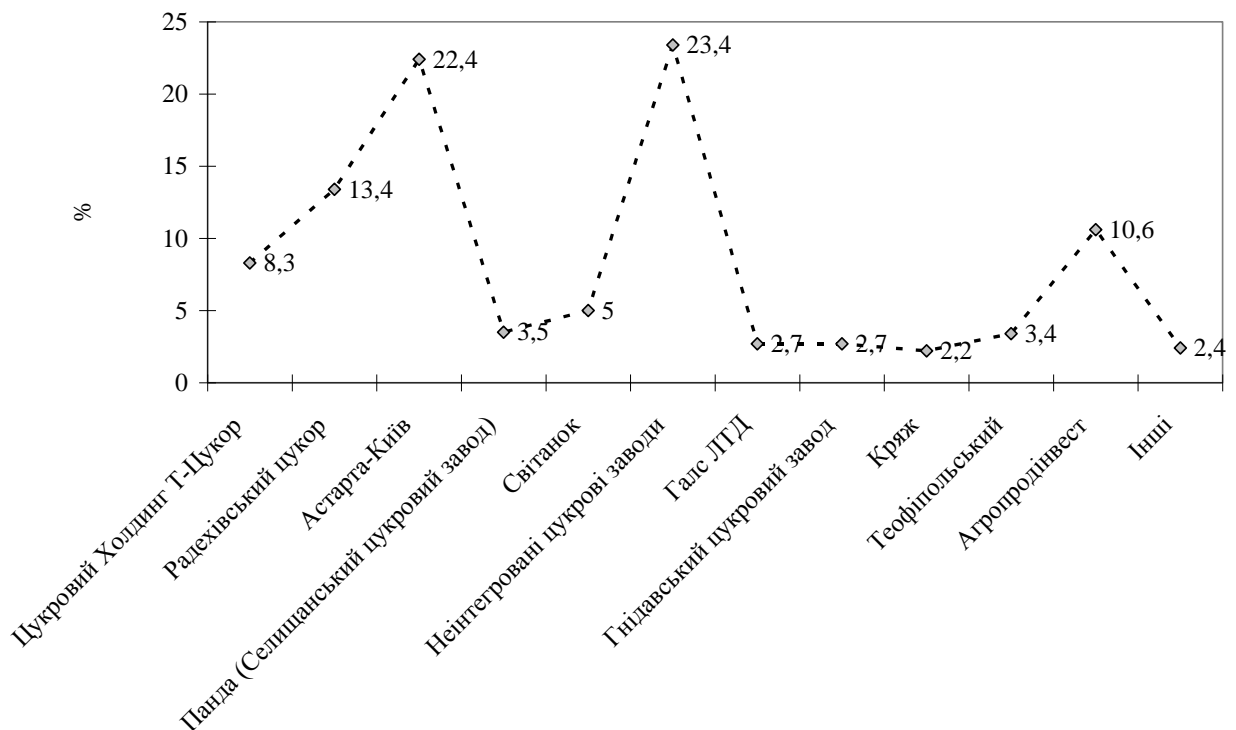

Рис. 2.19. Основні компанії виробники цукру в Україні у 2014 році, %

Джерело: побудовано автором за даними [13]

Лідером даного рейтингу кілька років поспіль залишається товариство з обмеженою відповідальністю «Астарта-Київ» – аграрний холдинг, що спеціалізується на виробництві цукру. На його частку припадало 22,4 % від загального обсягу виробництва цукру в країні. Друге місце посідає «Радехівський цукор», питома вага якого становить 13,4 %. До трійки лідерів

також входить компанія «Агропродінвест», яка, за підсумками 2013-2014 маркетингового року, виробила 10,6 % від сукупного обсягу цукру.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що у 2014 р. площі під цукровими буряками скоротилися у порівнянні з 2010 р. майже на третину. Водночас можна відзначити позитивну тенденцію до зростання урожайності цукрових буряків з 27,95 до 47,65 т/га. Одним з мотивуючих факторів розвитку виробництва будь-якої продукції, зокрема й цукрових буряків, є ціна. Протягом періоду дослідження спостерігалися значні коливання цін на цукрові буряки та цукор, що не сприяло сталому розвитку галузі. Ефективність виробництва цукрових буряків в Україні у 2014 р. порівняно із 2010 р. майже не змінилася, проте, протягом досліджуваного періоду спостерігалася значна варіабельність як рівня їхньої собівартості й цін реалізації, так і рентабельності виробництва цукрових буряків.

2. За даними НАЦУ «Укрцукор» протягом досліджуваного періоду кількість працюючих в Україні заводів поступово зменшувалася – у 2011 р. працювало 77 заводів, у 2012 р. – 63, в 2013 р. – 38, у 2014 – 48 цукрових заводів. Закриття заводів призводить до соціальної напруги в тих регіонах, де вони розташовані, оскільки цукрові заводи відіграють важливу роль у формуванні регіональних бюджетів, забезпечуючи опалення цілих мікрорайонів та робочі місця більшості населенню прилеглих територій бурякосіючих зон.

3. Ефективність переробки цукрових буряків та виробництва цукру протягом досліджуваного періоду дещо зросла, але знаходиться на низькому рівні, який не забезпечує розширеного відтворення. На це негативно впливає політико-економічна ситуація та різке зростання курсу гривні до долару США. Виробники цукру понесли значні втрати через збільшення вартості насіння

цукрових буряків, матеріально-технічних та енергоресурсів, що, в свою чергу, призвело до зростання собівартості виробництва як цукрових буряків, так і цукру.

4. У структурі витрат на виробництво цукру найбільшу питому вагу займають витрати на сировину і матеріали, а також енергоресурси. Заходи, щодо зниження собівартості мають базуватися на підвищенні техніко-технологічних показників виробництва сировини, шляхом впровадження сучасної агрокультури вирощування, підвищення урожайності коренеплодів, застосування прогресивних енерго- і ресурсозберігаючих технологій. Низька собівартість буде запорукою конкурентоспроможності цукру та внутрішньому та зовнішніх ринках.

5. Залишається низьким рівень автоматизації окремих технологічних процесів при виробництві цукру, що негативно впливає на показники роботи цукрових заводів. Так, коефіцієнт заводу (якість технології), який характеризує рівень вилучення цукру з буряків на заводі у 2014 р., становив 0,8439 порівняно з 0,8053 у 2010 р., а коефіцієнт виробництва (якість технології з урахуванням втрат заготовленої сировини) – відповідно 0,8071 і 0,7555, тобто одержано лише 80,7 % біологічного цукру від заготовлених цукрових буряків. Проте, помітно покращення цих показників у динаміці.

6. За останні роки в цукровій галузі України сформувалась група вертикально інтегрованих холдингових компаній, які переробляють близько 70-80 % вирощених у країні цукрових буряків. Вони інвестували значні кошти в переоснащення та модернізацію цукрових заводів, що дало змогу зменшити втрати цукру в процесі виробництва та підвищити ефективність переробки. Частка виробництва бурякового цукру найбільшими цукровими компаніями з кожним роком збільшується, а малопотужні заводи через недостатній обсяг фінансування та конкуренцію на ринку змушені закриватися.

7. Проведений SWOT-аналіз розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні свідчить, що воно має реальні можливості успішного подальшого

розвитку за умови, якщо будуть враховані сильні її сторони (передусім, постійний попит на цукор) і можливості (виробництво із цукрової сировини альтернативних видів палива), розроблені шляхи подолання загроз і слабких сторін (за допомогою механізмів державного регулювання), а також буде впроваджено стратегію розвитку бурякоцукрового виробництва на державному та регіональному рівнях.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

3.1. Організаційно-економічні заходи формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва

Організаційно-економічні заходи формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва повинні включати в себе процес формування навколо цукрових заводів сировинних зон у вигляді підприємств різних форм власності із застосуванням інтенсивних технологій вирощування цукрового буряка. Таким чином, цукрові заводи будуть максимально стабільно забезпечені сировиною, а бурякосіючі підприємства отримують додаткові фінансові ресурси. Безперебійне постачання сировини на цукровий завод дає можливість максимально задіяти виробничі потужності та сприяти оптимальним строкам переробки коренеплодів, що впливає на зниження собівартості 1 ц цукру. Однак при формуванні сировинних зон потрібно враховувати оптимальність відстаней перевезень цукрового буряка.

Для ефективного виробництва буряків, цукру та біоетанолу необхідне формування збалансованої системи фінансово-кредитного забезпечення за рахунок запровадження іпотечного кредитування та страхування ризиків. Це дасть можливість технічного переоснащення бурякосіючих та переробних підприємств, запровадження сучасних енергозберігаючих технологій, що сприятиме підвищенню якості продукції та її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішніх ринках.

Встановлено, що розвиток ринку цукру повинен базуватися на принципах поважання інтересів кожного учасника процесу з визначенням пріоритетів, орієнтованих на досягнення загальних цілей. Ринок цукру повинен забезпечувати продовольчу безпеку країни, повноцінне харчування

населення за доступними цінами та створювати умови для соціального розвитку сільських територій. Постійною умовою має стати розвиток ринкових відносин та їх державне регулювання, створення сприятливих умов для руху цукру та виробів з нього, узгодження експортно-імпортних відносин із загальною потребою національного ринку. Узгоджена державна аграрна політика щодо ринку цукру буде ефективною, якщо всі зацікавлені сторони матимуть рівні економічні умови, а створений за підтримки держави реальний діючий механізм сприятиме її реалізації.

Сутністю ринку цукру є узгоджена аграрна політика, яка базується на нормативно-правових документах і економічних методах системного використання факторів впливу на ефективність розвитку ринку цукру в масштабах країни. При цьому до складу сутності відносяться наступні взаємозалежні підсистеми: 1) нормативно-правова база проведення політики у сфері ринку цукру; 2) наявність органів регулювання й управління розвитком бурякоцукрової галузі для виробітку і реалізації спільних рішень, що відповідають цілям формування ефективного ринку цукру. Одним з механізмів реалізації сутності ринку цукру є розробка і здійснення державних програм виробництва цукру та продуктів його переробки, врахування потреб експортної торгівлі. Постійною ланкою сутності ринку цукру має бути впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу в галузях виробництва та торгівлі.

Збільшення виробництва цукросировини і цукру повинно ґрунтуватися на впровадженні нових технологій та інтеграційних систем, здатних об'єднувати товаровиробників сировини, цукрові заводи та деякі інші структури. Обов'язковим їх елементом є спільні підприємства, спільна діяльність, залучення іноземних інвестицій, об'єднання цукровиробників із сільськогосподарським виробництвом.

Формування організаційно-економічних відносин, які здійснюються в товарно-грошовій формі між виробниками та покупцями (переробниками) цукрових буряків у бурякоцукровому виробництві, є одним з перспективних

напрямків розвитку всього цукробурякового комплексу. Але, на жаль, на сьогодні і бурякосійні підприємства, і цукрові заводи знаходяться у скрутному становищі. Бурякосійні підприємства не мають належної кількості коштів та матеріально-технічних ресурсів, цукрові заводи – обсягів сировини для повного завантаження виробничих потужностей. Відповідно обидві сторони працюють неефективно та не мають зацікавленості до успішного розвитку вітчизняного бурякоцукрового виробництва. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалити організаційно-економічну взаємодію підприємств бурякоцукрового комплексу на основі створення інтеграційного угруповання (кластеру).

Бурякоцукровий кластер – це добровільне територіальне об'єднання виробників та переробників цукрових буряків для забезпечення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства за рахунок формування ефективних внутрішньогалузевих зв'язків, диверсифікації каналів збуту, створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та зарубіжних інвестицій, а також адаптації галузі до вимог світового ринку.

За визначенням американського вченого М. Портера, кластер – це поєднання підприємств і установ, для якого територіальна спільність його компонентів – додатковий чинник підвищення економічної ефективності за рахунок сталості взаємозв'язків, скорочення транспортних витрат, раціонального використання всіх видів місцевих ресурсів, створення умов для поєднання з територіальним плануванням й управлінням [28, с. 298].

Тобто формування аграрних кластерів здійснюється на таких засадах:

- добровільності входження та взаємовизнання прав і обов'язків кожного з незалежних і неформально пов'язаних між собою учасників кластерного утворення;

- об'єднання в дану структуру проходить, коли самі підприємства, установи та інші організації вважають необхідним проведення таких дій для підвищення конкурентоспроможності продукції;

- сумісної праці над виробництвом кінцевої продукції;
- наявності суттєвих інвестиційних ресурсів;
- формування механізму взаємовідносин, який дає змогу одержувати прибуток не тільки підприємствам, що виробляють або реалізують кінцевий продукт, а всім учасникам кластеру;
- збалансування інтересів суб'єктів кластера – забезпечення рівних економічних умов господарювання і рівновигідність співробітництва для всіх учасників кластера;
- державно-приватного партнерства – співробітництва державних структур і кластерних утворень;
- соціальних перетворень розвитку територій;
- наявності й стану матеріально-технічної бази;
- наявності необхідних для функціонування кластера трудових ресурсів та ін. [57].

Кластерна структуризація економічних відносин – це одна з форм адаптації економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств до умов конкуренції, забезпечення цілісності формування господарського і ринкового механізму функціонування, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції (послуг), підприємств і країни в цілому.

Кластерна модель розвитку агропромислового комплексу зменшує ризики, пов'язані з технологічними обмеженнями, дає можливість виступати на аграрних ринках у вигляді вагомого учасника, мінімізувати конкуренцію всередині кластеру, чітко оцінювати довгострокову перспективу розвитку та можливість залучення вагомих інвестицій, підвищити рівень інноваційної діяльності; лобювати інтереси учасників кластеру щодо державної та регіональної аграрної політики, забезпечити ефективний інформаційний обмін між учасниками кластеру, створити систему підготовки спеціалізованих кадрів для забезпечення потреб агропромислового кластеру.

Стратегія розвитку бурякоцукрового виробництва повинна включати і

диверсифікацію виробництва, що полягає у створенні на базі заводів потужних відгодівельних комплексів. Позитивним екологічним фактором такої інтеграції є ще й те, що підприємство чітко дотримується сівозмін, оскільки при оренді земельних угідь цукровим заводом це було б практично неможливо. Наступною складовою диверсифікації є виробництво альтернативних джерел енергії. Перевагою тут є можливість регулювання обсягів виробництва тієї чи іншої продукції з огляду на кон'юнктуру ринку. Якщо складається несприятлива ситуація для продажу цукру, то спрямовується більше сировини для виробництва біоетанолу, і навпаки. Однак, зі сторони держави теж повинні бути розроблені програми щодо підтримки виробництва біоетанолу через зменшення податкового навантаження на користувачів чи накладання штрафів на підприємства, що відмовляються додавати біоетанол до бензину.

Основними чинниками, які матимуть найбільший вплив на визначені аспекти, є поліпшення техніко-технологічної складової виробництва, покладення її на чітку наукову основу, збільшення фінансування виробничих суб'єктів ринку, відрегулювання механізмів ринку. Окремим елементом оптимізації є інтеграція зусиль сільськогосподарських виробників цукрових буряків та цукрових заводів, що передбачає відносини, спрямовані не лише на купівлю-продаж сировини, а стосується й значно глибших аспектів, спрямованих на підтримку аграрних підприємств, введення механізму передоплати за продукцію, забезпечення їх добривами та ресурсами. Окрім зазначеного, потенціал кластера значно посилюється за рахунок поглиблення переробки цукросировини та досягнення високого рівня комплексності. В умовах бурякоцукрового кластеру основні резерви такого зростання криються в більш комплексному використанні побічної продукції цукровиробництва та її переробки за новими технологіями. У науковій літературі з цього приводу переважає традиційний підхід, відповідно до якого значення цукрових буряків не обмежується лише виробництвом з них цукру. В процесі заводської переробки буряків одержують жом і мелясу.

Жом використовують для годівлі тварин, а також для виробництва пектинового клею, що застосовується у текстильному виробництві. Мелясу широко використовують при виготовленні комбікормів. Вона є сировиною для виробництва спирту, гліцерину, харчових дріжджів для хлібопекарської промисловості, молочної та лимонної кислот.

Директор Інституту досліджень цукрових буряків в Геттінгені, професор Бернвард Мерлендер узагалі стверджує про необхідність розглядати цукрові буряки не лише як сировину для виробництва цукру, але й як важливий елемент енергетичної безпеки. При цьому основна увага приділяється можливостям використання їх для виробництва біоетанолу, який у Європі розглядається як важлива обов'язкова добавка до традиційного бензинового пального. Отже, оцінюючи переваги виробництва біогазу з відходів бурякоцукрового виробництва, відзначимо його високий потенціал для кластерного утворення, однією з умов формування якого є максимально глибока переробка продукції та її відходів. Таким чином, на основі зазначеного пропонуємо створити в межах Полтавської області цукровий кластер, основними завданнями якого було б забезпечення узгодженості інтересів усіх учасників, а також максимально глибока переробка продукції та відходів з метою підвищення ефективності його функціонування.

У Полтавській області є багато передумов для створення бурякоцукрового кластеру: присутній достатньо розвинений сільськогосподарський сектор; є переробна промисловість (цукрові заводи); функціонують наукові і освітні інститути; є розвинена сфера торгівлі; присутні інституції державного управління; успішно діє вертикально інтегрований бізнес.

Таким чином, Полтавська область має значний ресурсний та трудовий потенціал для подальшого розвитку підприємств бурякоцукрового комплексу. Значення бурякоцукрового комплексу полягає не тільки в забезпеченні потреб людей у цукрі, але і в тому, що він істотно впливає на зайнятість населення й загальну ефективність національного господарства.

На нашу думку, створення бурякоцукрового кластера в Полтавській області дозволить мати важливі переваги:

- підвищується конкурентоздатність учасників кластеру за рахунок впровадження нових технологій;
- прискорюється рух продукції від початкової її стадії до споживача;
- знижується рівень втрат цукросировини та цукру;
- підвищується зацікавленість в об'єктивному визначенні якості сировини (цукристості, забрудненості, виходу цукру тощо);
- економія витрат, оскільки сільськогосподарські господарства та цукрові заводи, що діють спільно, скорочують витрати на виробництво продукції та отримують більшу економічну вигоду;
- консолідоване лобіювання інтересів учасників кластеру в різних органах місцевої влади.

Необхідною умовою функціонування кластеру є розробка етапів його реалізації та розвитку. На I етапі (підготовчому) визначається актуальність, цілі та завдання, потенціал та стратегії кластеру, здійснюється вивчення та оцінка нормативно-правової бази і досліджуються вже існуючі кластери в нашій країні та за її межами. На II етапі (проектному) розробляється, узгоджується та будується модель кластеру, визначаються підприємства-партнери і встановлюються стосунки довіри та порозуміння між ними. Розробляється оперативний план роботи кластеру. Він відображає умови, в яких буде функціонувати кластер, графіки виконання, правила для кожного з учасників, характер взаємодії між ними. На III етапі (реалізаційному) розробляються методи реалізації кластерної моделі та визначаються контролюючі органи.

Кластер здійснює свою діяльність за принципами рівноправності та паритетності всіх учасників, конструктивного діалогу, добровільності вибору форм співробітництва, взаємного інформування і виконання прийнятих на себе зобов'язань відповідно до звичайних господарських договорів, що укладаються безпосередньо між учасниками кластера.

Ми пропонуємо створити раду кластера. Рада кластера є організаційною основою управління всіх взаємопов'язаних елементів структури для розподілення повноважень та відповідальності між учасниками. Рада кластера – це орган, що створюється з метою забезпечення ефективної діяльності кластера з урахуванням інтересів держави, регіону та учасників кластера. Рада кластера та обраний координатор кластеру організаційно регулюють взаємовідносини між окремими учасниками кластера, в тому числі в разі їх будь-якої несумісності. До повноважень, які надані раді кластеру, можна віднести:

- координування діяльності всіх учасників кластеру;
- обговорення та розв'язування проблем взаємовідносин підприємств бурякоцукрового комплексу;
- відстоювання інтересів підприємств – учасників кластеру на місцевому і державному рівні;
- контроль діяльності підприємств бурякоцукрового комплексу;
- розробка програм розвитку кластеру.

До складу ради кластеру будуть входити представники всіх структурних елементів: адміністративні органи влади, наука та освіта, представники інфраструктури, представники сировинних зон цукрових заводів тощо. Склад ради та координатор затверджується на загальних зборах учасників кластера.

Основною рушійною силою кластера є сировинні зони цукрових заводів, тому що саме тут реалізує себе технологічний ланцюг: насінництво – виробництво цукросировини (бурякосійні підприємства) – переробка (цукрові заводи) – реалізація готової продукції (торгівля).

Кластер має певну властиву йому будову. Ядро кластера зазвичай становлять декілька могутніх компаній, що виробляють однотипну продукцію, при цьому між ними можуть зберігатися конкурентні відносини. Це компанії, що здійснюють експорт своїх товарів та послуг за межі регіону (в т.ч. й на національний ринок країни), тому що саме попит на товари і

послуги з боку позарегіональних споживачів означає визнання їх високої конкурентоспроможності [142, с. 31].

Тому необхідно виділити базові підприємства (підприємства-лідери), визначити основних партнерів, ідентифікувати регіональні можливості (умови факторів виробництва, їх якість та ступінь спеціалізації, умови для конкуренції тощо), визначити пріоритетні ринки збуту продукції.

В організаційній структурі бурякоцукрового кластера важливе значення має науковий та освітній потенціал. Сьогодні багато науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів та їх структурні підрозділи не мають практичного зв'язку з реальним сільським господарством. Нині надходить дуже мало заказів на наукові розробки, нові технології, кадри. Формування кластера за участю науки та освіти надає переваги як виробничим структурам, так і науковим установам. В свою чергу вузи мають можливість більш ефективно використовувати науково-технічний потенціал при проведенні досліджень та наданні освітніх послуг. З'являються можливості практичного застосування набутих знань, розширення сфери наукової діяльності, отримання коштів на розвиток за рахунок надання консалтингових та інших послуг, влаштування на роботу спеціалістів, які закінчили вищий заклад, на підприємства за спеціальністю.

Не менш важливим елементом організаційної структури бурякоцукрового кластера є розвинена інфраструктура, яка включає в себе фінансово-кредитні установи (банки, страхові компанії, інвестори), організації обслуговуючого та допоміжного призначення (маркетингові, юридичні, постачальники ресурсів, лізингові компанії, логістична інфраструктура, інжинірингові компанії). Фінансово-кредитні установи кредитують та страхують учасників кластеру, сприяють удосконаленню законодавчої бази, яка регулює правові та фінансово-кредитні відносини в сфері, створюють сприятливі умови для залучення інвестицій учасникам кластеру. Ключовим елементом кластеру є адміністративні органи влади. Державна участь повинна полягати у системі економічних відносин, яка

включає сукупність форм і методів багаторівневого формування бюджетних коштів та їх використання на фінансування цільових програм.

Організаційна структура бурякоцукрового кластеру наведена на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Організаційна структура регіонального бурякоцукрового кластеру

Джерело: систематизовано автором

Кластер може розвиватися за умови створення сприятливого соціально-економічного середовища для розвитку бізнесу. Участь Полтавської обласної державної адміністрації в проєкті має полягати в наступному:

- призначення координатора від місцевої адміністрації;
- регулярна участь у робочих зустрічах, засіданнях підприємств-членів кластеру з метою визначення та розв'язання проблем галузі;
- забезпечення інформаційної підтримки заходів та проектів в рамках розвитку кластеру;
- координація діяльності учасників кластеру щодо підвищення якості місцевої продукції галузі;
- залучення представників підприємницьких структур до формування кластеру;
- ініціювання заходів з посилення захисту товаровиробників в умовах розвитку відкритості вітчизняного ринку.

Важливим елементом організаційної структури бурякоцукрового кластеру вважаємо створення центру інноваційно-дорадчого забезпечення. Центр інноваційно-дорадчого забезпечення буде займатися дослідженням світових ринків цукру і цукрових буряків, можливих ринків збуту продукції в країні та світі, проводити моніторинг новітніх технологій вирощування та переробки, надавати консалтингові послуги з питань планування, оподаткування, ціноутворення тощо, сприяти залученню інвестицій в галузь.

До бурякоцукрового кластеру можуть приєднуватися сільськогосподарські підприємства-виробники цукрових буряків, сільськогосподарські підприємства тваринницької спеціалізації – споживачі продуктів переробки буряку (жом, патока), спиртові заводи, технологія яких базується на переробці меляси. Також доцільне приєднання до цього кластеру виробників мінеральних добрив.

Організаційно-економічними передумовами створення кластеру є:

- розширення на 15 % площі посіву цукрових буряків;
- підвищення урожайності цукрових буряків на 15-20 %;
- залучення інвестицій до 100 млн. грн щорічно.

На нашу думку, кластерна модель сприяє активізації позитивних змін в місцевому економічному розвитку і є досить прийнятним та ефективним

підходом для розвитку Полтавської області.

Підтвердженням цього є зазначені основні переваги як для підприємств – учасників кластеру, так і для регіону в цілому:

на рівні підприємств:

- цукрові заводи будуть забезпечені гарантованими обсягами сировини;
- сільськогосподарські підприємства-виробники цукрових буряків матимуть гарантований збут цукросировини;

- сільськогосподарські підприємства тваринницької спеціалізації матимуть можливість зміцнення кормової бази;

- спиртові заводи отримають гарантовані обсяги сировини;

- місцевий виробник мінеральних добрив отримає гарантовані обсяги збуту продукції;

на рівні регіону:

- підвищення зайнятості населення (зростання чисельності нових робочих місць на 10-15 %);

- підвищення якості життя (щорічне зростання доходів працівників на 15-20 %);

- підвищення економічного розвитку регіону (збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів на 20-25 %).

Окрім того, існують переваги кластерного підходу для органів влади різного рівня (державних міністерств, регіональних адміністрацій і т.п.), які полягають у тому, що кластер дозволяє комплексно і системно розглядати ситуацію в групі взаємозалежних підприємств, що належать до різних галузей.

Крім того, кластерний підхід надає можливості використовувати як «стрижень» стратегії розвитку кластера ініціативи, висунуті та реалізовані лідерами бізнесу, які, таким чином, гарантовано будуть реалізовані. Цей підхід надає більші можливості для підвищення як конкурентоздатності місцевого бізнесу, так і ефективності соціально-економічної політики влади.

На нашу думку, створення бурякоцукрового кластеру на базі цукрових

заводів надасть можливість поєднання інтересів всіх суб'єктів бурякоцукрового комплексу з метою досягнення найкращих показників їх діяльності при оптимальних витратах (матеріальних і трудових), поліпшити економічні взаємовідносини у бурякоцукровому виробництві. В результаті це дозволить удосконалити систему заготівель цукросировини, скоротити період між вирощуванням цукрових буряків і їх переробкою, оптимізувати відстань щодо перевезень сировини.

Проведене дослідження розвитку бурякоцукрового виробництва показує, що збільшення виробництва цукросировини з високими технологічними якостями є актуальною проблемою для сільського господарства України. Передумовами ефективного виробництва цукрових буряків є визнання на всіх рівнях пріоритетності галузі; підвищення урожайності й якості за рахунок впровадження інтенсивних технологій; поглиблення спеціалізації і концентрації бурякоцукрового виробництва [45, 56, 133, 134, 135, 171].

Цукрові буряки – культура, вирощування якої потребує точних знань, професіоналізму і капіталовкладень. Не обґрунтовані економічно і технологічно високі затрати на насіння, засоби захисту, паливо і добрива навіть за врожайності 50,0 і більше т/га можуть знизити рентабельність вирощування аж до збитковості.

Для покращення урожайності та збільшення валових зборів цукрових буряків та виробництва цукру необхідно застосовувати сучасні технічні засоби від обробітку ґрунту і до переробки цукрових буряків на цукор. Через нестачу обігових коштів багато підприємств бурякоцукрової галузі постають перед проблемами щодо забезпечення високопродуктивними сортами і гібридами, відсутність необхідних засобів захисту рослин від бур'янів, шкідників і хвороб, втрат цукрових буряків при збиранні, транспортуванні та зберіганні, недостатньої кількості та високого рівня зношення сільськогосподарської техніки та інших засобів при виробництві цукрових буряків, зношеності потужностей цукрових заводів, що значно впливає на

витрати на виробництво цукру [97].

В інтенсивному землеробстві врожайність культури залежить від природної родючості ґрунту і погоди на 25 %. При цьому на добрива припадає 30-60 %, якісне насіння – 5-20 % і засоби захисту рослин – 5-15 %. Для формування високопродуктивних посівів цукрових буряків потрібен певний оптимум комплексу природних факторів. Причому головне тут полягає у відповідності граничних лімітів таких основоположних факторів і ресурсів, як вода (волога), тепло, ФАР, основні елементи родючості ґрунту. В свою чергу, цей комплекс має певну специфіку для тих чи інших географічних районів, що визначає їх бурякопридатність [31, 45, 70, 132, 145].

Застосування інтенсивної технології вирощування цукрових буряків дає можливість отримувати збір коренеплодів на рівні 50,0-60,0 т/га. Цукрові буряки дуже вимоглива культура до попередників. Причому великий вплив на врожайність коренеплодів мають не тільки попередники, а й культури, що вирощуються перед попередниками. Раціональне розміщення цукрових буряків у сівозміні – основа підвищення продуктивності культур сівозміни. Найвищі врожаї коренеплодів у районах достатнього зволоження збирають, коли розміщують їх після озимої пшениці в ланці з багаторічними бобовими травами одного року використання. Багаторічні бобові трави збагачують ґрунт азотом, органічними речовинами, підвищують його родючість, сприяють очищенню полів від бур'янів. На посівах озимої пшениці є можливість за допомогою гербіцидів другий рік поспіль тримати поле чистим від бур'янів. Прикладом універсальної динамічної сівозміни може бути наступна: 1) конюшина, 2) озима пшениця, 3) цукровий буряк, 4) ярий ячмінь з підсівом конюшини [45, 56, 132, 133, 135, 171].

Цукрові буряки формують основну частину врожаю в ґрунті і є вимогливими до стану орного шару. Тому своєчасний і якісний обробіток ґрунту має надзвичайно велике значення для формування високого врожаю коренеплодів. Основний обробіток ґрунту повинен забезпечити знищення

бур'янів, покращення фітосанітарного стану, нагромадження і збереження вологи, створення оптимальних агрофізичних умов для росту рослин.

При освоєнні інтенсивних технологій у виробничих умовах особливу увагу слід приділити правильному вибору норм та співвідношень елементів живлення. Технологія в буряківництві як система агротехнічних прийомів і матеріально-технічних засобів, спрямованих на виробництво конкурентоспроможної продукції та відновлення родючості ґрунту, історично змінювалася у зв'язку з розвитком продуктивних сил і науково-технічного прогресу. В цілому ж характер технології як способу виробництва визначається рівнем розвитку продуктивних сил, економічними, соціальними та демографічними особливостями країни, регіону, конкретного господарства.

За рівнем ресурсного забезпечення, використання засобів, прийомів виробництва, ручної праці технології у буряківництві умовно можна поділити на екстенсивні, індустріальні інтенсивні та проміжні, або інтегровані.

Для екстенсивної технології характерним є: максимальне обмеження енергетичних, матеріальних і ресурсних вкладень, виключення агрохімічних речовин, максимальне обмеження використання механізмів; екстенсивних сортів низьких репродукцій, а часто й знеособленого насіння, частково органічних добрив.

Характерні ознаки індустріальної інтенсивної технології: концентрація енергетичних, матеріальних і фінансових вкладень на одиницю площі, використання ефективніших засобів виробництва – нових сортів, гібридів, агрохімічних речовин; машин і механізмів; застосування ефективніших технологічних процесів, передових методів організації праці, новітніх досягнень науки і техніки.

Проміжна, або інтегрована, технологія поєднує використання як новітніх засобів виробництва, виробничих процесів, технічних засобів, методів регулювання родючості ґрунту, захисту культур від шкочинних

об'єктів, так і біологічних методів, придатних для екстенсивної технології.

На підставі тривалих досліджень, узагальнення історичного досвіду вирощування цукрових буряків в Україні вченими Інституту цукрових буряків НААНУ змодельовано й апробовано кілька варіантів технологій вирощування цукрових буряків, яким присвоєно умовні назви: українська індустріальна, зарубіжна індустріальна, українська інтегрована (проміжна), екстенсивна [45, 132, 171, 176].

Таким чином, організаційно-економічні напрями розвитку бурякоцукрового виробництва пов'язані з його інтенсифікацією за умови дотримання оптимального співвідношення між посівними площами, урожайністю та виробничими потужностями переробних підприємств. Чинниками підвищення урожайності цукрових буряків і їхньої цукристості мають стати не тільки активне використання передових зарубіжних інноваційних технологій, а й подальше укрупнення посівів. Агропромислові холдинги через кластери мають пов'язуватись із потужними науково-дослідними установами, вітчизняним машинобудуванням та ринковою інфраструктурою, що дасть змогу підвищити рентабельність виробництва цукрових буряків за рахунок зниження їхньої собівартості й стане поштовхом для розвитку усіх сфер бурякоцукрового виробництва.

3.2. Шляхи удосконалення державного регулювання розвитку та підтримки бурякоцукрового виробництва

Як уже встановлено нами, сучасний період розвитку цукробурякового виробництва у світі характеризується його зростанням у країнах-імпортерах цукру і підвищенням рівня самозабезпеченості внутрішнього ринку цукру з цукрових буряків.

Зменшуючи посіви, ці країни нарощують рівень урожайності культури, збільшують обсяги виробництва цукру. Збільшення обсягів виробництва

часто супроводжується заходами з обмеження імпорту цукру.

Виробництво цукрових буряків характеризується такими особливостями, які варто враховувати в державному регулюванні для підвищення його ефективності. По-перше, дані свідчать про існування залежності між величиною оброблюваних площ та врожайністю. По-друге, поряд із розміром посівних площ велике значення має ефективність виробництва цукрових буряків за однакових виробничих витрат. Дані Інституту економічних досліджень та політичних консультацій свідчать, що більшість виробників цукрових буряків в Україні мали низький показник ефективності виробництва. Це зумовлено низьким рівнем якості управління сільськогосподарськими підприємствами, неоптимальною практикою господарювання (низька якість насіння, висока щільність посівів, низьке використання факторів виробництва), невідповідним технічним устаткуванням тощо. Отже, навіть за незмінних витрат Україна могла би підвищити валовий збір цукросировини під час досягнення вищого рівня ефективності виробництва. При цьому внаслідок недостатньої ефективності у виробництві цукрового буряка природно-кліматичні переваги бурякосіючих областей фактично нівелюються.

По-третє, виробництво цукрових буряків, яке досягає врожайності більше 50 т/га, може бути навіть більш конкурентоспроможним, ніж насіння рапсу або соняшнику, проте досягнення високої урожайності (а отже, і включення цукрового буряку до сівозміни) вимагає достатніх оборотних коштів. Існує позитивна залежність між витратами виробників та врожайністю. Вирощування цукрового буряка є дорожчим, ніж, скажімо, соняшнику або пшениці [170, с. 205-215]. Важливим фактором, який сприяє спеціалізації певних господарств на вирощуванні цукрового буряка, є те, що отримання високої врожайності потребує кваліфікованого персоналу, зокрема ефективного менеджменту. За своєю суттю, це достатньо складне і вимогливе з технологічної точки зору підприємництво, у якому важливим є формування стабільних учасників ринку, накопичення професійного досвіду.

Самі лише сприятливі природно-кліматичні умови не гарантують успіх цього бізнесу. Таким чином, державна політика щодо бурякоцукрового виробництва має бути спрямована на підтримку саме великих спеціалізованих господарств, які розміщені насамперед у бурякосіючих областях (Вінницька, Волинська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Черкаська). Фінансова підтримка господарств із нижчим рівнем врожайності, на наш погляд, може застосовуватися лише як тимчасовий захід для відновлення посівних площ і обов'язково має супроводжуватися стимулами для ефективного виробництва.

Технологічні особливості виробництва цукрового буряка, які впливають на зміст державної політики з підвищення його ефективності, полягають також у тому, що цукровий буряк вирощується лише у сівозміні, тому постачати його для промислової переробки можуть господарства, а не самі цукрові заводи. Недотримання вимог щодо сівозміни ставить під загрозу сировинну базу цукрових заводів. Крім того, цукровий буряк чутливий до зміни погодних умов, що зумовлює необхідність диверсифікації фінансових ризиків шляхом включення до сівозміни ще кількох конкурентоспроможних культур. Перспективним є розвиток тваринницького напрямку на власній кормовій базі.

Ефект масштабу також спостерігається і у виробництві цукру. Чим більша середньодобова переробна потужність цукрового заводу і довший період сокододування, тим нижчою є собівартість виробленого цукру [71, с. 59-61]. Реструктуризація цукрової промисловості в інших країнах якраз і полягала в укрупненні цукрових заводів, зменшенні їх загальної кількості під час збільшення тривалості періоду виробництва цукру до оптимальної та достатньому завантаженні переробних потужностей цукросировиною [170, с. 240-247].

Таким чином, ефективний розвиток бурякоцукрового виробництва є можливим за дотримання таких умов:

1) виробники цукру повністю забезпечуються власною сировиною для переробки;

2) необхідність дотримання оптимальних розмірів посівних площ та переробних потужностей, що вимагає капіталовкладень у збільшення переробних потужностей цукрових заводів та наявності оборотних коштів для фінансування затрат з виробництва цукрового буряку відповідно до технологічних вимог;

3) необхідність одночасного обладнання цукрових заводів потужностями як для переробки цукрового буряку, так і цукру-сирцю;

4) наявність у цукрових заводів технологічного обладнання для виробництва біопалива.

За цих умов виробники матимуть можливість балансувати між різними видами продукції залежно від цінової кон'юнктури та зберігати посівні площі цукрового буряку. Практика свідчить, що за кризових умов та в наявному інституційному середовищі успішно розвиваються вертикально інтегровані великомасштабні структури, які самостійно забезпечують функціонування усього маркетингового ланцюжка від виробництва цукрового буряку до реалізації цукру. Цьому сприяє забезпечення цукрових заводів дешевшою власною сировиною, диверсифікація ризиків і можливість використання ефекту масштабу. Вертикально інтегровані бізнес-структури (цукрові холдинги) здатні самі забезпечувати себе сировиною і не потребують такого інструменту державної підтримки, як мінімальна ціна на цукровий буряк. Саме агрохолдинги мають низку безперечних конкурентних переваг перед іншими формами ведення аграрного бізнесу, зокрема кращий доступ до фінансових ресурсів, у тому числі до дешевших кредитів закордонних банків та міжнародних фондів майданчиків, що є вирішальним чинником успіху бурякоцукрового виробництва.

Важливим резервом підвищення урожайності й цукристості цукрового буряку є активне використання інноваційних розробок, новітніх інтенсивних технологій. Цього можна досягти за допомогою використання у виробництві

цукрових буряків на взаємовигідних засадах науково-дослідного та інноваційного потенціалу профільних науково-дослідних установ, насінневих заводів. В наш час практично втрачено організаційно-економічний механізм взаємодії науки та аграрного виробництва. Альтернативою в сучасних умовах може бути використання кластерного підходу до вирішення науково-виробничих завдань.

Проведені дослідження свідчать, що державну підтримку у бурякоцукровому виробництві варто спрямовувати насамперед на підвищення ефективності виробництва та стандартів якості продукції. Водночас, світовий досвід вказує на необхідність збереження державного регулювання в аграрному секторі з огляду на високу чутливість сільгосподарського виробництва до зовнішніх впливів та пов'язаний із цим нестійкий характер цін на продукцію і доходів виробників. Тобто для ефективного ринкового розвитку бурякоцукрового виробництва потрібно забезпечувати комбінацію елементів конкуренції та державного регулювання. Держава повинна створити у бурякоцукровому комплексі конкурентне середовище для того, щоб капіталомістке та пов'язане з ризиками неврожаю виробництво цукру концентрувалося у найбільш ефективних виробників.

Нагальною проблемою вітчизняних виробників цукру та цукровмісних продуктів є розширення ринків збуту продукції. Важлива роль у цьому процесі належить державі. Як один зі шляхів доступу до ринку цукру ЄС можна запропонувати організацію спільного підприємства (можливо, з використанням механізму державно-приватного партнерства) за участю європейських інвесторів для організації експортних поставок цукру відповідно до стандартів якості Європейського Союзу.

Підвищенню ефективності функціонування бурякоцукрового комплексу України сприятиме цілеспрямована державна підтримка розвитку виробництва біопалива (біоетанол, біогаз) на базі цукрових заводів. В умовах невизначеності вітчизняного ринку цукру й цукристих продовольчих товарів

на міжнародному рівні цукор, який виробляється понад потребу внутрішнього ринку, доцільно виробляти у вигляді сиропу, що служить сировиною для подальшого виробництва біологічних видів пального, зокрема паливного етанолу як добавки до бензинів.

Оскільки цукрові заводи в регіонах розміщені, як правило, поблизу невеликих міст та селищ, то їх перепрофілювання на виробництво біоетанолу збереже робочі місця та розв'яже низку соціально-економічних проблем. Для цього потрібні системні інвестиції у перепрофілювання цукрових заводів та у відродження розвитку буряківництва. Водночас має бути сформована виважена політика держави з підтримання розвитку як біоетанолової галузі, так і буряківництва та опрацьовані необхідні мотиваційні заходи щодо організації інтегрованих формувань, функціонування яких базуватиметься на спільному економічному інтересі й відповідальності за результативність розвитку галузі буряківництва та функціонування бурякоцукрового виробництва в цілому.

Територіальна концентрація виробничих потужностей вирощування цукрових буряків, цукрових та спиртових заводів – це умова, сприятлива для використання цукрових буряків не тільки для випуску цукру, а й виробництва біоетанолу.

Спрямування вільних потужностей спиртових заводів на виробництво біоетанолу-сирцю з подальшою переробкою в біоетанол на великих заводах із зерновою сировиною дасть змогу значною мірою вирішити їх сировинну та екологічну проблему, зберегти робочі місця, зняти соціальне напруження в місцях розташування цих заводів, забезпечити надходження податків до місцевих бюджетів та раціонально використати післяспиртову барду на відгодівлю худоби.

В умовах функціонування регульованої ринкової економіки ефективність і подальший розвиток бурякоцукрового виробництва повинен досягатися за рахунок раціонального поєднання дієвих ринкових і державних регуляторів, що діють на основі об'єктивних економічних законів.

Під раціональним поєднанням державного і ринкового регулювання бурякоцукрового виробництва потрібно розуміти використання систем, форм, методів та інструментів, які втілюють у собі поєднання ринкових регуляторів функціонування і відтворення виробництва та державного регулювання [46].

Для стабілізації й урегулювання насіннєвого ринку цукрових буряків України необхідно [159, с 101]:

- створити декілька селекційно-насіннєвих підприємств на приватній або державно-приватній основі з повним циклом усього технологічного процесу – від виведення гібридів до виробництва та реалізації фабричного посівного матеріалу, які конкурували б з іноземними аналогами. Створені вони можуть бути на базі провідних українських компанії у даній галузі (ТОВ «Астарта-Київ» та ін.), а також державою на основі науково-дослідних інститутів і дослідно-селекційних станцій;

- визначити державний орган, який координував би процеси виробництва та реалізації насіння цукрових буряків, а також ринкові відносини у цій сфері;

- поширити дію «Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для селекції в рослинництві», на часткову компенсацію вартості робіт у насінництві;

- здійснювати державну підтримку 1 га посівів маточних коренеплодів і посадки насінників у період відновлення галузі насінництва цукрових буряків (розмір відшкодувань у сучасних умовах має становити 5,0-5,5 тис. грн/га);

- матеріально заохотити споживачів вітчизняного насіння за рахунок відшкодування з бюджету частини його вартості;

- відновити практику матеріального стимулювання авторів вітчизняних гібридів залежно від фактичних площ посіву виведених ними сортів, а також виробників насіння за реалізацію високоякісного посівного матеріалу зі схожістю 97-98 %;

- здійснювати державну підтримку 1 га посівів цукрових буряків для виробництва цукру в межах квоти «А» лише за умови вирощування їх з насіння гібридів української селекції тощо.

Дослідження регуляторного впливу держави на стан розвитку бурякоцукрового виробництва та ринку цукру дає підстави для поділу методів державного впливу на загальнодержавні (фінансово-кредитна політика, податкова система, зовнішнь-торговельні відносини тощо) та внутрішньогалузеві, основними завданнями яких має бути збалансування економічних інтересів та забезпечення взаємовідносин учасників ринку та виробничого процесу.

Аналіз світового досвіду [17, 47, 150] регулювання ринку цукру показує, що цей процес охоплює: захист власного виробництва; формування інтервенційних цін; запровадження квот; реформування й реструктуризацію цукробурякової галузі; стимулювання інвестування і кредитування розвитку виробництва.

Як свідчить практика, на ринку цукру діють цільові, інтервенційні, граничні й інші види цін. Зокрема, цільова ціна, що відповідає умовам оптової ціни на цукор, встановлюється для районів з найбільшим дефіцитом цукру. Вона забезпечує бажаний рівень, який досягається за рахунок збалансування попиту і пропозиції на цукор в умовах дотримання вільної ринкової конкуренції.

Для стабілізації ринку цукру використовується інтервенційна ціна, що фактично є мінімальною гарантованою ціною на цукор, за якою закупівельно-збутові організації зобов'язані скуповувати необхідну кількість цукру в умовах падіння ринкових цін. У тих країнах, де відсутнє самозабезпечення цукром внаслідок несприятливих умов (високий рівень витрат на виробництво, низька урожайність цукрових буряків) встановлюється підвищена інтервенційна ціна.

Чиста базисна ціна, основною функцією якої є встановлення мінімальної гарантованої ціни на цукрові буряки, застосовується у

розрахунках із фермерами і визначає рівень їх доходів. В свою чергу, мінімальна гарантована ціна на цукрові буряки використовується під час встановлення квот на виробництво цукру та регулювання обсягів виробництва коренеплодів.

Враховуючи наявну систему державної підтримки, а також результати проведеного в ході попередніх етапів аналізу, заходами державної підтримки розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні мають бути:

- стимулювання економічної ефективності вирощування цукрових буряків через надання дотацій на гектар посівів цукрових буряків в залежності від продуктивності виробництва;

- активізація товарних та фінансових інтервенцій на ринку цукру;

- компенсація відсоткових ставок за кредитами, залученими цукровими заводами для закупівлі цукрових буряків з метою виробництва цукру квоти «А»;

- пільгове кредитування заходів з підвищення енергонезалежності цукрової галузі.

Таким чином, всі ці заходи мають охоплювати найбільш проблемні ланки бурякоцукрового виробництва, що включають в себе: виробництво цукрових буряків (забезпечення відповідної мотивації виробникам з метою унеможливлення подальшого зниження посівних площ), кредитування закупівлі цукрових буряків цукровими заводами (що принесе користь як виробникам цукрових буряків, так і цукровим заводам), оптимізація заходів цінового регулювання (що слугуватиме задоволенню інтересів як виробників, так і споживачів), а також стимулювання оптимізації собівартості виробленого цукру за рахунок переоснащення виробництва.

Довгостроковий розвиток бурякоцукрового виробництва є одним з найбільш важливих в економіці України, потребує якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках та продовольчу безпеку держави. Проте значні коливання закупівельних цін на цукрові буряки, оптово-відпускних цін на цукор, попри

вжиття регуляторних заходів з боку держави, призводять до суттєвих коливань обсягів виробництва продукції. Разом з тим, стратегією розвитку сільського господарства України на період до 2020 року визначено збільшення виробництва цукрових буряків у 2016 році до 26 млн т, у 2020 році – 35 млн т.

Стратегія розвитку галузі передбачає збалансований розвиток усіх форм господарювання та гармонізації інтересів малого, середнього та великого бізнесу, що знайде відображення у структурі виробництва. Якщо у 2011 році частка сільськогосподарських підприємств з площею до 10 тис. га у виробництві цукрових буряків становила 41 %, то у 2020 році – зменшиться до 33 %; фермерських господарств відповідно з 8 до 6%. Проте, питома вага сільськогосподарських підприємств із земельним банком понад 10 тис. га зросте з 43 до 49 %; господарств населення – з 8 до 12 % [87].

Для ефективного розвитку бурякоцукрового виробництва необхідно зформувати збалансовану систему фінансово-кредитного забезпечення за рахунок запровадження іпотечного кредитування та страхування ризиків виробництва. Це дасть можливість забезпечити технічне і технологічне переоснащення підприємств-виробників цукросировини і цукру, запровадити ефективні енергозберігаючі технології та підвищити якість продукції та її конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішніх ринках. Крім того, підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва в Україні можливе внаслідок переоснащення цукрових заводів для виробництва біопалива.

Законодавча та нормативна база має стимулювати зростання обсягів виробництва та споживання продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Тому необхідно розглянути можливість відміни мінімальних закупівельних цін на цукор. В умовах ринкової економіки бізнесу складно реагувати на коливання ринку та утримувати позицію з мінімальною ціною. Тому доцільно обмежитися лише квотуванням обсягів виробництва та реалізації продукції. Це поширений спосіб державного регулювання ринку, в тому числі в європейських країнах, який задовольняє інтереси держави та

бізнесу. При цьому цінові коливання на цукор можливо регулювати шляхом проведення Аграрним фондом закупівель або з державного інтервенційного фонду.

Таким чином, спільними зусиллями аграрного бізнесу та державних владних установ можна підвищити ефективність функціонування галузі та наповнення державного і місцевих бюджетів [30].

В Україні є резерви нарощування виробничих потужностей та обсягів продукції. Так, на сьогодні наявна значна кількість законсервованих цукрових заводів, які при забезпеченні необхідною кількістю сировини можуть відновити свою виробничу діяльність або можуть бути перепрофільовані на виробництво біологічних видів палива.

Стратегічні напрями розвитку бурякоцукрового виробництва, за рахунок оптимального поєднання виробництва цукросировини та цукру, передбачають підпорядкування його діяльності потребам внутрішнього і зовнішнього ринків.

Подальший розвиток бурякоцукрового виробництва України потребує комплексної системи постійних і довгострокових заходів на рівні державної програми з відповідними законодавчими та регулюючими механізмами. Для розв'язання проблеми необхідно забезпечити структурні, функціональні, енергетичні, сировинні та інвестиційні зміни, які повинні визначатися таким комплексом дій:

- розробка програм реструктуризації та технічного переобладнання бурякоцукрового комплексу;
- формування державної політики в сфері виробництва цукрових буряків і цукру та оптової торгівлі цукром, спрямованої на захист економічних інтересів держави, прав споживачів і вітчизняних товаровиробників;
- розробка і здійснення програм організації з виробництва обладнання, приладів, машин та систем для підприємств бурякоцукрового комплексу;
- розробка нормативно-законодавчої бази щодо формування і

подальшого функціонування ринку цукру та продуктів його переробки;

- інтеграція товаровиробників і переробників цукросировини з метою збільшення обсягів виробництва цукрових буряків, зниження їх собівартості та підвищення якості;

- ініціювання заходів для запобігання незаконного ввезення цукру та насіння цукрових буряків;

- розробка спільної програми дій на зовнішніх ринках цукру з метою визначення концепції і вироблення загальної стратегії їх формування;

- співпраця із закордонними спілками цукровиробників;

- налагодження співробітництва з країнами, які не мають власного цукрового виробництва. Таке співробітництво має будуватись на умовах міждержавної виробничої кооперації, використовуючи можливості українських цукрових заводів по переробці цукру-сирцю тростинного;

- вивчення і розповсюдження передового світового досвіду в галузі буряківництва та цукроваріння;

- організація міжнародного навчання спеціалістів, проведення міжнародних виставок, ярмарок, аукціонів, відряджень українських фахівців за кордон та прийому іноземних партнерів;

- створення єдиної електронної інформаційної мережі підприємств і організацій бурякоцукрового комплексу;

- створення інформаційно-технічної бази даних, що стосується виробництва та оптової торгівлі цукром;

- розробка класифікаторів, стандартів на насіння і фабричні цукрові буряки, товарів експлуатаційної надійності, безпеки та інше;

- створення вітчизняних і спільних високопродуктивних гібридів з високою якістю насіння та технологічними якостями сировини;

- збільшення питомої ваги високопродуктивних гібридів з переходом на них протягом 2-3 років на всій площі;

- забезпечення внутрішньої сертифікації насіння еліти і фабричної генерації з видачею сертифіката встановленого зразка;

- вирішення питання щодо реального надання пільгових кредитів, як це передбачено Законом України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру»;

- здійснення оснащення машинно-технологічних станцій при цукрових заводах та забезпечення необхідною кількістю засобів захисту рослин за рахунок виділення коштів по лізингу;

- передбачити державну підтримку в забезпеченні цукрових заводів паливно-мастильними матеріалами;

- переорієнтація цукрових заводів на виробництво цукровмісних продуктів (меляса, сиропи та ін.) для випуску паливного етанолу, використовуючи наявну нормативно-правову базу та напрацьований досвід.

Ситуація у бурякоцукровому виробництві нашої країни потребує негайних спільних дій за участю органів державної влади та виробників цукру для вироблення чіткої спільної стратегії поведінки всіх гравців на ринку.

Для подолання кризових явищ в бурякоцукровому виробництві необхідно, об'єднавши зусилля на державному, галузевому та корпоративному рівні, забезпечити комплекс функціональних, структурних, інвестиційних, енергетичних та сировинних змін, а саме:

- включити програму розвитку бурякоцукрового виробництва до складу аграрного комплексу у програмі «Стратегії реформ-2020», зокрема передбачити конкретні обсяги виробництва цукрових буряків та цукру;

- забезпечити відповідну якість цукру до міжнародних технічних, санітарних та фітосанітарних норм;

- створити ефективні технології вирощування та переробки цукрових буряків;

- запровадити технології виробництва біоетанолу; сучасного енергоощадного обладнання та автоматизованої системи управління процесом цукроваріння;

- створити Асоціацію експортерів цукру;
- відновити членство України в Міжнародній організації цукру та активізувати комерційну дипломатію на цільових закордонних ринках;
- залучити інвестиції у модернізацію техніко-технологічної бази галузі, розвиток інфраструктури логістики та експорту;
- забезпечити закупівлю Аграрним фондом цукру білого квоти «А» у його виробників для формування державного інтервенційного фонду у обсягах, передбачених законодавством;
- забезпечити підготовку висококваліфікованих кадрів, передусім в аграрних ВНЗ України.

При формуванні функцій державного регулювання бурякоцукрового виробництва важливе значення необхідно надавати визначенню цілей, завдань і моделей їх виконання, оскільки від цього буде залежати стратегічний розвиток бурякоцукрового виробництва та якість ліквідації системних проблем, негативних тенденцій, накопичених за роки реформування аграрного сектора.

Стратегічні цілі державного регулювання бурякоцукрового виробництва повинні бути спрямовані на:

- розробку та затвердження правового підґрунтя розвитку аграрного виробництва;
- визначення цілей розвитку бурякоцукрового виробництва, спрямованих на ефективне використання виробничих ресурсів у ньому;
- вирівнювання сукупного попиту і сукупної пропозиції на ринку цукру;
- підтримання стабільної економічної ситуації в галузі;
- перерозподіл доходів, спрямованих на згладжування відмінностей в доходах сільськогосподарських виробників;
- захист внутрішнього продовольчого ринку;
- забезпечення і підтримання продовольчої та енергетичної безпеки в

країні.

Для досягнення цілей та ефективного вирішення поставлених завдань державі необхідно визначити конкретні індикатори, які повинні відповідати певним критеріям:

- відображати конкретні бажані досягнення, а не способи їх реалізації;
- стимулювати розробку конкретних дій і бути досить детальними, щоб бути зрозумілими і вказувати чіткий напрям;
- бути кількісно вимірними, щоб можна було оцінювати ступінь їх досягнення;
- точки зростання повинні бути геометрично прогресивними, спрямованими на посилення економічного зростання;
- враховувати наявні ресурси;
- мати тимчасові обмеження виконання поставлених завдань.

Державне планування має забезпечувати умови для відкриття нових високотехнологічних виробництв переробних підприємств, конкуренції вітчизняних товаровиробників на внутрішньому і зовнішніх ринках, створення агросектора з рівноправним ринком збуту виробленої продукції в Україні, експортоорієнтованого і багатоукладного національного агробізнесу з елементами концентрації, кооперації, спеціалізації, де держава повинна взяти на себе питання регулювання на внутрішньому ринку надлишку і дефіциту цукру за допомогою державних інтервенцій.

Виходячи з цього, визначено основні завдання державного регулювання бурякоцукрового виробництва:

- розвиток сільськогосподарських і переробних виробництв;
- імпортозаміщення та забезпечення продовольчої безпеки країни;
- збереження балансу і паритету сільського господарства по відношенню до інших галузей вітчизняної економіки;
- надання державної підтримки товаровиробникам на зовнішніх і внутрішніх ринках;

- підвищення рівня зайнятості на селі.

Обов'язковою умовою ефективності функціонування механізму державного регулювання є дотримання принципів реалізації стратегічного розвитку бурякоцукрового виробництва:

- дотримання загальнонаціональних інтересів;
- систематичний аналіз і контроль результативності державних заходів;
- нарощування інвестиційного та інноваційного потенціалу бурякоцукрового виробництва;
- розвиток спеціалізації, кооперації, кластеризації і концентрації бурякоцукрового виробництва;
- впровадження інноваційних технологій виробництва та переробки цукрових буряків;
- нарощування експортного потенціалу галузі;
- відповідності вимогам національних стандартів і технічних регламентів, правил СОТ та інших міждержавних угод;
- екологізація і захист навколишнього середовища.

Досягнення стратегічних цілей, поставлених завдань і дотримання зазначених принципів дозволить вивести бурякоцукрове виробництво на якісно новий етап розвитку, забезпечити соціальний розвиток села, підвищити добробут населення бурякосіючих територій і досягти продовольчу безпеку та зміцнити енергетичну безпеку країни.

На основі проведеного дослідження нами запропоновано механізм державного регулювання бурякоцукрового виробництва, спрямований на забезпечення необхідної кількості якісного і доступного для населення цукру.

Цей механізм включає взаємопов'язані місію, стратегію, цілі, задачі, принципи, інструменти регулювання, заходи та ресурси; результатом дії такого механізму є реалізація принципів гарантування продовольчої й зміцнення енергетичної безпеки держави (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Модель механізму державного регулювання бурякоцукрового виробництва

Джерело: розроблено автором

Перераховані вище цілі, завдання та напрями державного регулювання бурякоцукрового виробництва базуються на вирішенні проблеми збереження та примноження ресурсного потенціалу аграрного сектору. Для цього використовується системний підхід державного регулювання, спрямований на раціональне використання наявних ресурсів. Відповідно, в сучасних умовах актуальним є виділення ресурсів в механізмі державного регулювання бурякоцукрового виробництва, оскільки за відсутності або дефіциту ресурсів ефективне функціонування механізму державного регулювання неможливо.

Таким чином, нами встановлено, що державну підтримку бурякоцукрового виробництва варто спрямовувати, передусім, на підвищення ефективності виробництва та стандартів якості продукції. Світовий досвід вказує на необхідність збереження державного регулювання в аграрному секторі з огляду на високу чутливість сільськогосподарського виробництва до зовнішніх впливів та пов'язаний з цим нестійкий характер цін на продукцію і доходів виробників. Отже, для ефективного ринкового розвитку бурякоцукрового виробництва потрібно забезпечувати комбінацію елементів конкуренції та державного регулювання. Держава має створити в бурякоцукровому виробництві конкурентне середовище для того, щоб капіталомістке та пов'язане з ризиками неврожаю виробництво цукру концентрувалося у найбільш ефективних виробників.

3.3. Перспективи розвитку виробництва цукрових буряків як сировинної бази для отримання цукру та біоетанолу

Невиваженість політики державних органів влади щодо розвитку бурякоцукрового виробництва та недосконалість цінового механізму призвели до втрати у сільськогосподарських товаровиробників інтересу до вирощування цукрових буряків. Це, в свою чергу, спричинило

недонавантаження виробничих потужностей багатьох цукрових заводів.

Значні резерви відновлення виробництва цукрових буряків в Україні пов'язані з енергетичними чинниками, оскільки з категорії сировини для виготовлення продуктів харчування буряки перемістилися в категорію енергетичних продуктів. Використання побічної продукції виробництва цукру для виготовлення біоетанолу сприятиме збільшенню потреби в сировині та підвищенню ефективності виробництва цукрових буряків. Тому Україна, яка може виробляти цукор та енергетичні продукти із цукрових буряків, повинна активно розвивати галузь буряківництва з метою забезпечення своєї не тільки продовольчої безпеки, а й економічної незалежності.

В умовах загострення проблеми забезпечення України енергоносіями доречно прискорити та урізноманітнити виробництво альтернативних видів палива (зокрема біоетанолу), що набуває особливої важливості під час фінансово-економічної кризи, яка провокує низку соціальних негараздів, пов'язаних зі зниженням рівня зайнятості населення на традиційних виробництвах.

В умовах кризи в цукробуряковій галузі, загострення проблеми забезпечення України енергоносіями та зменшення попиту на білий буряковий цукор доречно прискорити виробництво біоетанолу на основі цукрових буряків. Традиційним для України є виробництво біоетанолу з відходів цукробурякового виробництва – меляси, проте його можна виробляти і з проміжних продуктів переробки солодких коренеплодів: бурякового (дифузійного) соку, цукрового сиропу, зеленої патоки тощо. Саме використання проміжних продуктів дає змогу збалансувати потреби України в цукрі та зберегти й розширити земельні площі під вирощування цукрових буряків за рахунок виробництва біоетанолу.

Останніми роками у світі стрімко розвивається виробництво біоетанолу, особливо у США та Бразилії. У цих країнах найрозповсюдженішими є паливні суміші з вмістом етанолу 5,7 та 10 %. У

Бразилії на виробництво етанолу використовується близько половини урожаю цукрової тростини, країна є найбільшим у світі експортером цієї продукції.

Сировиною для виробництва біоетанолу можуть бути сільськогосподарські культури та продукти їх переробки з високим вмістом цукру або крохмалю, зокрема цукрові буряки. Можливі декілька варіантів переробки цукрових буряків на біопаливо. Традиційним вважається випуск біоетанолу з відходів бурякоцукрового виробництва – меляси, проте, слід вбачати можливим отримання спирту з проміжних продуктів переробки солодких коренеплодів: бурякового (дифузійного) соку та цукрового сиропу (додаток Д.1) [13].

Цукрові буряки як коренеплід є не тільки сировиною для виробництва цукру. Продукція, що отримується в процесі переробки, може слугувати джерелом для виготовлення поновлюваних видів енергетичних продуктів – біоетанолу, газу та ін., виробництва й використання яких стимулюється у всіх розвинених країнах світу.

В умовах невизначеності вітчизняного ринку цукру й цукристих продовольчих товарів на міжнародному рівні цукор, який виробляється понад потребу внутрішнього ринку доцільно виробляти у вигляді сиропу, що служить сировиною для подальшого виробництва біологічних видів пального, зокрема паливного етанолу як добавки до бензинів.

Вузькоспеціалізоване виробництво вітчизняної цукрової промисловості обмежує спектр використання її продукції. Запропонована схема виробничої диверсифікації дасть можливість переробним підприємствам розширити асортимент пропозиції (додаток Д.2), зайняти нові ринкові сегменти, поглибити внутрішньо- й міжгалузеву інтеграцію, уникнути низки комерційних ризиків. Дослідженням встановлено, що виділений нами другий рівень виробничої диверсифікації (виробництво цукру-рафінаду, пресованого цукру, високооктанової добавки, лимонної й молочної кислот, фруктових сиропів та ін.) не застосовується в цукровій галузі, а внутрішні потреби у

відповідній продукції задовольняються через імпортування або налагодження їх виробництва в інших, зокрема, кондитерській галузі.

Перспективним напрямом товарної диверсифікації є налагодження технології з виробництва пектину на малопотужних цукрових заводах. За нашими підрахунками, наявні переробні потужності таких підприємств дають змогу повністю забезпечити соціально необхідні обсяги виробництва пектину. Стрімкий розвиток вітчизняної лікєро-горілчаної та хімічної галузей економіки, а також високий попит на харчовий і технічний спирти за кордоном розкривають перспективи для горизонтальної диверсифікації виробництва на цукрових заводах.

Проте, найбільш довгоочікуваним впровадженням для України на шляху розвитку біотехнологій є удосконалення нормативної правової бази. Важливим кроком на шляху розвитку біоенергетики в Україні стало прийняття 24 травня 2012 року Верховною Радою України законопроекту про розвиток виробництва та споживання біологічних палив, що визначає правові засади регулювання обігу (виробництва і споживання) біологічних палив, які базуються на основі використання джерел відновлюваної сировини та біохімічних методів її переробки.

Оскільки цукрові заводи в регіонах розміщені, як правило, поблизу невеликих міст та селищ, то їх перепрофілювання на виробництво біоетанолу збереже робочі місця та розв'яже низку соціально-економічних проблем. Для цього потрібні системні інвестиції у перепрофілювання цукрових заводів та у відродження розвитку буряківництва. Водночас, має бути сформована виважена політика держави з підтримання розвитку як біоетанолової галузі, так і буряківництва та опрацьовані необхідні мотиваційні заходи щодо організації інтегрованих формувань, функціонування яких базуватиметься на спільному економічному інтересі й відповідальності за результативність розвитку галузі буряківництва та функціонування цукробурякового виробництва в цілому.

Поєднання виробництва біоетанолу в умовах цукробурякового заводу

із частини дифузійного соку та невеликої кількості густих напівпродуктів продуктового цеху (зеленої патоки першого чи другого продуктів) з виводом решти зеленої патоки на зберігання (під час сезону цукроваріння) та продовження виробництва біоетанолу із зеленої патоки після завершення сезону цукроваріння дозволяє реалізувати наступні переваги:

- переробляти значну кількість цукрових буряків без обмежень, пов'язаних з розміром квоти на білий цукор-пісок;

- в залежності від кількості наявної сировини (цукрових буряків) маніпулювання відбором дифузійного соку та відтоками дозволяє легко змінювати в залежності від попиту вид та кількість отриманої продукції (цукру-піску, біоетанолу та ін.);

- за правильної організації збільшити тривалість роботи підприємства до 180-200 діб на рік та створити додатково на кожному цукровому заводі 20-25 робочих місць;

- зменшити витрати палива на переробку цукрових буряків, оскільки виключення однієї чи двох ступенів кристалізації може до 20 % скоротити загальні витрати палива;

- підвищити якість цукру-піску за рахунок неповернення на першу кристалізацію основної маси нецукрів з клеровками вторинних кристалізацій;

- зменшити витрати вапнякового каменю та вугілля за рахунок можливого використання вуглекислого газу, що утворюватиметься під час бродіння та задіяння в обороті для процесу дифузії після спиртової барди;

- в перспективі можливе вдосконалення технології очищення дифузійного соку в технологічній схемі отримання цукру з буряків за рахунок виведення напівпродуктів сокоочисного відділення (наприклад, суспензії осаду попередньої дефекації) на виробництво біоетанолу, що суттєво підвищить ефект очищення дифузійного соку та сприятиме скороченню витрат вапна на 0,6-0,8 % CaO до кількості буряків.

Територіальна концентрація виробничих потужностей вирощування цукрових буряків, цукрових та спиртових заводів – це умова, сприятлива для

використання цукрових буряків не тільки для випуску цукру, а й виробництва біоетанолу.

Спрямування вільних потужностей спиртових заводів на виробництво біоетанолу-сирцю з подальшою переробкою в біоетанол на великих заводах із зерною сировиною дасть змогу значною мірою вирішити їх сировинну та екологічну проблему, зберегти робочі місця, зняти соціальне напруження в місцях розташування цих заводів, забезпечити надходження податків до місцевих бюджетів та раціонально використати післяспиртову барду на відгодівлю худоби.

Біоетанол – спирт етиловий, зневоднений, виготовлений з біологічно відновлюваної сировини, як пальне може використовуватись у звичайних двигунах у вигляді 15 % суміші з бензином без зміни їх конструкції. Додавання етанолу до бензину підвищує октанове число останнього. Встановлено, що кожні 3 %, що додаються до бензину, збільшують його октанове число на 1-1,5 одиниці. В Україні біоетанол виробляється в основному державними спиртовими заводами за наявності у них ліцензій, переліки яких визначаються Кабінетом Міністрів України.

За розрахунками В. І. Топіхи та В. І. Гавриша [156], найбільший вихід етанолового спирту з одиниці площі в умовах України дають цукрові буряки. В цукровій галузі України задіяні близько 120 заводів, проте низька їх завантаженість негативно впливає на ефективність галузі. Більшість потужностей цих заводів можна перепрофілювати на виробництво етилового спирту. Якщо довести річне виробництво цукрового буряку в Україні до рівня 1990 року (44,3 млн. т), то з цієї сировини можна виробити (окрім необхідного країні цукру) до 2,2 млн. м³ етилового спирту [139].

В країнах Західної Європи етанол вже давно використовують як добавку до бензину. Екологічна та енергетична кризи спричинили у світі активізацію виробництва біоетанолу. За даними Міжнародного Енергетичного Агентства «International Energy Agency», в світі більше половини виробленого етанолу використовується як біопаливо. За різними

джерелами в останні двадцять років виробництво етанолу у світі збільшилось у 8 разів – від 32 до 50 млрд літрів, з них близько 4 млрд л – харчового, 8 млрд – для хімічної промисловості та пального. В найближчі роки його виробництво зросте до 60 млрд л щорічно [50].

Із розрахунку на 1 га площі цукрових буряків виробництво біоетанолу різнитиметься не тільки від виходу з одиниці сировини, а й урожайності культури. Так, при врожайності коренеплодів 350 ц/га з 1 га можна отримати до 3500 л біоетанолу, а за врожайності 600 ц/га – до 6 тис. л (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Виробництво біоетанолу з цукрових буряків із розрахунку на 1 га при різних рівнях врожайності коренеплодів і виході спирту, л/га

Урожайність, ц/га	Вихід біоетанолу з 1 т цукрових буряків	
	80 л	100 л
350	2800	3500
400	3200	4000
450	3600	4500
500	4000	5000
550	4400	5500
600	4800	6000

Джерело: [147]

Відповідно до технологій, які діють на вітчизняних спиртових заводах, з 1 т цукрових буряків, перероблених на цукор, при виході меляси 4,7 % до маси перероблених буряків може бути вироблено 14,3 л біоетанолу [13].

Аналіз літературних джерел, інформативних матеріалів з даної тематики, практика організації виробництва біоетанолу і біогазу на окремих підприємствах України свідчить про те, що основними перешкодами на шляху розвитку виробництва даного виду палива є:

- стійкий багаторічний опір крупних енергетичних компаній розширенню виробництва біопалива і лобіювання ними власних інтересів через уряд країни та інші владні структури;

- відсутність єдиної системи координації зусиль окремих ентузіастів справи за загальною державною програмою;

- відсутність преференцій для виробництва біоетанолу щодо акцизу на дане паливо;

- зношеність і неготовність матеріально-технічної бази для виробництва біопалива та роз'єднання суб'єктів між різними відомствами, що особливо характерно для цукрової промисловості, яка є в приватній власності, і спиртової, багато підприємств якої знаходиться у державній;

- висока собівартість цукросировини;

- значний вплив на свідомість громадян різних теорій про недопустимість переробки на біопаливо продовольчих культур і шкідливість біоетанолу для машин і людей;

- невідпрацьованість нормативно-правової бази як для виробників та споживачів біопалива, так і для інших учасників ринку паливно-мастильних матеріалів.

Організаційно-економічні заходи держави щодо стимулювання виробництва та споживання біопалива повинні включати:

- визначення джерел і напрямків фінансування у сфері біопалив;

- створення системи державних стандартів у сфері біопалива, які містять нормативно-технічні показники споживчої якості, нормативи енергетичної цінності, екологічної безпеки та показники щодо безпеки праці і здоров'я людини;

- застосування у сфері біопалива економічних важелів і стимулів, передбачених законодавством України для підприємств, установ, організацій і громадян, діяльність яких пов'язана з розробками і впровадженням маловідходних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій у процесі використання біопалива;

- надання юридичним і фізичним особам субсидій, дотацій, податкових, кредитних та інших пільг, встановлених відповідними законами України для стимулювання розробок і впровадження нових технологій, обладнання, матеріалів у процесі виробництва та споживання біопалива;

- стимулювання підприємств – виробників машин, механізмів,

приладів, енергетичних установок, інших технічних засобів та пристроїв для них, що працюють на біопаливі, а також підприємств, установ, організацій і громадян, які переобладнують технічні засоби, що працюють на традиційних видах палива, для споживання біопалива;

- стимулювання запровадження новітніх технологій у сфері біопалива шляхом створення пільгового режиму інвестиційної та іншої господарської діяльності іноземним інвесторам;

- створення спеціального інформаційного фонду з метою накопичення, систематизації та поширення інформації про наявність в Україні біопалива.

Фінансування заходів щодо стимулювання виробництва та споживання біопалива пропонується здійснювати за рахунок коштів підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, коштів державного та місцевого бюджету, інших не заборонених законом джерел.

З метою стимулювання виробництва та споживання біопалива доцільно запровадити в Україні спеціальний державний збір в розмірі 0,5 відсотка коштів від обсягу реалізації нафтопродуктів та біопалива їх виробниками та імпортерами [86].

Одержані кошти слід використовувати на фінансування заходів, спрямованих на стимулювання виробництва біопалива та розвиток діяльності по вирощуванню рослин, оптимальних для виробництва біологічного палива.

Оптимальним обсягом виробництва цукрових буряків для задоволення потреб в біоетанолі вважаємо той, який дасть змогу повністю забезпечити передусім потреби країни в цукрі, тобто цілком вирішити продовольче питання. Потребу України в цукрі доречно оцінювати граничними розмірами квоти «А», яка, згідно із чинною постановою Кабінету Міністрів України, на 2015/2016 маркетинговий рік становить 1720 тис. тонн.

При виході цукру 14 % до маси перероблених цукрових буряків та втратах буряків під час заготівлі та зберіганні 2,5 % обсяг коренеплодів для виробництва цукру в загальному має становити 12285 тис. тонн, або 12595 тис. тонн у залишковій вазі. При переробці цієї кількості цукрових

бураків можна буде отримати 577 тис. тонн меляси, з якої виробити 173 млн. л біоетанолу, що при нинішній ціні на нього (18 грн/л) становитиме близько 3,1 млрд. грн (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Розрахунок обсягу виробництва в Україні біоетанолу
із цукрових буряків за різних варіантів**

Показники	Варіанти виробництва цукрових буряків в Україні		
	1. Виробництво цукрових буряків на рівні квоти «А»	2. Виробництво цукрових буряків на рівні 2014 р.	3. Виробництво цукрових буряків на площі 2014 р. та урожайності 600 ц/га
Зібрана площа, тис. га	265	330	330
Урожайність, ц/га	476,5	476,5	600
Обсяг виробництва цукрових буряків, тис. т	12595	15725	19800
Обсяг виробництва цукру, тис. т	1720	1720	1720
«Надлишковий» обсяг виробництва цукрових буряків (після забезпечення квоти «А»), тис. т	-	2525	6712
Обсяг виробництва біоетанолу із меляси, млн. л	173	173	173
Обсяг виробництва біоетанолу із «надлишкової» маси цукрових буряків, млн. л	-	252,5	671,2
Загальний обсяг виробництва біоетанолу, млн. л	173	425,5	844,2
Вартість виробленого біоетанолу (при ціні 18 грн/л), млн. грн	3114	7659	15196

Джерело: розраховано автором

Також нами розраховано, що при виробництві цукрових буряків на рівні 2014 року надлишок бурякоцукрової сировини (після наповнення квоти «А») у розмірі 2525 тис. тонн можна спрямувати на виробництво біоетанолу безпосередньо із цукрових буряків (без повної переробки його в цукор). Це дасть змогу додатково отримати до 252,5 млн. л біоетанолу (при виході 100 л з 1 тонни бурякосировини) вартістю до 4,5 млрд. грн. За умови досягнення

урожайності цукрових буряків 600 ц/га та посівної площі цієї культури на рівні 2014 р. із надлишкової цукрової сировини й меляси можна отримати 840 млн. л біоетанолу вартістю 15,2 млрд. грн.

З огляду на обмеженість власних джерел палива, великі наявні та порційні сировинні ресурси для виробництва біопалива у вигляді цукро- й крохмалевмістких культур, зокрема цукрових буряків, Україна має значні можливості щодо виробництва біоетанолу. Територіальна концентрація виробничих потужностей вирощування цукрових буряків, цукрових та спиртових заводів являється сприятливою умовою використання цукрових буряків не тільки для випуску цукру, а і виробництва біоетанолу. Використання цукрової сировини для виробництва біоетанолу повинно здійснюватися в умовах оптимального поєднання продовольчої та енергетичної безпеки нашої держави.

Таким чином, налагодження функціонування біоетанолової галузі дасть змогу вирішити низку завдань стратегічного спрямування: організувати виробництво альтернативного джерела енергії для громадських і особистих потреб і, що важливо, – екологічно чистого, що зменшить шкідливі викиди в атмосферу та збереже від забруднення навколишнє середовище; утилізувати надлишки виробленої сільськогосподарської продукції та побічну (проміжну) продукцію аграрно-промислового виробництва; створити нові робочі місця й вирішити важливі соціально-економічні проблеми жителів села; збільшити прибутки сільськогосподарських підприємств та забезпечити додаткові надходження до бюджету; здешевити сумішевий бензин; зменшити залежність країни від імпорту енергоносіїв; забезпечити стабільне замовлення на продукцію аграрного сектору і переробної промисловості; освоїти нові ринки збуту для нового виду продукції цукробурякового виробництва.

Розвиток промислових потужностей з переробки енергетичних видів сільськогосподарської продукції сприятиме створенню нових робочих місць, зниженню соціальної напруги на селі, активізації розвитку аграрно-

продовольчого ринку; забезпеченню утилізації надлишків сільськогосподарської продукції та супутніх (побічних) продуктів промислової переробки сільськогосподарської продукції, упереджуючи ризики перевиробництва сільськогосподарської продукції; розширенню асортименту аграрнопродовольчих товарів та виробництву нових видів біоенергетичних продуктів; забезпеченню енергетичної незалежності країни; створенню умов для екологічності природного середовища.

Висновки до розділу 3

1. Перспективи розвитку бурякоцукрового виробництва пов'язані з його інтенсифікацією за умови дотримання оптимального співвідношення між посівними площами, урожайністю та виробничими потужностями переробних підприємств. Чинниками підвищення урожайності цукрових буряків і їхньої цукристості мають стати не тільки активне використання передових зарубіжних інноваційних технологій, а й подальше укрупнення посівів із переорієнтацією виробництва з малих фермерських і господарств населення в сільськогосподарські підприємства, що підпорядковані агрохолдингам. Останні через кластери мають пов'язуватись із потужними науково-дослідними установами, вітчизняним машинобудуванням та ринковою інфраструктурою, що дасть змогу підвищити рентабельність виробництва цукрових буряків за рахунок зниження їхньої собівартості й стане поштовхом для розвитку усіх сфер бурякоцукрового виробництва.

2. Нагальною проблемою вітчизняних виробників цукру та цукровмісних продуктів є розширення ринків збуту продукції. Важлива роль у цьому процесі належить державі. Як один із шляхів доступу до ринку цукру ЄС можна запропонувати організацію спільного підприємства (можливо, з використанням механізму державно-приватного партнерства) за участю європейських інвесторів для організації експортних поставок цукру

відповідно до стандартів якості Європейського Союзу.

3. У роботі запропоновано механізм державного регулювання бурякоцукрового виробництва, спрямований на забезпечення необхідної кількості якісного і доступного для населення цукру. Цей механізм включає взаємопов'язані місію, стратегію, цілі, задачі, принципи, інструменти регулювання, заходи та ресурси; результатом дії такого механізму є реалізація принципів гарантування продовольчої й зміцнення енергетичної безпеки держави. Державну підтримку бурякоцукрового виробництва варто спрямовувати передусім на підвищення ефективності виробництва та стандартів якості продукції. Водночас світовий досвід вказує на необхідність збереження державного регулювання в аграрному секторі з огляду на високу чутливість сільськогосподарського виробництва до зовнішніх впливів та пов'язаний з цим нестійкий характер цін на продукцію і доходів виробників. Тобто для ефективного ринкового розвитку бурякоцукрового виробництва потрібно забезпечувати комбінацію елементів конкуренції та державного регулювання. Держава має створити в бурякоцукровому виробництві конкурентне середовище для того, щоб капіталомістке та пов'язане з ризиками неврожаю виробництво цукру концентрувалося у найбільш ефективних виробників.

4. Встановлено, що підвищенню ефективності функціонування бурякоцукрового виробництва України сприятиме цілеспрямована державна підтримка розвитку виробництва біопалива (біоетанол, біогаз) на базі цукрових заводів. В умовах невизначеності вітчизняного ринку цукру й цукристих продовольчих товарів на міжнародному рівні цукрову сировину, яка виробляється понад потребу внутрішнього ринку, доцільно виробляти у вигляді сиропу, що служить сировиною для подальшого виробництва біологічних видів пального, зокрема паливного етанолу, як добавки до бензинів. Основною сировиною для виробництва біоетанолу із цукрових буряків в Україні є меляса.

5. Оскільки цукрові заводи в регіонах розміщені, як правило, поблизу

невеликих міст та селищ, то їхнє перепрофілювання на виробництво біоетанолу збереже робочі місця та розв'яже низку соціально-економічних проблем. Для цього потрібні системні інвестиції у перепрофілювання цукрових заводів та у відродження розвитку буряківництва. Водночас має бути сформована виважена політика держави з підтримки розвитку як біоетанолового виробництва, так і буряківництва та опрацьовані необхідні мотиваційні заходи щодо організації інтегрованих формувань, функціонування яких базуватиметься на спільному економічному інтересі й відповідальності за результативність розвитку бурякоцукрового виробництва загалом.

б. Спрямування вільних потужностей спиртових заводів на виробництво біоетанолу-сирцю з подальшою переробкою в біоетанол на великих заводах із зерновою сировиною дасть змогу значною мірою вирішити їх сировинну та екологічну проблему, зберегти робочі місця, зняти соціальну напругу в місцях розташування цих заводів, забезпечити надходження податків до місцевих бюджетів та раціонально використати післяспиртову барду на відгодівлю худоби.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі знайшло вирішення важливе наукове завдання щодо розробки й обґрунтування теоретичних і прикладних засад формування стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва. Результати дослідження дали змогу дійти таких основних висновків:

1. Встановлено, що головними проблемами розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні є відсутність чіткого регулювання ринку, висока собівартість цукру, погіршення матеріально-технічного забезпечення бурякосіючих господарств і цукрових заводів. В умовах ринкової економіки розвиток бурякоцукрового виробництва повинен відбуватися на основі раціонального поєднання ринкового саморегулювання і державних регуляторів, що діють на основі об'єктивних економічних законів. Основними завданнями державного регулювання бурякоцукрового виробництва є: забезпечення сталого розвитку бурякосіючих підприємств і цукрових заводів; забезпечення продовольчої та енергетичної безпеки держави; збереження балансу й паритету бурякоцукрового виробництва відносно інших галузей сільського господарства; надання державної підтримки товаровиробникам на зовнішньому та внутрішньому ринку; підвищення рівня зайнятості на селі.

2. Інтеграція зусиль на всіх управлінських рівнях і формування відповідно до цього державної стратегії розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва повинно забезпечити його стабільне функціонування на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення країни якісною, безпечною, доступною цукровою сировиною і біопаливом. Метою такої стратегії має бути розширення можливостей залучення інвестицій для модернізації техніко-технологічної бази та збільшення обсягів виробництва на основі забезпечення технічних, санітарних і фітосанітарних

норм екологічності виробничих процесів та продукції відповідно до міжнародних вимог, виробництва біоетанолу й інших альтернативних видів біопалива, запровадження державної політики стимулювання експорту цукру, наукового супроводу галузі.

3. Стан розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні свідчить, що протягом 2010-2014 рр. істотно зменшилися посівні площі під цукровими буряками, відбулося скорочення сировинних зон цукрових заводів, однак збільшилась їхня врожайність. Глибока системна криза через дефіцит обігових коштів, відсутність пільгового кредитування, високий рівень витрат під час виробництва цукрових буряків та цукру призводить до того, що собівартість продукції у галузі в окремі періоди була вищою за ціну її реалізації. Неefективне регулювання ринку цукру призводить до циклічності та нестабільності його власного виробництва, що впливає на дестабілізацію внутрішнього й втрату зовнішніх ринків. Не зважаючи на це, протягом останніх років сформувалася група вертикально інтегрованих холдингових компаній, які переробляють близько 70-80 % вирощених цукрових буряків та мають можливість інвестувати в реконструкцію і модернізацію цукрових заводів.

4. Визначено, що для стратегічного розвитку бурякоцукрового виробництва (повного забезпечення внутрішньої потреби в цукрі, розвитку експорту цукру і розвитку виробництва біопалива) важливою умовою є інтеграція структур з виробництва й переробки цукрового буряку із профільними науково-дослідними установами, насінневими й машинобудівними заводами, виробниками добрив і засобів захисту рослин за кластерним принципом та інвестиції у виробництво цукрових буряків. Інтеграторами таких кластерів у бурякосіючих зонах мають виступати різні організаційно-правові суб'єкти господарювання або профільні науково-дослідні установи, які визначатимуть довготривалу господарську та інноваційну стратегію всіх учасників формування. Політика держави має бути спрямована на розвиток та зміцнення фінансово потужних холдингів як

центрів кластерних формувань і стимулювання інноваційного розвитку й підтримки бурякоцукрового виробництва. Обов'язковою умовою становлення кластерних формувань є стабільність державної політики, її стратегічна спрямованість на використання експортного потенціалу агропромислового виробництва, налагодження ефективного державно-приватного партнерства.

5. Механізм державного регулювання бурякоцукрового виробництва має передбачати створення ефективної системи захисних заходів на цукровому ринку, удосконалення механізму квотування виробництва цукру та біоетанолу, встановлення мінімальної ціни на цукровий буряк, цукор та біоетанол у межах квоти, яка б гарантувала прибутковість виробництва і його розширене відтворення. Розроблена модель механізму державного регулювання бурякоцукрового виробництва має бути спрямована на забезпечення необхідної кількості якісного і доступного для населення цукру, гарантування продовольчої й зміцнення енергетичної безпеки держави.

6. Налагодження функціонування біоетанолового виробництва на основі бурякоцукрової сировини дасть змогу вирішити низку завдань стратегічного спрямування: організувати виробництво альтернативного екологічно безпечного джерела енергії для громадських і особистих потреб, що зменшить шкідливі викиди в атмосферу та збереже від забруднення навколишнє середовище. Розвиток промислових потужностей з переробки енергетичних видів сільськогосподарської продукції сприятиме створенню нових робочих місць, зниженню соціальної напруги на селі, активізації розвитку агропродовольчого ринку, забезпеченню утилізації надлишків сільськогосподарської продукції та супутніх (побічних) продуктів її промислової переробки, упередженню ризиків перевиробництва продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник / За ред. П. Т. Саблука та ін. Вип. 6. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : [підручник] / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
3. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. – 2-ге вид., доп. і переробл. / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2004. – 624 с.
4. Андрійчук В. Г. Повышение эффективности агропромышленного производства / В. Г. Андрійчук, Н. А. Вихор. – К. : Урожай. 1990. – 231 с.
5. Бабенко А. Г. Аналіз функціонування бурякоцукрового підкомплексу України / А. Г. Бабенко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент». – 2015. – Вип. 5 (64) – С. 50–53.
6. Бабенко А. Г. Актуальні питання виробництва та економіки цукрових буряків в Україні / А. Г. Бабенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Полтава : ПДАА. – 2015. – Спецвипуск. Частина 2. – С. 13–18.
7. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учеб. – 3-е изд., перераб. / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 228 с.
8. Білоусова Н. «Тягар» солодкого дефіциту: цукор подорожчає на 8-15 % / Н. Білоусова // День. – 2010. – № 206. – С. 5.
9. Богданович О. Г. Аналіз ефективності діяльності підприємства на засадах узгодження інтересів груп економічного впливу / О. Г. Богданович // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 45–58.
10. Боляновська Д.С. Стан і проблеми ринку цукру в Україні / Д. С. Боляновська, Є. І. Бурак, Р. О. Мамчин, О. В. Здрок // Збірник наукових праць національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 3

(12). – С. 167–170.

11. Борисюк П. Г. Невідкладні питання діяльності цукрової промисловості України / П. Г. Борисюк // Цукор України. – 2004. – № 1–2. – С. 2–4.

12. Братанич М. В. Визначення сутності економічної ефективності та класифікація її видів / М. В. Братанич, Т. В. Полозова // Економіка промисловості. – 2010. – № 4. – С. 153–155.

13. Бугаенко И.Ф. Альтернативные виды топлива из сахарной свеклы и продуктов её переработки / И.Ф. Бугаенко, С.В. Штерман, О.С. Грачёв // Сахар. – 2007. – №2. – С. 18-20.

14. Буздалов И. Н. Экономическая эффективность интенсификации сельскохозяйственного производства / И. Н. Буздалов. – М. : Колос, 1966. – 392 с.

15. Варченко О. М. Досвід економічної ефективності виробництва цукрових буряків у Великобританії та його використання в Україні / О. М. Варченко. – К., 2001. – 55 с.

16. Варченко О. М. Економічний механізм регулювання ринку біопалива у провідних країнах світу / О. М. Варченко, К. В. Слупян // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 11. – С. 62-67.

17. Варченко О. М. Світовий досвід регулювання ринку цукру та його використання в Україні / О. М. Варченко // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 4. – С. 71-73.

18. Варченко О. М. Сучасний стан та перспективи вирощування цукрових буряків в Україні / О. М. Варченко // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 62–65.

19. Варченко О. М. Удосконалення механізму формування ціни на цукор / О. М. Варченко // Вісник аграрної науки. – 2004. – № 6. – С. 60-64.

20. Варченко О. М. Якість продукції як основний чинник забезпечення конкурентоспроможності бурякоцукрової галузі / О. М. Варченко // Вісник ЛАДУ. Сер. Економіка АПК. – 2003. – № 10 (2). – С. 27-33.

21. Вітвицький В. В. Оптимізація затрат праці в цукробуряковому підкомплексі України в ринкових умовах / В. В. Вітвицький, Т. В. Шутюк // Економіка АПК. – 2001. – № 11. – С. 64-67.
22. Волкова Н.Н. Промышленные кластеры. / Н.Н Волкова, Т. В. Сахно. – Полтава: Асми, 2005. – 243 с.
23. Гальчинська Ю. М. Маркетингова цінова політика підприємств бурякоцукрового підкомплексу: монографія // Ю. М. Гальчинська. – К.: КНЛУ, 2013. – 241 с.
24. Гега С. Аналіз формування виробничих затрат на вирощування цукрових буряків / С. Гега // Вісник ЛАДУ. Сер. Економіка АПК. – 2003. – Вип. 10 (2). – С. 122-125.
25. Горовий Л. Ф. Перевага біофунгіцидів – екологічно чиста продукція / Л. Ф. Горовий, В. В. Теслюк // Дім, сад, огорог, 2005. – № 5. – С. 18.
26. Градобоев Е. В. Особенности оценки эффективности деятельности предприятий : [автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством»] / Е. В. Градобоев. – Иркутск, 2009. – 24 с.
27. Данилишин М. С. Європейський досвід виробництва біоетанолу з цукрових буряків в умовах цукрового заводу / М. С. Данилишин // Агросвіт. – 2016. – № 6. – С. 52-56.
28. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку : монографія / За заг. ред. О. Ю. Кучеренка, І. В. Запатріної. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.
29. Дехтяр Н. А. Ефективність фінансів державного сектору економіки: сутність, значення та фактори формування / Н. А. Дехтяр, І. М. Боярко, О. В. Дейнека // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 194-201.
30. Динько І. Сучасний стан цукрової галузі України: проблеми та перспективи розвитку / І. Динько // Економіст. – 2012. – № 4. – С. 40-41.
31. Добрива – головний фактор підвищення продуктивності

- цукрових буряків / А. С. Заришняк // Цукрові буряки. – 2005. – № 4. – С. 4-5.
32. Дусановський С. Л. Интенсификация свеклосахарного производства / Дусановський С. Л., Павличенко Л. С., Павличенко С. Л. – К., 1990. – 132 с.
33. Дусановский С. Л. Свеклосахарный подкомплекс Подолья и резервы повышения его эффективности / С. Л. Дусановский. – К. : Изд-во УСХА, 1990. – 162 с.
34. Економічна енциклопедія : У 3 т, / [ред. кол. : С. В. Мочерний (відп. ред) та ін.] – К. : ВЦ – Академія. – 2002. – 952 с.
35. Економічна енциклопедія: [у 3 т.] / Відп. ред. С. В. Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.
36. Економіка підприємства: підручник / [За заг. ред. С. Ф. Прокопівного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп.] – К. : КНЕУ, 2009. – 449 с.
37. Економіка підприємства: підручник / [За ред. А. В. Шегди.] – К. : Знання, 2006. – 614 с.
38. Ефективність технології виробництва цукрових буряків / [Пиркін В. І., Пастух Ю. А., Шатенко О. М., Москаленко В. П., Кисіль О. А., Кравченко О. А.] // Зб. наук. пр. ІЦБ УААН. – Вип. 2. Книга 1. – К., 2000. – С. 170-176.
39. Заєць О. С. Ринок цукру в Україні. Проблеми створення функціонування та розвитку / О. С. Заєць – К. : Наукова думка, 1999. – 38 с.
40. Заєць О. С. Цукрова промисловість в Україні: становлення, розвиток, реструктуризація / О. С. Заєць. – К. : «Наукова думка», 2001. – 327 с.
41. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів» від 19.06.2012 року №4970-17-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
42. Закон України «Про державне регулювання виробництва і реалізацію цукру»: закон України від 09.12.2012 року №758/14-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

43. Захаров В. Промышленные кластеры и экономический рост / В. Захаров // Проблемы теории и практики управления. – 2006. – № 12. – С. 19-23.
44. Зигрій О. В. Перспективи розвитку інтеграційних процесів в бурякоцукровому виробництві в умовах економічної нестабільності / О. В. Зигрій // Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка». – 2010. – С. 15-18.
45. Зубенко В. Ф. Буряківництво. Проблеми інтенсифікації та ресурсозбереження / В. Ф. Зубенко, М. В. Роїк та ін. ; 2 доповнене видання. – К. : НВП ТОВ «Алфа – стевія ЛТД» .– 2007. – 486 с.
46. Імас Є. В. Розвиток цукробурякового виробництва та ринку цукру в Україні : [автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. доктора економ. наук.: спец. 08.07.02 «економіка сільського господарства і АПК»] / Є. В. Імас. – К. : 2004. – 43 с.
47. Імас Є. В. Становлення аграрного ринку СНД та його цукрового сегмента / Є. В. Імас // Економіка АПК. – 2003. – № 9. – С. 79-85.
48. Калетнік Г.М. Біопаливо: ефективність його виробництва та споживання в АПК України: навч. посіб. / Г. М. Калетнік, В. М. Пришляк. – К.: «Хай-Тек Прес», 2010. – 312 с.
49. Калетнік Г. М. Перспективи економічного зростання вітчизняного бурякоцукрового виробництва / Г. М. Калетнік // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 11. – С. 68-70.
50. Калетнік Г. М. Розвиток ринку біопалив в Україні: моногр. / Калетнік Г. М. – К. : Аграр. наука, 2008 – 427 с.
51. Кваша С. М. Наукові підходи до регулювання аграрного ринку / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 42-45.
52. Кисіль М. І. Тенденції і напрями аграрного інвестиційного процесу / М. І. Кисіль // Економіка АПК. – 2002. – № 4. – С. 66-71.
53. Кисіль А. О. Шляхи ефективного розвитку цукробурякового виробництва в Україні / А. О. Кисіль // Зб. наук. праць. ІЦБ УААН. – Вип. 3. – К, 2000. – С. 269-271.

54. Ковальова Ю. М. Кластер як новий інструмент модернізації економіки / Ю. М. Ковальова // Схід. – 2007. – № 5 (83). – С. 9-13.
55. Коденська М. Ю. Інвестиційні пріоритети в аграрнопромисловому виробництві / М. Ю. Коденська // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 49-53.
56. Коденська М.Ю. Цукробурякове виробництво України / М. Ю. Коденська. – К. : ДОП ІАЕ УААН, 1998. – 55 с.
57. Коляденко С. В. Кластери як один з інтегрованих формувань в АПК / С. В. Коляденко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2010. – С. 256-260.
58. Комплексна державна програма розвитку бурякоцукрової галузі України на період до 2015 року [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://sugarua.com/ua>.
59. Конкурентоспроможність українського цукру на національному та світовому ринках – вимога часу: матеріали міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України (Київ, 25-27 березня 2014 року). Національна асоціація цукровиків України, Національний ун-т харчових технологій. – К.: «Цукор України», 2014 – 212 с.
60. Коротинський О. В. Цукрова галузь України в 2014 / 2015 МР / О. В. Коротинський // Вісник цукровиків України. – 2014. – № 12 (103). – С. 9–12.
61. Корнелюк В. Економічна ефективність виробництва цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах / В. Корнелюк // Вісник ЛДАУ. Сер. Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 332-339.
62. Костенко П. И. Управление свеклосахарным производством в условиях регулируемого рынка сахара / П. И. Костенко // Сахар. – 2002. – № 6. – С. 18.
63. Кропивко М. Ф. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М. Ф. Кропивко, Д. І. Мазоренко, І. О. Белебега // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 7-15.
64. Куцеконь Л. О. Стратегія розвитку підприємств бурякоцукрового під комплексу / Л. О. Куцеконь // Науковий вісник Національного

університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 200. Ч.1. – С. 221-225.

65. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія / А. В. Куценко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.

66. Лайко П. А. Формування системи інтеграційних відносин підприємств цукробу-рякового підкомплексу / П. А. Лайко, І. І. Довженко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 164 с.

67. Ларіна Я. С. Процес маркетингових досліджень на ринках побічної продукції бурякоцукрового виробництва // Я. С. Ларіна, О. В. Четверик // Моніторинг біржового ринку. – 2014. – № 4 (23). – С.18-22.

68. Лафта Дж. К. Эффективность менеджмента организации / Дж. К. Лафта. – М. : Русская деловая литература, 1999. – 320 с.

69. Лесечко М. Д. Основи системного підходу: теорія, методологія, практика / М. Д. Лесечко. – Львів : УАДУ, 2002. – 300 с.

70. Липитан Р. М. Особливості процесів забур'янення й захисту посівів цукрових буряків від бур'янів / Р. М. Липитан // Цукрові буряки. – 2009. – № 5. – С. 8-9.

71. Лиськов В. В. Формування ефективної структури цукрової промисловості України / В. В. Лиськов. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2000. – 210 с.

72. Мазуренко А. Технологічні процеси для інтенсифікації виробництва цукрових буряків / А. Мазуренко // Пропозиція. – 2004. – № 12. – С. 97–98.

73. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.

74. Макконелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – Изд. – М. : ИНФРА М, 1999. – 974 с.

75. Марченко О. М. Якість продукції як основний чинник забезпечення конкурентоспроможності бурякоцукрової галузі / О. М. Марченко // Вісник ЛАДУ. Сер. Економіка АПК. - № 10 (2). – Львів,

2003. – С. 27.

76. Матеріали Міжнародної науковотехнічної конференції цукровиків України присвяченій пам'яті академіка І. С. Гулого. – К. : «Цукор України», 2015. – 208 с.

77. Мацебера А. Г. Насіння цукрових буряків: Проблеми теорії та практики виробництва, підготовки, використання насіння цукрових буряків в Україні / А. Г. Мацебера, В. М. Маласай. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 180 с.

78. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Ярчук // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 3–9.

79. Месель-Веселяк М. Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / М. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 17–26.

80. Методичні підходи щодо інвестування розвитку цукробурякового виробництва. / М. Ю. Коденська, Л. І. Грахольська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 46 с.

81. Мудрак Р. П. Фактори ціноутворення ринку цукру в контексті забезпечення продовольчої безпеки / Р. П. Мудрак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – Полтава : ПДАА. – 2011. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 160–167.

82. Наказ Міністерства аграрної політики України «Про виробництво і поставку цукру на внутрішній ринок» від 12.09.2007 р. : [Текст] // Офіційний вісник України. – 2007. – № 71. – С. 50-53.

83. Національна асоціація цукровиків України «Укрцукор» : [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.ukrsugar.com/uk>.

84. Нелеп В. М. Розвиток інтеграції в цукробуряковому виробництві / В. М. Нелеп, О. О. Єранкін // Економіка АПК. – 2000. – № 6. – С. 12-22.

85. Николаев В. М. Экологизация производства и инновационная деятельность / В. М. Николаев // Масла и Жиры. – 2008. – № 2. – С. 3-6.

86. Олійник В. М. Потенціальні можливості сільського господарства

в самозабезпеченні його виробництва біопаливом / В. М. Олійник, А. М. Стельмащук, Л. М. Маланчук // Інноваційна економіка. – 2009. – № 4 – С. 3-16.

87. Оперативно-статистичні матеріали цукровиків України «Бурякоцукровий комплекс України» – К. : «Цукор України», 2012. – 201 с.

88. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 704 с.

89. Офіційний сайт Національної асоціації цукровиків України «Укрцукор». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sugarua.com>.

90. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

91. Офіційний веб-сайт Інституту кон'юнктури аграрного ринку [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://ikar.ru/sugar/profile.html>.

92. Офіційний сайт сільськогосподарського департаменту США [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.usda.gov>.

93. Офіційний сайт компанії Укрселко [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://ukrselko.com.ua>.

94. Офіційний портал статистичного відомства «Sucden» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.sucden.com>.

95. Павчак В. А. Економіка сільського господарства / В. А. Павчак, Р. А. Іванух, В. Г. Поплавський. – К. : Вища школа, 1990. – 338 с.

96. Пархоменко Л. М. Механізм державної підтримки виробництва цукрової сировини в Україні / Л. М. Пархоменко // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 38-43.

97. Пархоменко Л. М. Урожайність цукрових буряків та ефективність галузі у Київській області / Л. М. Пархоменко // Матеріали Міжнародного форуму молодих вчених [«Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн»]. У 2х т. Т.1, (м. Харків, 19–20 травня 2005 р.); ред. кол. Д. І. Мазоренко [та ін.]. – Х. : ХНТУСГ, 2005. – С. 166–167.

98. Пархоменко М. К. Організаційно-економічні основи розвитку молокопродуктового підкомплексу в ринкових умовах : моногр. / М. К.

Пархомець. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 346 с.

99. Петухова О. М. Кластеризація як можливість реалізації інноваційних стратегій : моногр. / О. М. Петухова. – К. : НУХТ, 2012. – 263 с.

100. Питерс Б. Г. Социальная политика и управление: вчера и сегодня / Новые направления / Б. Питерс, В. Райт. – М. : Политическая наука, 1999. – С. 621.

101. Півень В. П. Складові високої ефективності буряківництва / В. П. Півень, Л. С. Павличенко. – К. : Урожай, 1986. – 32 с.

102. Про законодавче забезпечення розвитку бурякоцукрового комплексу в Україні та заходи щодо його покращення. – К. : Парламентське вид-во, 2005. – 144 с.

103. Прийдак Т. Б. Стан буряківництва в Україні, напрями відродження та перспективи функціонування / Т. Б. Прийдак, О. В. Сіренко // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – Вип. 83. – С. 221-230.

104. Прийдак Т. Б. Формування національного ринку цукру: поняття та структура / П. М. Макаренко, О. В. Сіренко, Т. Б. Прийдак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Економічні науки. – Полтава: ПДАА, 2010. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 127-131.

105. Прийдак Т. Б. Інвестування у розвиток цукробурякового виробництва / О. В. Сіренко, Т. Б. Прийдак // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2011. – Вип. 113. – С. 313-321.

106. Прийдак Т. Б. Проблеми відродження та розвитку цукробурякового виробництва / Т. Б. Прийдак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2. – Полтава: ПДАА. – 2011. – С. 231-236.

107. Прийдак Т. Б. Перспективи розвитку бурякоцукрової галузі як сировинної бази для виробництва біоетанолу / Т. Б. Прийдак // Наукові праці

Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 3(2). – Полтава: ПДАА. – 2011. – С. 342-345.

108. Прийдак Т. Б. Формування стратегії розвитку виробництва цукрових буряків на підприємстві / Т. Б. Прийдак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Спецвипуск. – Полтава: ПДАА. – 2012. – С. 112-120.

109. Прийдак Т. Б. Перспективи виробництва біоетанолу із цукрового буряка / Т. Б. Прийдак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 1(4). – Т.3. – Полтава: ПДАА. – 2012. – С. 307-311.

110. Прийдак Т. Б. Формування стратегія розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні / Т. Б. Прийдак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Спецвипуск. Частина 2. – Полтава: ПДАА. – 2015. – С. 111-117.

111. Прийдак Т. Б. Алгоритм оцінки ефективності виробництва цукрових буряків в господарствах України / Т. Б. Прийдак // Економіка і підприємництво: теоретико-методологічні аспекти обліку, фінансів та аудиту: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25–26 вересня 2008 р. – Полтава: РВВ ПДАА, 2008. – С. 61-63.

112. Прийдак Т. Б. Проблеми вирощування цукрових буряків в Україні та шляхи їх розв'язання / Т. Б. Прийдак // Вирішення економічних проблем в наукових здобутках молодих вчених: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів і студентів, 15 квітня 2009 р. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – С. 173-175.

113. Прийдак Т. Б. Цукробурякове виробництво України / Т. Б. Прийдак // Основи проблеми на сьвременната наука – 2010: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 17–25 квітня 2010 р. – Т. 10. – София. «Бял ГРАД-БД» ООД. – С. 46-47.

114. Прийдак Т. Б. Функції та механізм формування ринку цукру / Т. Б. Прийдак // Економіка і підприємництво: організаційно-методологічні аспекти обліку, фінансів, аудиту та аналізу: зб. наук. пр. – Вип. 8. – Т. 2. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – С. 3-6.

115. Прийдак Т. Б. Теоретичні основи формування і функціонування ринку цукру в Україні / Т. Б. Прийдак // Підсумки науково-дослідної роботи за 2010 рік: матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу ПДАА, 26–27 квітня 2011 р. – Полтава: ПДАА, 2011. – С. 30-32.

116. Прийдак Т. Б. Проблеми інвестування цукробурякового виробництва / Т. Б. Прийдак // Соціально-економічний розвиток України і регіонів: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 жовтня 2011 р. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – С. 232-234.

117. Прийдак Т. Б. Розвиток і підвищення ефективності виробництва цукрових буряків / Т. Б. Прийдак // *Strategiczne pytania swiatowej nauki* – 2011: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 7–15 лютого 2011 р. – Vol. 5. *Ekonomiczne nauke.* – Przemysl: Nauka i studia. – P. 17-20.

118. Прийдак Т. Б. Розвиток бурякоцукрового виробництва як сировинної бази ринків цукру та біоетанолу / Т. Б. Прийдак // Підсумки науково-дослідної роботи за 2011 рік: матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу ПДАА, 15–16 травня 2012 р. – Полтава: ПДАА, 2012. – С. 28-30.

119. Прийдак Т. Б. Перспективи виробництва біопалива з цукрових буряків / Т. Б. Прийдак // Актуальні проблеми економіки: теоретичні та практичні аспекти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27–28 січня 2011 р. Ч. 2. – Дніпропетровськ: НО «Перспектива» – С. 54-56.

120. Прийдак Т. Б. Перспективи розвитку біоетанолової галузі на базі продукції цукробурякового виробництва / Т. Б. Прийдак // Фінансово-економічні проблеми сучасного світу: шляхи і перспективи їх вирішення на мікро-, макро-, та мегарівнях: матеріали I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, і молодих вчених, 24 лютого 2012 р. – Кременчук: Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. – 2012 р. – С. 262-263.

121. Прийдак Т. Б. Цукробурякове виробництво Полтавщини: проблеми відродження, перспективи розвитку / Т. Б. Прийдак // Формування системи і механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 11–12 грудня 2012 р. – Кам'янець-Подільський: ПДАТУ, 2012. – С. 186-189.

122. Прийдак Т. Б. Цукрові буряки: цукор і біоетанол / Т. Б. Прийдак // Формування соціально-економічного розвитку регіонів України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 8–9 лютого 2013 р. – Одеса: ЦЕДР, 2013. – С. 83-84.

123. Прийдак Т. Б. Сутності і особливості становлення і функціонування ринку цукросировини і товарного цукру в Україні / Т. Б. Прийдак // Підсумки науково-дослідної роботи за 2012 рік: матеріали науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу ПДАА, 29–30 травня 2013 р. – Полтава: ПДАА, 2013. – С. 30-32.

124. Прокоф'єва К. В. Теоретична сутність економічної категорії «ефективність діяльності підприємства» / К. В. Прокоф'єва // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – Вип. 6. – Т. 2. – 2013. – С. 255-258.

125. Радыгин А. Собственность и интеграционные процессы в корпоративном секторе (некоторые новые тенденции)/ А. Радыгина // Вопросы экономики. – 2001. – № 5. – С. 26-45.

126. Рыбак С. Какие семена – такая и свекла / С. Рыбак / Агроперспектива – 2004. – № 62 – 35 с.

127. Рибаченко О. М. Розвиток виробництва і формування ринку продукції цукробурякової галузі : автореф. Дис. На здобуття наук ступення канд. Екон. Наук : спец. 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» / О. М. Рибаченко - К., 2009.

128. Рижикова Н. І. Види взаємовідносин суб'єктів бурякоцурового підкомплексу в рамках основних форм агропромислових формувань / Н. І. Рижикова // Наукові праці Полтавської держ. аграр. академії :

Економічні науки. – 2012. – Вип. 2 (5). – С. 260-266.

129. Рижикова Н. І. Ціноутворення як чинник ефективного функціонування ринку цукру в Україні / Н. І. Рижикова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : Зб. наук. праць Донецького державного університету управління : Економіка. Т. XIII, вип. 248. – Донецьк : ДонДУУ. – 2012. – С. 223-233.

130. Рижикова Н. І. Основні напрями реформування ринку цукру в ЄС / Н. І. Рижикова // Вісник ХНТУСГ : Економічні науки. Вип.150. – Х. : ХНТУСГ. – 2014. – С. 267-272.

131. Рикардо Д. Сочинения: в пяти томах / Д. Рикардо. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.

132. Роїк М. В. Буряки / М. В. Роїк. – К. : XXI вік-PIA ТРУД-КИЇВ, 2001. – 320 с. Роїк М. В. Буряки / М.В. Роїк. – К. : XXI вік, 2001. – 320 с.

133. Роїк М. В. Високоінтенсивні технології вирощування цукрових буряків / М. В. Роїк, О. О. Іващенко, Н. Г. Гізбулін та ін. – К. : Вид-во ІЦБ УААН, 2002. – 24 с.

134. Руга С. Аналіз формування виробничих затрат на вирощування цукрових буряків / С. Руга // Вісник ЛДАУ. Сер. Економіка АПК. – №10(2). – Львів, 2003. – С. 122.

135. Румик І. І. Організація ефективного виробництва цукрових буряків в аграрно-промислових формуваннях / І. І. Румик // Агроінком. – 2003. – № 1-2. – С. 63-65.

136. Саблук П. Т. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку : моногр. / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.

137. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства : підруч. / М. Г. Саєнко – Тернопіль : «Економічна думка», 2006. – 390 с.

138. Саймон Г. А. Адміністративна поведінка: дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції : [Пер. з англ.] / Г. А. Саймон. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.

139. Семенюк Л. Солодкий старт / Л. Семенюк // *Farmer*. – 2007. – № 7 – С. 8-11.
140. Слюсар В. Д. Цукрова промисловість України: проблеми і перспективи розвитку / В. Д. Слюсар // *Економіка України*. – 1997. – № 1. – С. 56-68.
141. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. – М.: Ексмо, 2007. – (Серія: антологія економічної думки) – 960 с.
142. Соколенко С. І. Проблеми і перспективи конкурентоспроможності економіки України на основі кластерів / С. І. Соколенко // *Економіст*. – 2008. – № 10. – С. 31-34.
143. Слупян К. В. Напрями реалізації пріоритетних маркетингових стратегій на підприємствах цукрової промисловості / К. В. Слупян [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.khntusg.com.ua>.
144. Стасіневич С. А. Механізм державної підтримки цукробуряківництва України / С. А. Стасіневич // *Вісник аграрної науки*. – 2005. – № 5. – С. 62-65.
145. Стасіневич С. А. Особливості формування цін на цукрові буряки в сучасних умовах / С. А. Стасіневич // *Вісник аграрної науки*. – 2004. – № 6. – С. 65-67.
146. Стасіневич С. А. Ринок цукру / С. А. Стасіневич, О. О. Шпичак // *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку*. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – Розд. 5: Ціноутворення, кон'юнктура та інфраструктура аграрного ринку, підрозд. 5.2, гл. 5.2.3. – С. 132-140.
147. Стасіневич С. А. Цукрові буряки: цукор і біоетанол (поєднання вирішення продовольчої та енергетичної проблем) [Текст] / С. А. Стасіневич // *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. – К., 2009. – Вип. 141. – С. 313-320.
148. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік / За ред. О. М. Прокопенко. – К. : Держкомстат України, 2015. – 379 с.
149. Статистичний щорічник Полтавської області за 2014 рік. –

Полтава : Головне управління статистики у Полтавській області. – 2015. – 376 с.

150. Столяров Г. В. Организационно-экономические аспекты свеклосахарной отрасли Беларуси / Г. В. Столяров // Сахарная свекла. – 2001. – № 11. – С. 7-10.

151. Ткаченко Н. М. Цукрова промисловість України: минуле і сучасне, шляхи відновлення галузі / Н. М. Ткаченко, І. Й. Кравченко // Цукор України. – 2014. – № 4 (100), – С. 24-28.

152. Томілін О. О. Проблеми розвитку цукробурякової галузі агропромислового підкомплексу / О. О. Томілін// Вісник Ужгородського національного університету: Економіка. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2012. – Вип. 3(37). – С. 51-54.

153. Томілін О. О. Проблеми розвитку ринку цукру в Україні / О. О. Томілін // Наукові записки. Серія «Економіка»: зб. наук. праць. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2012. – Вип. 20. – С. 26-30.

154. Томілін О. О. Розвиток цукробурякового виробництва в ринкових умовах / О. О. Томілін// Економіка АПК. – 2012. - № 217. – С.42-48.

155. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: Искусство разработки и реализации стратегии : учеб. для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд [пер. с англ. под. ред Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

156. Топіха В. І. Концептуальні засади формування ресурсної бази альтернативних моторних палив аграрного сектора економіки України / В. І. Топіха, В. І. Гавриш // Культура народів Причорномор'я –. 2008. – № 140 – С. 65-71.

157. Федулова Л. Оцінка рівня інноваційно-технологічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

158. Фурса А. В. Методика визначення витрат на виробництво цукрових буряків // Зб. наук. пр. ІЦБ УААН. – 2000. – Вип. 3. – С. 264-268.

159. Фурса А. В. Насінництво цукрових буряків у період ринкових трансформацій / А. В. Фурса // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 94-102.
160. Хомічак Л. М. Основні принципи комплексної технології переробки цукрових буряків на цукор та біопаливо / Л. М. Хомічак / Шляхи диверсифікації виробництва продукції на цукрових заводах України: Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України. – К. : НУХТ, 2013. – С. 78–82.
161. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу : підручник / М. Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 2001. – 382 с.
162. Хоружий С. С. О старом и новом / С. С. Хоружий.– СПб. : Алетейя, 2000. – 477 с.
163. Четверик О. В. Можливості розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу на основі маркетингу / О. В. Четверик // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес», 2012. – Вип. 177. Ч.4. – С. 321-328.
164. Чкаусели В. О. Планетарная программа развития ноосферных процессов как основа цивилизационной безопасности / В. О. Чкаусели // «Дельфис. Ежегодник»: Материалы II Всероссийской междунар. конф. «Этика и наука будущего. На пути к духовно-экологической цивилизации». – М., 2002. – С. 121-126.
165. Шамхалов Ф. Теория государственного управления / Ф. Шамхалов. – М : Экономист, 2003. – 638 с.
166. Шпичак О. О. Методи регулювання ринку цукру в Україні / О. О. Шпичак// Вісник аграрної науки. – 2002. – № 8. – С. 40-41.
167. Шпичак О. М. Проблеми цін при заготівлі цукрових буряків / О. М. Шпичак, С. А. Стасіневич, О. М. Варченко // Агроінком. – 2005. – № 5-6. – С. 2-9.
168. Шпичак О. М. Теоретичні основи необхідності дотримання еквівалентності обміну в АПК та шляхи його досягнення / О. М. Шпичак // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 2. – С. 5-12.

169. Шпичак О. М. Теоретично-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О. М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 3-10.
170. Штрубенхофф Х. Реструктуризація цукрової галузі / Х. Штрубенхофф, О. Нів'євський // Політика України у сфері сільського господарства, біоенергетики та харчової промисловості – дослідження, висновки та рекомендації / за ред. Х. Штрубенхоффа та ін. – Ч. 3: Галузева політика – цукор, зерно, молочна продукція. – К., 2009. – С. 203-254.
171. Щоткін В. Агротехнологія вирощування цукрового буряку / В. Щоткін // Пропозиція. – 2001. – № 2. – С. 47-51.
172. Якимчук Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах / Т. В. Якимчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.com.ua>.
173. Яремчук І. Г. Історія розвитку цукробурякового виробництва / І. Г. Яремчук // Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 22-27.
174. Ярчук М. М. Доповідь Голови правління НАЦУ «Укрцукор» Ярчука М. М. / М. М. Ярчук // Матеріали міжнар. наук.-техн. конф. цукровиків України [«Цукробурякове виробництво в умовах реформування національної економіки»]. – К. : Цукор України, 2012. – С. 24-58.
175. Ярчук М. М. Інформація про підсумки роботи НАЦУ «Укрцукор» в 2012 році [Електронний ресурс] / Ярчук М. М. – Режим доступу: <http://sugarconf.com/custom/files/ua>.
176. Ярчук М. М. Перспективи розвитку цукробурякового виробництва в Україні / М. М. Ярчук // Економіка АПК. – 2002. – № 3. – С. 19-23.
177. Ясин Е. Бремя государства и экономическая политика / Е. Ясин // Вопросы экономики. – 2002. – № 11. – С. 3-15.
178. Эмерсон Г. Двенадцать принципов производительности / Г. Эмерсон // Управление это наука и искусство. – М. : Экономика, 1992. – 224 с.
179. Bryant S. Federal productivity lesson / S. Bryant, R. Joys // The

Bureaucrat. – 1984. – Vol. 13. – № 1. – P. 47.

180. Coulter P. Organizational effectiveness in the public sector: the example of municipal fire protection / P. Coulter // Administrative science quarterly. – 1979. – Vol. 24. – № 1.

181. Caudle S. L. Productivity politics: Gilding the farthing / S. L. Caudle // Productivity review. – 1985. – Vol. 44. – P. 39.

182. Downs G. W. The Search for government efficiency: from hubris to helplessness / Downs G. W., Larky P. D. – N.Y. : Temple Univ Pr., 1986. – 273 p.

183. EU sugar industry upbeat about ethanol beets // International Sugar & Sweetener Report. – Ratzburg (Germany): F.O. LICHTS, 2008. – № 21. – 140 vol.

184. Cheesman O. Environmental impacts of sugar production: the cultivation and processing of sugar cane and sugar beet. – 2004. – 255 p.

185. Criteria. What is an NGO? / Department of Public Information [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/dpi/ngosection/criteria.asp>.

186. Ryan R. The state of Washington productivity program / Administering state government productivity improvement programs. – N.Y. – 1989. – P. 44.

187. Serf P. Administrative theories and politics / P. Serf. – Toronto, University of Toronto Press. – 1973. – P. 73.

188. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій підприємства : навч. посіб. / під ред. д.е.н., проф. академіка АЕН України, зав. кафедри маркетингового менеджменту Донецького державного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського Л. В. Балабанової. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2001. – 180 с.

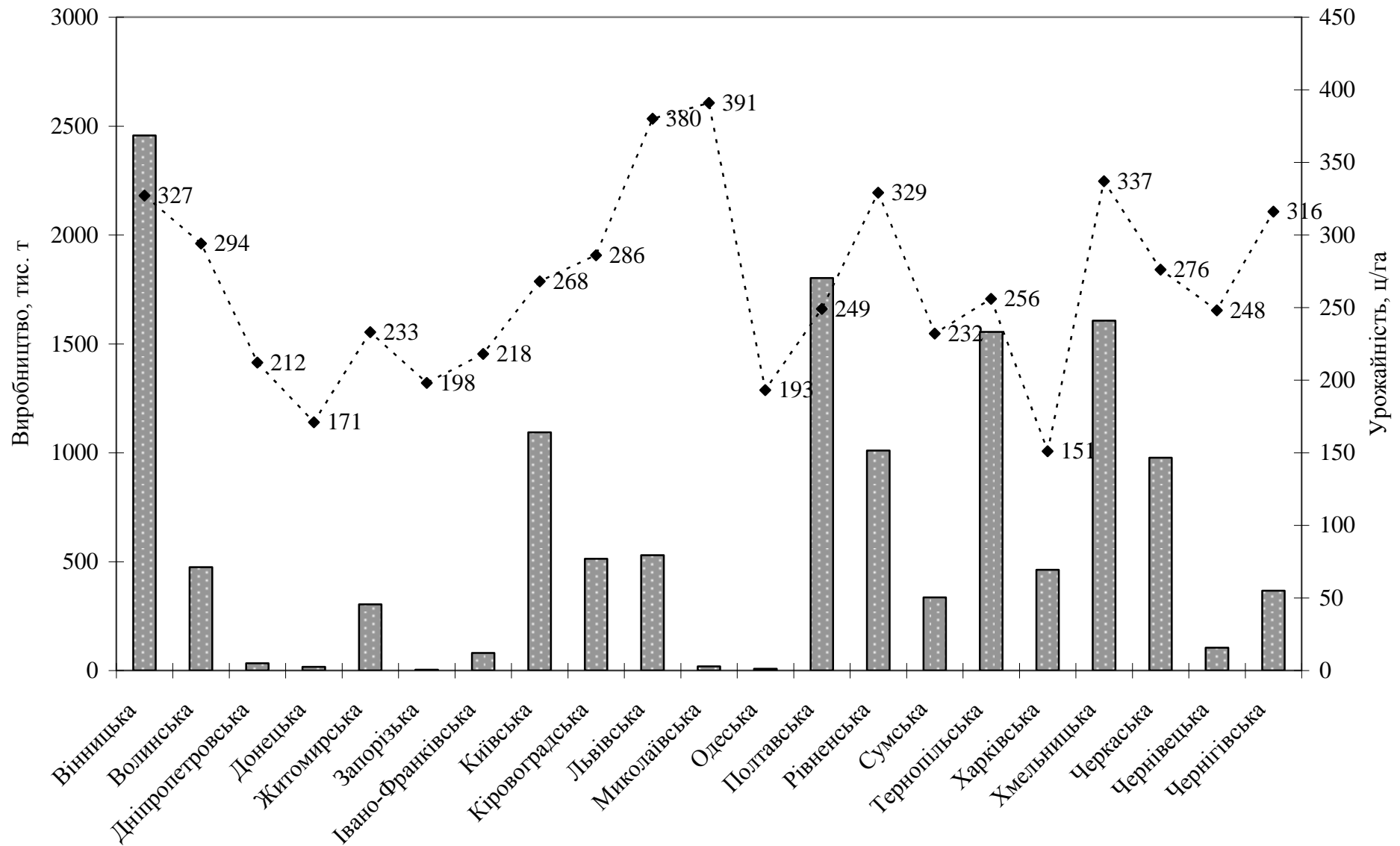
189. Tuckman H. P. Alternative approaches in correcting public sector inefficiency / H. P. Tuckman // American journal of economics and society. – 1985. – vol. 44. – P. 55-65.

190. Wunsch K. Rebirth of the East German Sugar Industry / K. Wunsch // Sugar. – 1995. – № 2. – P. 28.

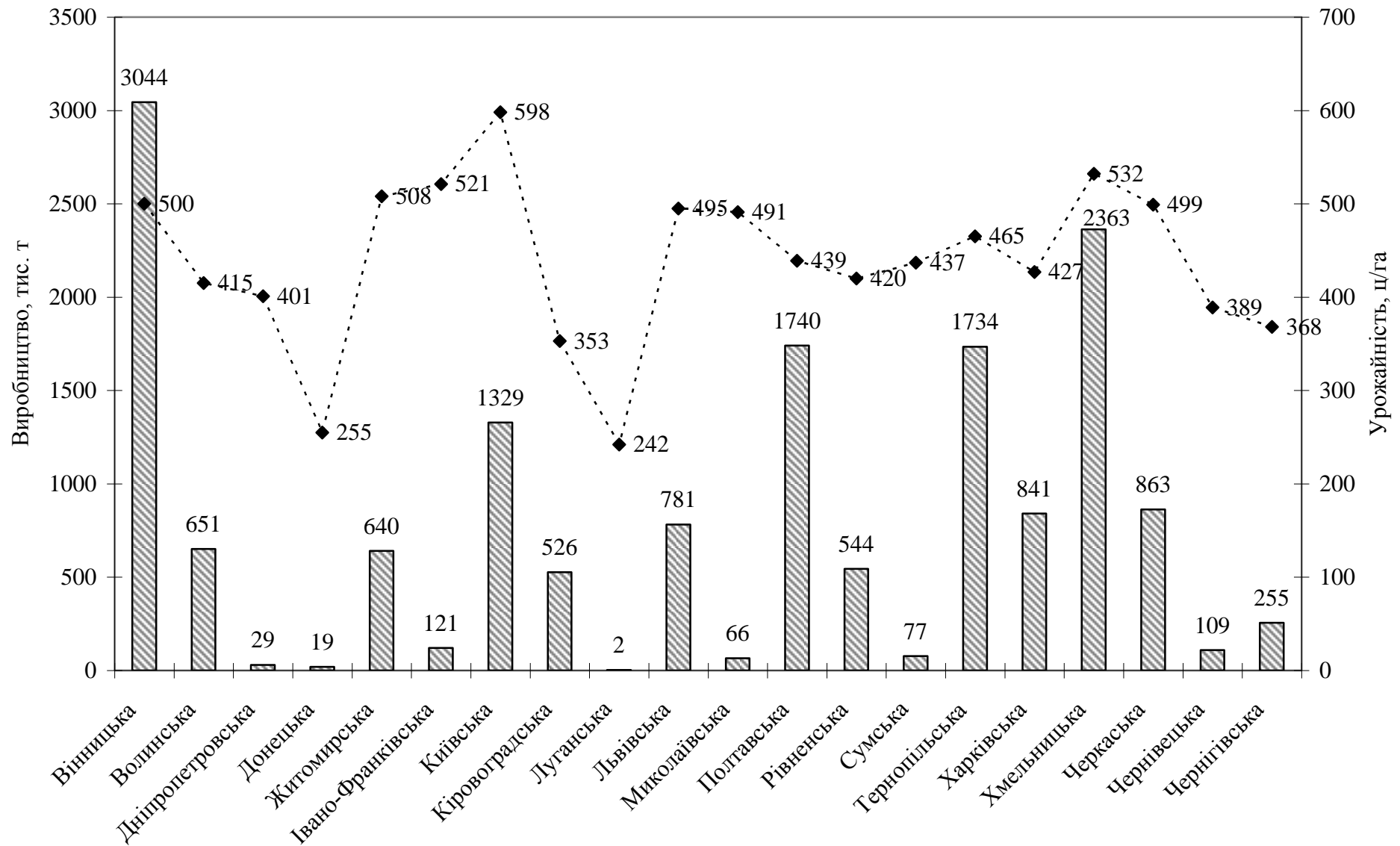
Перешкоди розвитку виробництва біоетанолу в Україні

Джерело: сформовано автором

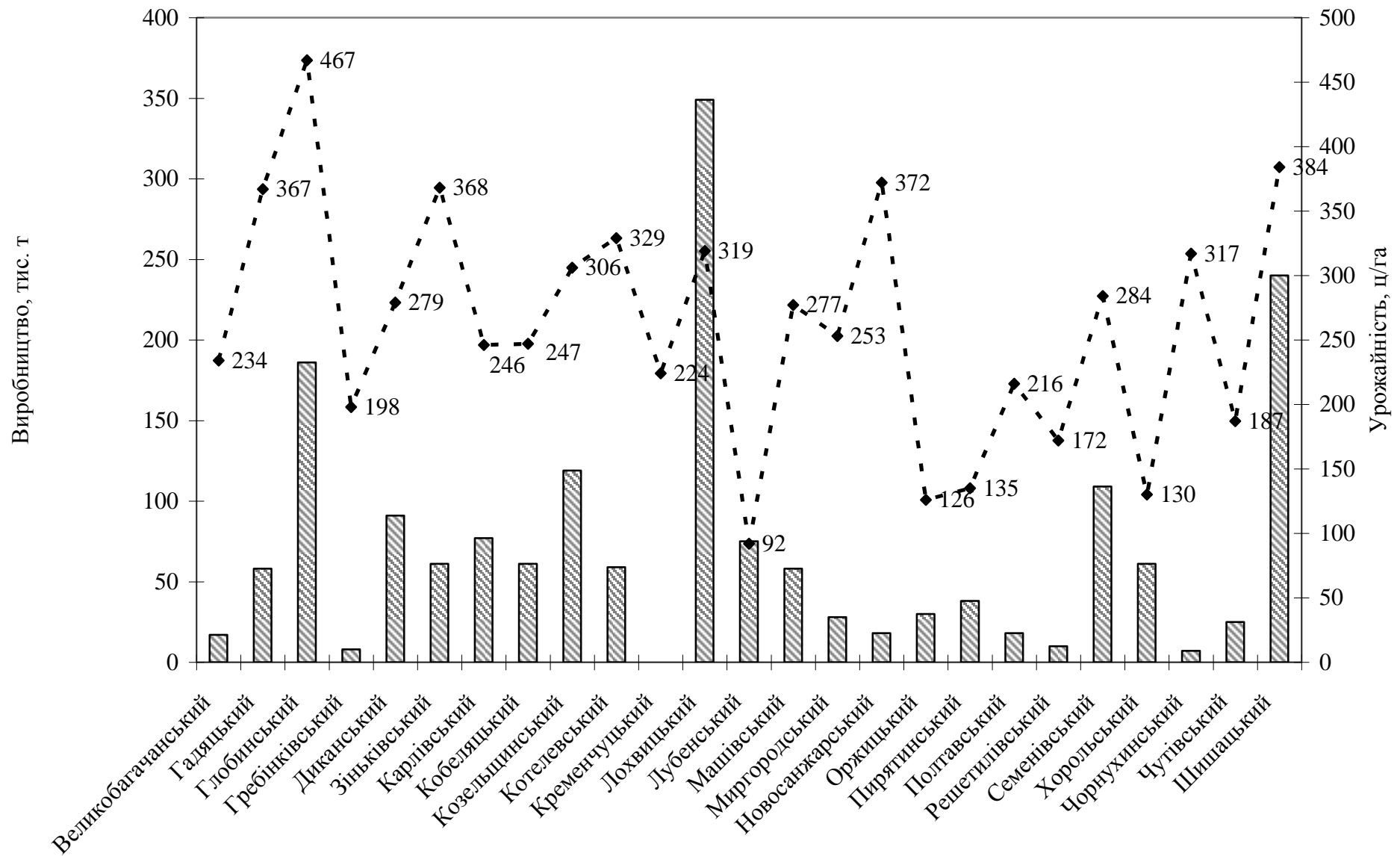
Обсяг виробництва та урожайність цукрових буряків в розрізі областей України, 2010 р.

Джерело: побудовано автором на основі [148]

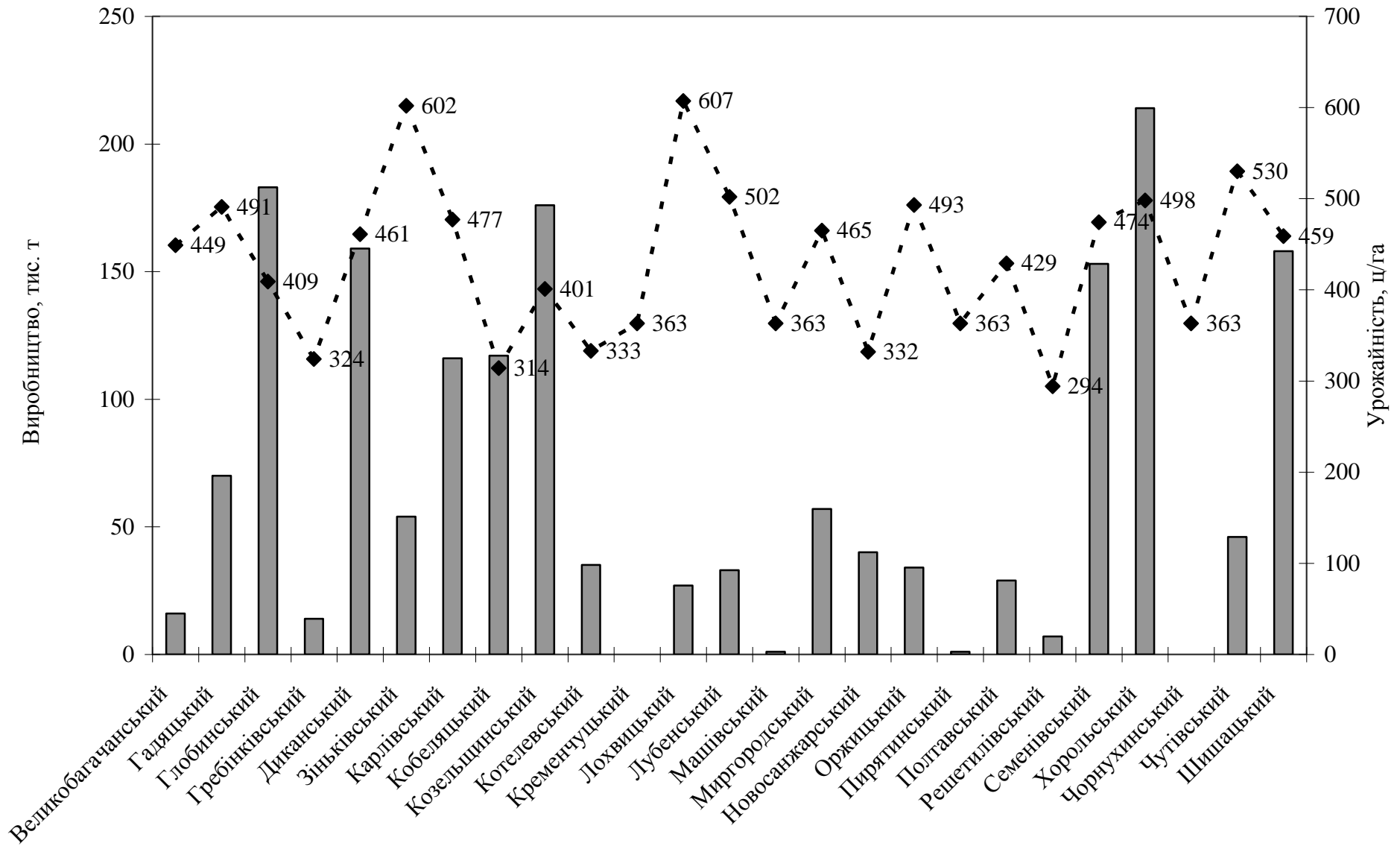
Обсяг виробництва та урожайність цукрових буряків в розрізі областей України, 2014 р.

Джерело: побудовано автором на основі [148]

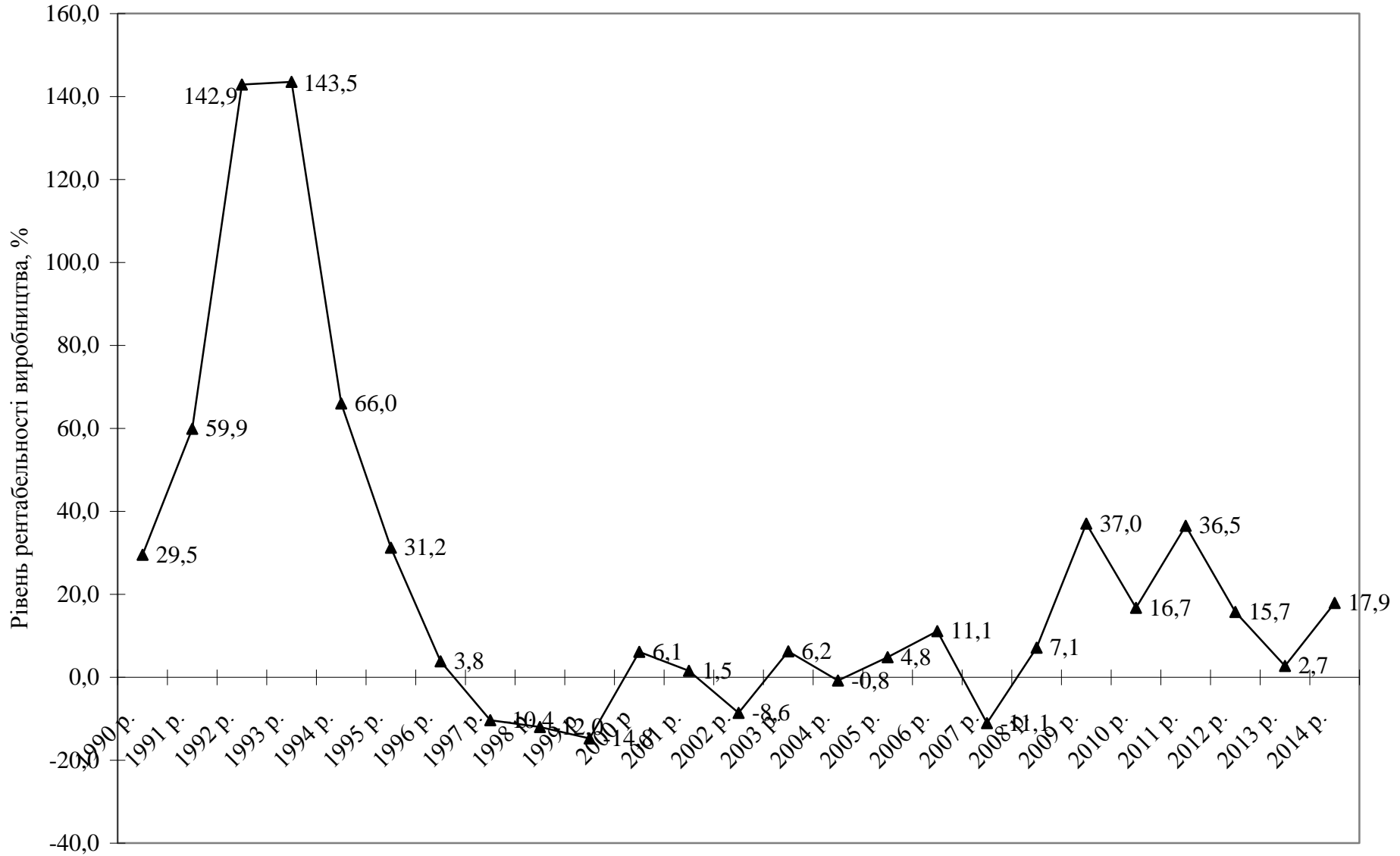
Обсяг виробництва та урожайність цукрових буряків в Полтавській області в розрізі районів, 2010 р.

Джерело: побудовано автором на основі [149]

Обсяг виробництва та урожайність цукрових буряків в Полтавській області в розрізі районів, 2014 р.

Джерело: побудовано автором на основі [149]

Додаток В

Динаміка рівня рентабельності виробництва цукрових буряків в Україні, 1990-2014 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [148]

Додаток Г.1

**Групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем
валового збору цукрових буряків у 2014 році**

	Кількість підприємств		Зібрана площа		Урожайність, ц з 1 га
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної зібраної площі	
Підприємства всього –	1116	100,0	297,8	100,0	490,2
з них з валовим збором, т					
до 5,0	4	0,4	0,0	0,0	89,7
5,1–10,0	1	0,1	0,0	0,0	100,0
10,1–20,0	13	1,2	0,0	0,0	145,8
20,1–50,0	23	2,1	0,0	0,0	145,7
50,1–200,0	95	8,5	0,5	0,2	240,6
200,1–500,0	96	8,6	1,0	0,3	321,7
500,1–1000,0	101	9,0	1,9	0,6	397,8
1000,1–2000,0	124	11,1	4,7	1,6	383,0
2000,1–5000,0	227	20,3	17,0	5,7	439,8
більше 5000,0	432	38,7	272,7	91,6	497,0

Джерело: розраховано автором на основі [148]

Додаток Г.2

**Групування сільськогосподарських підприємств України за рівнем
урожайності цукрових буряків у 2014 році**

	Кількість підприємств		Зібрана площа		Валовий збір	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. га	у % до загальної зібраної площі	тис. т	у % до загального валового збору
Підприємства – всього	1116	100,0	297,8	100,0	14599,4	100,0
з них зібрали з 1 га, ц						
до 50,0	6	0,5	0,1	0,0	0,4	0,0
50,1–100,0	16	1,5	0,3	0,1	2,4	0,0
100,1–150,0	7	0,6	0,5	0,2	5,8	0,0
150,1–200,0	26	2,3	1,4	0,5	25,5	0,2
200,1–250,0	57	5,1	5,5	1,8	125,0	0,9
250,1–300,0	66	5,9	13,4	4,5	384,2	2,6
300,1–400,0	210	18,8	40,1	13,5	1418,0	9,7
більше 400,0	728	65,3	236,5	79,4	12638,1	86,6

Джерело: розраховано автором на основі [148]

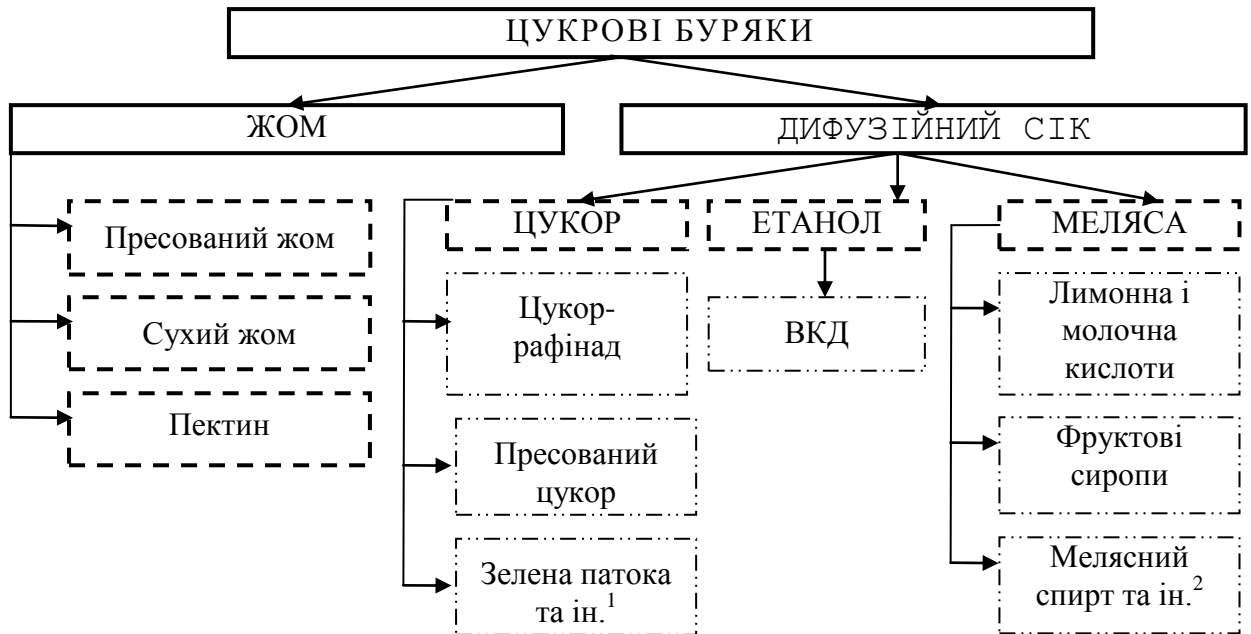

Дифузія – вихолодження стружки або екстрагування цукру, очищення дифузійного бурякового соку – сатурація, фільтрація

Варіанти схем переробки цукрових буряків на біоетанол

Джерело: сформовано автором на основі [147]

Додаток Д.2

I – й рівень диверсифікації;

II – й рівень диверсифікації;

¹ – жовтий, рідкий, інвертований цукор, цукрова пудра, харчовий спирт, суміш сахарози та інвертованого цукру, чиста сахароза;

² – інвертований цукор, кормові дріжджі, лізин, гліцерин, ацетон, етанол, бетаїн.

Схема диверсифікації виробництва на цукровому заводі

Джерело: сформовано автором на основі [127]

№ 18 від 25.01.2016 р.

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційної роботи Прийдак Тетяни Борисівни на тему:
«Стратегія розвитку та підвищення ефективності бурякоцукрового
виробництва»

Основні положення, висновки і пропозиції, викладені в дисертаційній роботі Прийдак Т.Б., пройшли апробацію протягом 2010-2015 рр. у ТОВ АК «Перше травня» Хорольського району Полтавської області.

Розроблені автором протягом дисертаційного дослідження заходи знайшли своє відображення у практичній діяльності ТОВ АК «Перше травня». Зокрема, у господарстві використовується вдосконалена методика оцінки рівня ефективності бурякоцукрового виробництва та формування, відповідно до цього рівня, стратегії його розвитку.

Також, прийняті до впровадження організаційно-економічні заходи щодо реалізації стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва в розрізі сформованого портфелю базових стратегій, а саме стратегії максимізації прибутку, стратегії диверсифікації, стратегії концентрації та стратегії інтенсивного зростання, якими передбачено збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції шляхом максимального завантаження потужностей, економічне використання сировини, матеріалів, енерговитрат, палива, підвищення продуктивності праці, ефективності каналів збуту, підвищення якості продукції, освоєння виробництва нових видів продукції, максимальне задоволення потреб вибраного цільового сегмента, розширення діяльності відносно базового ринку, відносно виробничого ланцюга та шляхом розширення набору традиційних видів діяльності.

Реалізований комплекс заходів стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва має забезпечити збільшення обсягів реалізації продукції, підвищення рівня прибутковості, рентабельності виробництва, підвищення якості продукції та в результаті підвищення рівня ефективності діяльності підприємства.

Директор
 ТОВ Агрокомпанія
 «Перше травня»

В.А. Криворучко

**ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

вул. Міщенка, 2, м. Полтава, 36011, тел.: (+38 05322) 7-32-06, 60-31-10 тел./ факс: (+38 05322) 2-97-48,
E-mail: gol_apc@adm-pl.gov.ua Web: http://www.apk.poltava.ua, Код ЄДРПОУ 00732619

11.03.2016 № 01-11/42

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційної роботи Прийдак Тетяни Борисівни на тему:
«Стратегія розвитку та підвищення ефективності
бурякоцукрового виробництва»**

Розроблені здобувачем матеріали щодо формування стратегії розвитку бурякоцукрового виробництва, що спрямовані на приведення в дію існуючих резервів підвищення ефективності виробництва цукрових буряків та зміцнення рівня конкурентоспроможності підприємств галузі прийняті до впровадження та будуть використані в практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Полтавської державної обласної адміністрації при корегуванні перспектив розвитку бурякоцукрового виробництва в регіоні відповідно до існуючих та затверджених державних і регіональних програм.

Департаментом використані розробки здобувача щодо формування механізмів ринкового розвитку та удосконалення державного регулювання виробництва цукрових буряків та формування ринків цукру та біоетанолу. Враховані розроблені здобувачем стратегічні напрями підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва в регіоні.

Директор Департаменту

С.О. Фролов

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКА ДЕРЖАВНА АГРАРНА АКАДЕМІЯ**

вул. Г. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdaa@pdaa.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

31.12.2015 № 01-06/140 На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертацій

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
наукового ступеня кандидата економічних наук
Полтавської державної аграрної академії
Прийдак Тетяни Борисівни**

Основні результати та висновки дисертації здобувача Прийдак Тетяни Борисівни використані професорсько-викладацьким складом Навчально-наукового інституту економіки і бізнесу Полтавської державної аграрної академії у процесі підготовки навчально-методичних комплексів та викладання дисциплін «Державне регулювання економіки», «Економіка», «Економіка і організація інноваційної діяльності», «Стратегія стійкого розвитку в глобальному середовищі», «Стратегічне управління», у науково-дослідній роботі та в ході написання курсових і дипломних робіт.

Перший проректор Полтавської державної
аграрної академії, професор

П. В. Писаренко

**ПОЛТАВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Шевченка, 5, м. Полтава, 36011; тел./факс (05322) 7-34-96, (0532) 56-07-69,
E-mail: polt_rda@adm-pl.gov.ua, Код ЄДРПОУ 04057505

09.03.2016

№ 3208/4-21

На № _____

від _____

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертаційної роботи Прийдак Тетяни Борисівни
«Стратегія розвитку та підвищення ефективності
бурякоцукрового виробництва»**

Розробки автора з даного напрямку дослідження, що виконувались на протязі 2009-2015 рр. пройшли виробничу перевірку та знайшли схвалення в аграрних підприємствах Полтавського району. Зокрема, автором виконано поглиблений аналіз сучасного стану виробництва цукрових буряків та ефективності управління галуззю, що дозволило розробити стратегічні напрями ринкового розвитку бурякоцукрового виробництва.

Глибокі та науковообґрунтовані дослідження дали змогу автору розробити стратегічні напрями та визначити шляхи розвитку виробництва цукрових буряків для риків цукру та біоетанолу. Автором розроблені та запропоновані до впровадження організаційно-економічні резерви підвищення ефективності виробництва цукрових буряків, цукру та біоетанолу, проведено удосконалення організаційно-технічних напрямів підвищення ефективності функціонування бурякоцукрового виробництва, розроблені напрями удосконалення механізмів державного регулювання бурякоцукрової галузі та ринків цукру і біоетанолу.

Вважаємо, що запропоновані автором пропозиції щодо удосконалення механізмів ринкового розвитку та забезпечення ефективного функціонування бурякоцукрового виробництва дадуть можливість підвищити ефективність функціонування досліджуваної галузі Полтавському районі.

Перший заступник
голови райдержадміністрації

Начальник відділу фінансово
господарського забезпечення

В.В.Герасименко

З.Г.Суворова